

Ves Krsmol a kumburské panství v raném novověku

Diplomová práce

Studijní program: N7504 – Učitelství pro střední školy
Studijní obory: 7503T023 – Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy
7504T243 – Učitelství českého jazyka a literatury

Autor práce: **Bc. Markéta Kikinčuková**
Vedoucí práce: prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Markéta Podzimková**
Osobní číslo: **P13000770**
Studijní program: **N7504 Učitelství pro střední školy**
Studijní obory: **Učitelství českého jazyka a literatury**
Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy
Název tématu: **Ves Krsmol a kumburské panství v raném novověku**
Zadávající katedra: **Katedra historie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem diplomové práce je poznat proměny zvolené venkovské lokality v rámci velkého pozemkového komplexu v průběhu raného novověku. Pramennou základnu tvoří pozemkové knihy kumburského panství, uložené v SOA Zámrska, dále prameny nacházející se v Národním archivu v Praze - Berní rula, Tereziánský a Josefský katastr, Stará manipulace.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

CHALUPA, Aleš: Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700-1750), in: Sborník Národního muzea v Praze, Praha, Národní muzeum, roč. 23, 1969, č. 4-5, s. 197-378.

KROFTA, Kamil: Dějiny selského stavu, Praha, Nakladatelství Jana Laichtera 1949.

PEKAŘ, Josef: České katastry 1654 1789, Praha, Historický klub 1932.

PETRÁŇ, Josef: Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic. Praha, Lidové noviny 2011. ISBN 978-80-7422-123-1.

PETRÁŇ, Josef: Příběh Ouběnic : mikrohistorie české vesnice. Praha, Lidové noviny 2001. ISBN 80-7106-469-6.

Vedoucí diplomové práce: **prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.**
Katedra historie

Datum zadání diplomové práce: **30. dubna 2014**

Termín odevzdání diplomové práce: **4. května 2015**

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2014

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala vedoucímu své diplomové práce prof. PhDr. Jaroslavu Čechurovi, DrSc. za jeho čas, trpělivost, odborné vedení a cenné rady. Poděkování též patří mému tatínkovi Janu Podzimkovi, krsmolskému kronikáři, za věcné připomínky a zprostředkování některých pramenů k vypracování této práce. V neposlední řadě též děkuji svému manželovi a rodině za morální a psychickou podporu.

Anotace

Tato diplomová práce se zabývá hospodářským vývojem východočeské vesnice Krsmolu v době raného novověku, konkrétně v letech 1600–1800. Proměny vesnice jsou popsány v rámci komplexu kumburského panství, k němuž Krsmol patřil. Ústředním bodem práce je selské poddanské obyvatelstvo živící se zemědělskou činností, vývoj vesnice je tedy zachycen především z jejich perspektivy. Jedná se o dějiny vesnice, poddanských usedlostí a krmolských rodin. Pramennou základnu práce tvoří především pozemkové knihy vesnice uložené v SOA Zámorsk, urbáře a celozemské katastry berní rula, tereziánský a josefský katastr, z církevních pramenů pak matriky fary v Nové Pace.

Klíčová slova: Krsmol, kumburské panství, hospodářství, venkov, vesnice, raný novověk, selský stav.

Summary

This thesis deals with the economic development of the Eastern Bohemian village of Krsmol during the early modern period, particularly the years between 1600-1800. Transformations of village are described within the complex Kumburk estate to which Krsmol belonged. The focal point of the work is a peasant serf population feeding on agricultural activity, the development of the village is therefore captured mainly from their perspective. This is the history of the village, serf homesteads and families living in Krsmol. The majority of this thesis is based primarily on the data held in the land register and the tax gneiss, Teresian and Josef cadastre and of ecclesiastical sources then parish registers in Nova Paka.

Key words: Krsmol, Kumburk estates, farms, rural, village, early modern times, rural state.

OBSAH

Seznam obrázků a grafů	9
Seznam použitých zkratk	10
Úvod	11
1 Prameny	13
1.1 Prameny vrchnostenské správy	13
1.2 Celozemské prameny	16
1.3 Církevní prameny	18
2 Kumburské panství a obec Krsmol	20
2.1 Vrchnost	20
2.1.1 Vrchnost v době středověké	20
2.1.2 Trčkové z Lípy	21
2.1.3 Smiřičtí ze Smiřic	23
2.1.4 Albrecht z Valdštejna	24
2.1.5 Rudolf z Tyfenbachu	26
2.1.6 Šternberkové	27
2.1.7 Trauttmansdorffové	28
2.2 Charakteristika panství	29
2.3 Obec Krsmol	32
2.3.1 Založení	32
2.3.2 Zeměpisná poloha	32
2.3.3 Vzhled	33
2.3.4 Komunikace	35
2.3.5 Název obce	35
3 Vývoj vesnice	37
3.1 Situace před třicetiletou válkou	37
3.1.1 Statek Franclovský	38
3.1.2 Statek Frýbovský	41
3.1.3 Statek Zálovský	43
3.1.4 Statek Špicarovský	46
3.1.5 Chalupa Broulova	48
3.1.6 Další domy v Krsmolu	51
3.2 Situace po třicetileté válce	52
3.2.1 Statek Franclovský	55
3.2.2 Statek Frýbovský	59
3.2.3 Statek Zálovský	60
3.2.4 Statek Špicarovský	63
3.2.5 Chalupa Broulova	65
3.2.6 Další domy v Krsmolu	66
3.3 Situace v 1. polovině 18. století	68
3.3.1 Statek Franclovský	73
3.3.2 Statek Frýbovský	75

3.3.3	Statek Zálovský.....	79
3.3.4	Statek Špicarovský.....	81
3.3.5	Chalupa Broulova	84
3.3.6	Nyplova chalupa	85
3.3.7	Další domy v Krsmolu.....	88
3.4	Situace v 2. polovině 18. století.....	89
3.4.1	Statek Franclovský.....	94
3.4.2	Statek Frýbovský	96
3.4.3	Statek Zálovský.....	98
3.4.4	Statek Špicarovský.....	103
3.4.5	Chalupa Broulova	105
3.4.6	Nyplova chalupa	110
3.4.7	Další domy v Krsmolu.....	110
3.4.8	Nové domy v Krsmolu v 19. a 20. století.....	113
4	Poddanské povinnosti	116
4.1	Robota.....	116
4.2	Naturální dávky.....	119
4.3	Finanční dávky (úroky).....	120
4.4	Povinnosti vůči farnosti	121
4.5	Daně a kontribuce	121
4.6	Vojenská povinnost.....	122
5	Držba a převody statků	123
5.1	Dědicové	124
5.2	Hodnota usedlosti a splácení gruntovních peněz.....	125
5.3	Doba držení statku	125
5.4	Zatížení statků dluhy.....	126
5.5	Výměnek	129
5.6	Přídavky	130
6	Obyvatelstvo	131
6.1	Sociální struktura obyvatel	131
6.2	Počet obyvatel a podoba krsmolské rodiny	132
6.3	Sňatky	135
6.4	Kontakty.....	136
6.5	Potrava, pitná a užitková voda.....	137
6.6	Víra a náboženské vyznání	137
6.7	Školství	138
	Závěr.....	139
	Prameny a literatura.....	141

SEZNAM OBRÁZKŮ A GRAFŮ

Seznam obrázků

Obrázek 1 Ukázka zápisu v pozemkové knize	19
Obrázek 2 Zřícenina hradu Kumburk	20
Obrázek 3 Zeměpisná poloha obce Krsmolu.....	33
Obrázek 4 Letecký záběr vesnice	34
Obrázek 5 Mariánská kaplička z 80. let 18. století.....	35
Obrázek 6 Pohled na Krsmol od východu, v pozadí hora Tábor.....	36
Obrázek 7 Schématický plán Krsmolu zachycující jeho stavební vývoj.....	38
Obrázek 8 Zděný domek stojící na místě dřívějšího Franclovského statku	39
Obrázek 9 Zděný domek se stodolou stojící na místě dřívějšího Frýbova statku.....	41
Obrázek 10 Chalupa stojící na místě dřívějšího Zálava statku.....	44
Obrázek 11 Chalupa na místě dřívějšího Špicarovského statku	46
Obrázek 12 Chalupa Broulova.....	48
Obrázek 13 Zděný domek stojící na místě dřívější chalupy Cons. No. 6.....	68
Obrázek 14 Nyplova chalupa.....	86
Obrázek 15 Chalupa Cons. No. 7	89
Obrázek 16 Zděný domek na místě původní chalupy Cons. No. 12	102
Obrázek 17 Zděný domek na místě dřívější chalupy Cons. No. 11.....	103
Obrázek 18 Chalupa Cons. No. 10	108
Obrázek 19 Chalupa Cons. No. 14.	109
Obrázek 20 Celkový pohled na obec Krsmol.	115

Seznam grafů

Graf 1 Vývoj zadlužení krsmolských usedlostí v 17. století	54
Graf 2 Vývoj hodnoty krsmolských usedlostí.....	54
Graf 3 Podíl dobrých, středních a špatných půd na jednotlivých usedlostech	71
Graf 4 Výměry jednotlivých kategorií pozemků krsmolských usedlostí v r. 1721	72
Graf 5 Výměry a výnosy všech krsmolských usedlostí.....	93
Graf 6 Výše roboty k r. 1757	118
Graf 7 Finanční a naturální dávky poddaných v. r. 1757.	122
Graf 8 Počet statků držených jedním hospodářem v x letech.....	126
Graf 9 Poměr dluhů a hodnoty statku Franclovského.....	127
Graf 10 Poměr dluhů a hodnoty Frýbova statku.....	127
Graf 11 Poměr dluhů a hodnoty Zálavského statku	128
Graf 12 Poměr dluhů a hodnoty statku Špicarovského.....	128
Graf 13 Poměr dluhů a hodnoty chalupy Broulovy	129
Graf 14 Počet rodin s určitým počtem dětí	134
Graf 15 Počty narozených a zemřelých v jednotlivých desetiletích.....	135

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

Cons. No. = konskripční číslo

č. p. = číslo popisné

den. = denáry

gr. č. = groše české

gr. m. = groše míšeňské

JK = Josefský katastr

kr. = krejcar

MN = matrika narozených

MO = matrika oddaných

MZ = matrika zemřelých

NA = Národní archiv v Praze

pol. = polovina

r. = rok

SmVk = Sběrka matrik Východočeského kraje

SOAZ = Statní oblastní archiv v Zámrsku

stol. = století

TK = Tereziánský katastr

VK = fond Velkostatek Kumburk

zl. = zlaté

ÚVOD

*„Jedni jako druzí,
sedláci, podruzi,
na hřbitově budou spát.
U kostela blízko,
moje rodná vísko,
budu na tě vzpomínat.“¹*

Slova této staré lidové písně vystihují alespoň zčásti mé důvody, proč píši o tak malé a nepatrné vesničce, jako je Krsmol. Kde jinde by měl začínající historik začínat své bádání než poznáním dějin místa, které je mu důvěrné blízké, kde se narodil a kde strávil své dětství. K myšlence zvolit si pro diplomovou práci toto téma mě přivedl můj otec, který před nedávnem získal funkci krsmolského kronikáře, a s ní i přístup ke starým knihám a kronikám obce, které pečlivě vedli místí kronikáři od r. 1933. Kdy a kde se však vzala vesnička s tak podivným názvem, kdo ji obýval, a jak se v ní žilo v letech dřívějších, se z nich vyčíst ovšem nedalo. Zde byl onen impuls, který mě přiměl vyplnit mezery v historii této obce a osvětlit tak nejen sobě, ale i současným a budoucím obyvatelům Krsmolu, jak vypadal život v této vesnici v dobách, kam již vzpomínky místních pamětníků nesahají.

Ve své práci se zaměřuji na dobu 17. a 18. století. Spodní hranice tohoto časového rozmezí je určena na základě první dochované pozemkové knihy obce založené okolo r. 1604. Horní hranicí je pak zhruba rok 1800, po němž nastupuje dlouhé 19. století, kdy se česká společnost měnila v občanský stát, které již nestojí v centru mého zájmu pro nepřehledné množství pramenů, jejichž zpracování přesahuje možnosti této práce. Vymezené období je plné velkých událostí zasahující do života vesnických poddaných, jako třicetiletá válka, selská povstání, vydání prvního robotního patentu či zrušení poddanství. Venkovských obyvatel se však bezprostředně dotýkaly i události daleko nenápadnějšího rázu.

Cílem práce je popsat vývoj této venkovské lokality ve výše uvedené době a postihnout vliv politických a hospodářských dějin na ní. Zaměřuje se především na

¹ Závěrečná sloka lidové písně Na břehu Blanice, in: *Já & písnička: zpěvník pro žáky základních škol*, Cheb: G + W, 2011, s. 20.

aspekty hospodářského rázu, o kterých bylo možno dle dostupných pramenů získat nejvíce informací. V centru zájmu tedy stojí zemědělské usedlosti a obyvatelstvo patřící do této sociální kategorie. Vývoj Krsmolu je tedy zachycen především z jejich hlediska, práce si všímá např. vývoje pozemkové držby na této vesnici, cen nemovitostí a jejich zadlužení, drobení velkých usedlostí, rozsahu poddanských povinností a některých jevů demografických, jako je vývoj počtu obyvatelstva, velikost rodin apod. Diplomová práce nepopisuje dějiny selství a venkovanů, ale dějiny konkrétní vesnice, poddanských usedlostí a venkovských rodin. Práce může být zajímavá pro historiky, kteří se zajímají o mikrodejiny, může sloužit jako model pro poznání vývoje české vesnice v dané době, ale jistě bude mít význam i pro zájemce z řad laiků, např. současné obyvatele Krsmolu a okolí, kteří se chtějí zdejší o krajině, místech, stavbách a svých předcích dovědět víc.

1 PRAMENY

1.1 PRAMENY VRCHNOSTENSKÉ SPRÁVY

Nejdůležitějším a nejucelenějším pramenem pro poznání poměrů ve vesnici v období 17.–18. stol. jsou bezpochyby POZEMKOVÉ KNIHY, ze kterých bylo pro tuto práci čerpáno nejvíce. Pro obec Krsmol se dochovaly dvě a obě jsou v současnosti uchovány ve Státním oblastním archivu v Zámrsku. První pozemkovou knihu založili Trčkové z Lípy, kteří vlastnili kumburské panství od r. 1528. Zápisy v ní pocházejí z let 1605–1705.² Na ní navazuje pozemková kniha z let 1701–1879,³ která byla založena, když se novými majiteli kumburského panství stali Trauttmansdorffové. Zápisy v druhé pozemkové knize jsou někdy datovány již k letům před rokem založení knihy, což svědčí o tom, že záznamy o majetkových transakcích byly do knih vkládány se zpožděním.

Pozemkové knihy zaznamenávají převody nemovitého majetku (statků, chalup a domků) mezi jednotlivými držiteli (sedláky, chalupníky, domkáři). Jejich nevýhoda spočívá v tom, že evidují pouze ty obyvatele vesnice, kteří drželi nějaký nemovitý majetek. Nejsou zde uvedeni podruzi a čeled', kteří žili ve vesnici společně s jednotlivými hospodáři⁴ na jejich usedlostech, jimž sloužili. Zápisy v pozemkových knihách jsou psány v českém jazyce, výjimečně – zpravidla až od konce 18. stol. – se ojediněle objevují německé zápisy.

Obě gruntovnice jsou vedeny společně pro obce Roškopov, Brdo a Krsmol, přičemž zápisy vesnice Roškopova jsou od zbývajících dvou oddělené, z čehož usuzují, že Brdo a Krsmol byly chápány – alespoň z počátku jejich existence – jako jedna vesnice. Zápisy v nich jsou tříděny podle statků, potažmo chalup a domků – transakce mezi hospodáři jsou řazeny chronologicky za sebou od prvního po posledního držitele nemovitosti. Vrchnostenští úředníci vždy při prvním zápise vymezili pro danou poddanskou usedlost několik volných listů pro doplnění následujících majetkových převodů. Jednotlivé statky však jsou mezi sebou promíchány bez odlišení toho, zdali se statek nacházel v Krsmolu nebo v sousední obci Brdo. Zápisy jsou nadepsány jen jménem nového hospodáře, v pozdějších dobách se připojuje i číslo popisné a teprve v 19. stol. vrchnostenští úředníci

² Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Velkostatek Kumburk, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

³ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

⁴ Termínu hospodář užívám v obecném smyslu pro označení osoby, která držela alespoň nějaký nemovitý majetek, zatímco termínů sedlák, chalupník, domkář popř. bezzemek užívám pro vymezení sociální kategorie, jak je určily katastry berní rula a tereziánský katastr.

uvedli, zdali je poddanská usedlost v Krsmolu nebo v Brdě. Teprve podle tohoto údaje bylo možné zpětně určit, kteří sedláci a chalupníci žili v Krsmolu a na kterých statcích hospodařili.

Převodní zápis v pozemkové knize v úvodu zaznamenává, kdo komu postupuje (prodává) svou živnost, z jakého důvodu (pro stáří, smrt, pro zadlužení, na příkaz vrchnosti apod.) a za jakou cenu. Souhlas vrchnosti k prodeji usedlosti nebo odprodeji některých pozemků je uváděn u všech zápisů. Buď se uvádí, že vrchnost souhlasí s prodejem, anebo naopak, že vrchnost prodej nařídila. V počátečních dobách jsou data prodeje a přítomné osoby uvedeny hned na začátku zápisu, později se připojují až na konci.

Dále se uvádí, kolik nastupující hospodář zaplatil hotově (tzv. závdavek⁵), komu tyto peníze případnou (odstupujícímu hospodáři nebo jeho potomkům jako dědické podíly či na splácení dluhů) a v jakých částkách bude nastupující hospodář splácet tzv. gruntovní peníze.⁶ Tyto informace nám pomohou udělat si obrázek o majetkových poměrech na české vesnici. Další podstatou složkou zápisu je výpis všech dluhů, které odstupující hospodář předal společně s usedlostí novému hospodáři. Ten byl povinen tyto dluhy uhradit. Zhruba do konce 17. stol. se do knih zapisovaly všechny dluhy odstupujícího hospodáře, tj. peníze dlužené vrchnosti za úroky nebo naturální dávky, za kontribuci (daně vymáhané státem), kterou poddaní platili prostřednictvím vrchnosti, ale i peníze, které hospodář dlužil soukromým věřitelům, osobám, od kterých si půjčoval například peníze na zajištění chodu své vlastní živnosti, řemeslníkům atd. Od počátku 18. stol. vrchnost méně často uvádí dlužní částky soukromníkům, protože na nich neměla zájem.

Zajímavou částí převodních zápisů jsou tzv. přídavky, tedy výpis věci a zvířectva, které odstupující hospodář dával svému nástupci společně s hospodářskými budovami a pozemky. Většinou se jednalo o zemědělské náčiní, nábytek a věci užívané v každé domácnosti. Ty nám umožňují představit si, jak vypadalo standardní vybavení vesnické domácnosti v době raného novověku. Někdy zápis o přídavicích uveden není, to může znamenat, že odstupující hospodář zkrátka nic neměl, anebo že tuto informaci vrchnostenský úředník prostě neuvedl. Informace o přídavicích v hlavním textu uvádím pouze v případě, objevilo se mezi jednotlivými věcmi něco neobvyklého, jinak se jejich

⁵ Závdavek byla symbolická splátka, kterou dávali účastníci jednání na znamení dohody při ujednání smlouvy.

⁶ Peníze za zakoupenou živnost.

výčet nachází v poznámkách pod čarou. Výjimečně úředníci také uváděli cenu postupovaných předmětů.

Další část zápisu potom zahrnuje ustanovení výměnku pro odstupujícího hospodáře či vdovu a sirotky po něm. Díky nim se můžeme například dozvědět, jaká byla obživa obyvatel této vesnice. Dále se uvádělo, kolik obilí měl odstupující hospodář zaseto na polích a jakou část z výnosu při žních obdrží. Z toho můžeme poznat, do jaké míry hospodář svá pole využíval a jakými plodinami je osíval. Poslední ustanovení potom zahrnovaly další povinnosti, které nastupující hospodář měl vůči odstupujícímu, vůči svým rodičům anebo sourozencům. Ty mají poměrně specifický ráz a nelze je proto zobecnit.

Dalšími důležitými prameny jsou pak URBÁŘE, tedy soupisy poddanských povinností jednotlivých obyvatel vesnice vůči vrchnosti. Prvním z nich je URBÁŘ PANSTVÍ KUMBURKA A ÚLIBIC z r. 1635, který dokumentuje poddanské povinnosti v období krátce po rozpadu Valdštejnova frýdlantského vévodství.⁷ Urbář bohužel neuvádí výměry jednotlivých pozemků, ani výši robot, kterou měli poddaní na panském odpracovat.

Druhý urbář, který je k dispozici, je URBÁŘ PRO OBEC KRSMOL z r. 1757.⁸ Vznikl bezprostředně po vydání druhého tereziánského katastru, protože v něm jsou zaznamenány kvóty zemské berně, vyplývající právě z tohoto katastru. Oproti předchozímu je tento urbář úplnější. V úvodu je popsáno, kdo je držitelem poddanské nemovitosti, zda a kolik drží polí, kolik odvádí roční kontribuce státu, kolik odvádí vrchnosti naturálních a finančních dávek a dále výši povinné roboty, kterou poddaný odbyval do tohoto roku, a její úpravu pro léta následující. Tento urbář je veden samostatně pro obec Krsmol, zatímco předchozí byl veden pro celé panství. Na posledních stranách je k němu připojeno zvláštní ustanovení hraběte Trauttmansdorffa z r. 1774, v němž krsmolským obyvatelům snižuje robotní povinnosti. Hrabě tak činil zřejmě pod tlakem selských nepokojů v dané oblasti⁹ na jedné straně a pod vlivem hladomoru a neúrody jemu předcházející v této oblasti na straně druhé.

Oba urbáře jsou psány česky. Jsou nadepsány jménem hospodáře a případně konskripčními čísly držené usedlosti, pod nimi je pak výpis všech povinností – naturální

⁷ SOAZ, VK, inv. č. 1, Urbář panství Kumburk-Úlibice z r. 1635.

⁸ SOAZ, VK, inv. č. 16, Urbář pro obec Krsmol z r. 1757.

⁹ Na kumburském panství rebelovali například poddaní z Železnice u Jičína, nebo Milovic, srov. FRANCEK, Jindřich, *Dějiny Jičína*, Praha : Rybka, 2010.

a finanční dávky, v druhém urbáři je navíc obsažena výměra pozemků, rozvržení kontribuční povinnosti vůči státu, a robota.

1.2 CELOZEMSKÉ PRAMENY

Celozemským pramenem pro poznání hospodářských poměrů dané lokality v době po třicetileté válce je nepochybně BERNÍ RULA, která vyšla v edici v r. 1954.¹⁰ Berní rula vznikla v letech 1654–1655 z činnosti čtyř vizitačních komisí, které postupovaly podle jednotlivých panství. Všude si měly nechat předložit urbáře a pozemkové knihy, navštívit všechny vesnice, prohlédnout každé hospodářství a výsledky porovnat s předchozími příznáními, která byla jen sumární.¹¹ Jednotliví hospodáři jsou rozděleni na rolníky s potahem a bez potahu. Na prvním místě se udává jméno hospodáře, dále výměru jeho polností, množství obilí, které osívá na jaře a na podzim, a stav dobytka. Hospodáři měli být rozděleni na 3 skupiny: sedláky, chalupníky a zahradníky, přičemž byly zachyceny i „pohořalé“ a pusté grunty. Berní jednotkou pak byl jeden osedlý, který se rovnal jednomu sedlákovi, čtyřem chalupníkům nebo osmi zahradníkům.¹² V berní rule je Krsmol opět vedena současně se sousední vesnicí Brdo, což mírně komplikuje orientaci v tomto prameni.

Na berní rulu navazují KATASTRY TEREZIÁNSKÉ. Z prvního tereziánského katastru, který začal platit v r. 1748,¹³ to jsou jeho přípravné spisy,¹⁴ příznávací fase¹⁵ z r. 1713 a revizitace,¹⁶ která v Krsmolu probíhala v r. 1721. Druhý tereziánský katastr platil od r. 1757.¹⁷ Byl zpracován na základě „příznání“ poddaných, kteří ve vrchnostenské kanceláři hlásili, jaký nemovitý majetek mají v držení. To vrchnost, města a duchovenstvo zapisovaly do předepsaných formulářů, vznikla tak poddanská fassé (1713–1715). Poté přicházela kontrola, tedy návštěva vizitační komise, která měla za úkol přezkoumat všechny údaje uvedené ve fassé a porovnat ji se skutečností. Po té, co vizitační komise ukončila svoji práci, došlo k celkovému zhodnocení zjištěných podkladů a promítnutí do berní kvóty, tj. osedlosti.¹⁸ Tak v r. 1748 vstoupil v platnost nový katastr.

¹⁰ PEŠÁK, Václav, ed., *Berní rula : kraj Hradecký*, svazek 13, Praha : SPN, 1954.

¹¹ DOSKOČIL, Karel, ed., *Berní rula : K edici Berní ruly*, svazek 1, Praha : Archiv bývalé země české, 1950, s. 35–59.

¹² Tamtéž.

¹³ Národní archiv v Praze, fond Tereziánský katastr, inv. č. 14, panství Kumburk-Úlibice, 1748.

¹⁴ NA, TK, inv. č. 714, kart. 187, spisy panství Kumburk-Úlibice panství, 1713–1790.

¹⁵ NA, TK, inv. č. 777, kart. 209–211, rustikální fassé panství Kumburk-Úlibice, 1713.

¹⁶ NA, TK, inv. č. 3699, kart. 1035, revizitační nález panství Kumburk-Úlibice, 1721.

¹⁷ NA, TK, inv. č. 52, panství Kumburk-Úlibice, 1757.

¹⁸ CHALUPA, Aleš, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách tereziánských katastrech (1700–1750)*, in: Sborník Národního muzea v Praze, Praha, Národní muzeum, roč. 23, 1969, č. 4–5, s. 199.

Vyvolal však nespokojenost, proto vznikly nové komise, které znovu objížděly jednotlivá panství a vesnice v letech 1751–1753. V těchto letech se současně začíná evidovat i panská půda a druhý tereziánský katastr vstoupil v platnost v r. 1757. Oba katastry, berní rula a tereziánský katastr, jsou zpracovány podle jednotlivých dominií.¹⁹

Na prvním místě bylo uvedeno jméno držitele a rozloha jeho pozemků v době berní ruly. Následovalo jméno současného držitele, která pole vlastní, kde se nacházejí, a jejich rozloha ve stryších, a to jak rozloha výsevková, tak rozloha reálná. Dále se uváděla kvalita těchto polí (špatná, střední a dobrá). V katastru z r. 1757 je pak celkem 8 bonitních tříd, kdy 1. třída zahrnuje pole s šestinásobným výnosem, ostatní kategorie jdou pak po půli zrna a nejnižší kategorie zahrnuje půdu s 2 ½ násobným výnosem.²⁰ Kromě polností katastr eviduje pastviny, louky, pustou půdu a pozemky, které měli poddaní v nájmu. Dále zaznamenává lesy, vinice, zahrady, rybníky a mlýny, poddanské skelné hutě a řemesla. Mezi řemeslníky jsou však uvedeni pouze ti, kteří jsou zapsáni jako usedlíci, nejsou zde podruzi a čeledí. Ze zvířectva se evidoval počet potahů, tj. koní a volů, a s kolika kusy dobytka hospodář do potahu zapřahuje. Dále se zaznamenávaly stavy hovězího dobytka (krav a jalovic), koz, ovcí a prasat.

Katastry berní rula a tereziánský mají jeden základní nedostatek – jedná se totiž o podklad pro vyměření daní. Poddanému šlo o to přiznat co nejméně, aby na něj vyšla co nejmenší kvóta zemské berně. Pokud poddaný mohl ušetřit na dani, mohla jej vrchnost využívat pro vlastní potřeby, a proto i v jejím zájmu bylo co nejnižší přiznání poddanského majetku.²¹

Posledním pramenem celozemské povahy, který jsem ve své práci sice omezeně využívala, byl JOSEFSKÝ KATASTR²² z r. 1785. Zpracování josefského katastru je jiné, protože soupis a evidenci pozemků zajišťují rovnou komise, na jejichž jednání nemá vrchnost vliv. Základem je přesné vyměření katastru celé obce zeměměřičem. Základní katastrální jednotkou již není panství nebo statek, ale obec.²³ Pozemky se nyní zapisovaly ne podle držitelů, ale dle jejich topografických čísel. Krsmolským pozemkům byla přidělena topografická čísla 395–505. Předchozí čísla patřila vedlejší obci Brdo.

¹⁹ CHALUPA, Aleš, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách tereziánských katastrech*, s. 211.

²⁰ Tamtéž.

²¹ Tamtéž, s. 198.

²² NA, fond Josefský katastr, inv. č. 1136, kart. 467, Obec Krsmol, 1785.

²³ CHALUPA, Aleš, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech*, s. 199.

Úředníci vyplňovali údaje do předtisknutých formulářů. V první kolonce bylo topografické číslo, za ním jméno držitele a číslo konskripční (Cons. No.)²⁴ a pod ním popis pozemků (zdali jde o pole, zahradu, les a v jakém je stavu). Dále se uváděla výměra pozemků – pozemky byly měřeny na šířku a na délku, byl-li pozemek nerovnoměrný, mohlo dojít k úniku zdaňované půdy. Následovaly kolonky informující o výnosu jednotlivých pozemků – luk, polí, vinic a lesů. U polí se uvádělo, jaký byl výnos žita, ovsa, pšenice a ječmene v měřicích. V Krsmolu ječmen a pšenice evidovány nebyly, i když víme, že se zde ječmen pěstoval. U luk se uváděl výnos sena a otavy v centýřích. U lesů se uvádělo, zdali šlo o dřevo měkké nebo tvrdé a jeho výnos v sáhách. Vinice vzhledem ke klimatickým podmínkám v Krsmolu nikdy nebyly.

Významným pramenem pro poznání sociální struktury obyvatelstva je SOUPIS PODDANÝCH PODLE VÍRY z r. 1651, který měl evidovat obyvatelstvo na základě jejich vyznání a sloužil po potřeby rekatolizace, kterou habsburská monarchie zahájila po třicetileté válce. Pro danou vesnici, stejně jako pro celou oblast Jičínska, se nedochoval a zdá se, že kumburská vrchnost je vůbec neodevzdala.

1.3 CÍRKEVNÍ PRAMENY

Od 2. pol. 17. stol. jsou pro nás poté cenné MATRIČNÍ KNIHY, zachovaly se od r. 1662, dříve buď nebyly vedeny, nebo shořely během dvou požárů v letech 1563 a 1666, které postihly městečko Novou Paku, ke kterému byla obec Krsmol přifařena.²⁵ Další požár Nové Paky na začátku 18. stol. způsobil, že dále schází matrika narozených a sňatků z let 1704–1719 a matrika zemřelých schází z let 1704–1711.

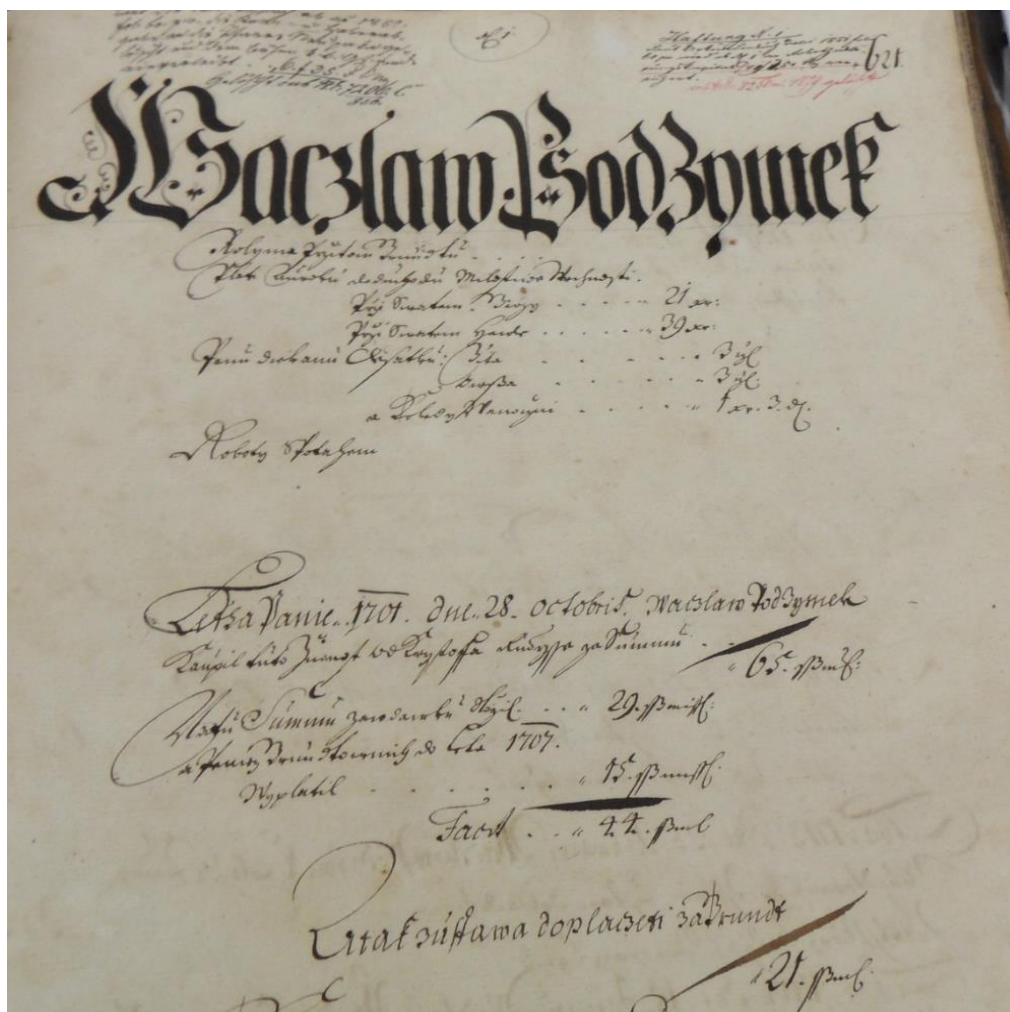
První matriční zápisy jsou kusé a jsou vedeny v matrice filiálního obvodu Úbislavice. Matriky od r. 1720 jsou již úplnější. Do r. 1784 se do matričních knih v novopacké farnosti zapisovalo podle filiálních obvodů, kdy Krsmol patřil do filiálního obvodu Stará Paka společně s obcí Brdem, Roškopovem, Ústí a Starou Pakou. Do tohoto roku jsou zápisy v matrikách psané česky. Od r. 1796 jsou zápisy v matrikách řazeny již podle jednotlivých obcí a jsou psány německy. Pouze výjimečně se v matričních záznamech uvádí povolání nebo řemeslo uvedeného obyvatele.

V matrikách narozených se v prvé řadě uvádí datum, dále křestní jméno narozeného, jméno a příjmení otce, křestní jméno matky, bydliště rodičů a jména svědků. V pozdějších zápisech od r. 1769 se uváděl i původ matky – tj. jméno jejího otce a bydliště. Od r. 1784

²⁴ Konskripční číslo čili číslo popisné.

²⁵ SOAZ, Sbirka matrik Východočeského kraje, inv. č. 6492–6536, sign. 113, 1704–1834.

se u bydliště uváděla čísla popisná. V matrikách zemřelých se uváděl datum pohřbu, bydliště zemřelého a jeho jméno – u mužů jméno a příjmení, u žen křestní jméno a jméno a příjmení manžela. Zpravidla se také psalo, kdo byl otec zemřelého, zvláště pokud bylo v obci více lidí stejného křestního jména a příjmení, nebo pokud zemřelo nějaké dítě nebo svobodný potomek. Bez této identifikace se uváděli pouze ti, kteří byli v obci toho jména jediní nebo nejstarší. Věk zemřelých se začal zapisovat asi od poloviny 18. stol., pravidelně pak až od konce 80. let 18. stol., a to jen jeho odhad, protože sami poddaní často nevěděli, kolik jim je ve skutečnosti let. Srovnáním dat jejich narození a dat úmrtí došla jsem u jejich dožitého věku k rozdílům v rozmezí 1–10 let. V matrikách také chybí mnoho úmrtí manželek hospodářů. V matrikách oddaných se uváděl datum sňatku, jména snoubenců (muž křestním jménem a příjmením a žena křestním jménem a jménem jejího otce), jejich bydliště a jména svědků. Později i čísla popisná domků, odkud pocházeli.

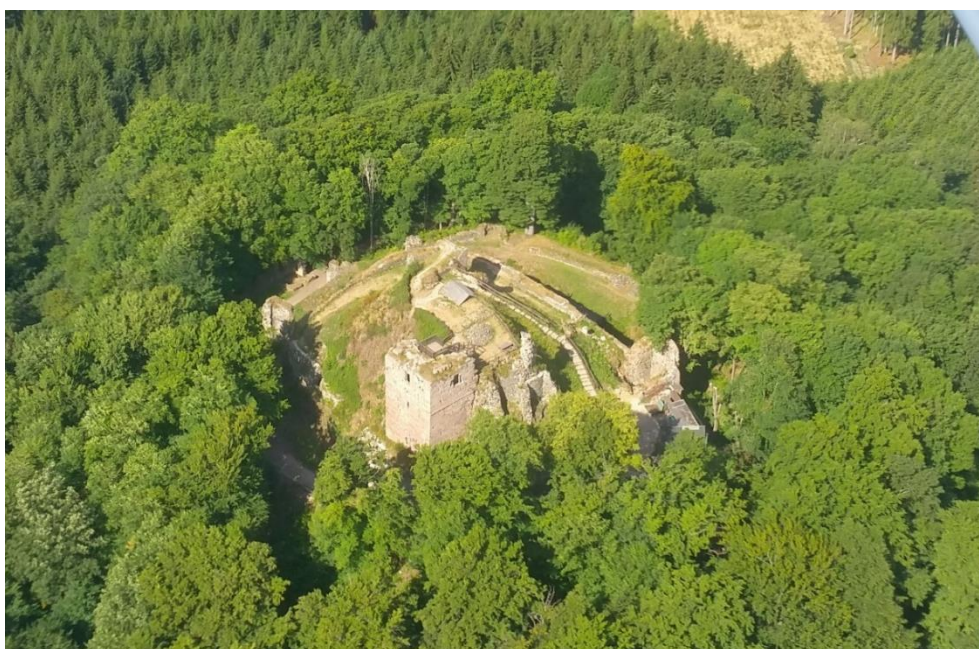
Obrázek 1 Ukázka zápisu v pozemkové knize

2 KUMBURSKÉ PANSTVÍ A OBEC KRSMOL

2.1 VRCHNOST

2.1.1 Vrchnost v době středověké

Obec Krsmol patřil po celou dobu své existence ke kumburskému panství, které nese jméno podle – dnes již zříceniny – hradu *Kumburku*, tyčící se na kopci nedaleko ní. Ten byl založen okolo r. 1300 příslušníky rodu *Hronoviců* (*Načeraticů*), kteří do této oblasti přišli již v polovině 13. stol. a podíleli se na výstavbě jiných sídel v okolí Jičina (*Brada, Léva, Levín*). Právě se založením hradu může souviset i vznik okolních vesnic, i když písemné doklady o jejich existenci pocházejí z daleko pozdější doby. Kolem r. 1300 přichází do této oblasti severočeský rod *Markvarticů*, jejichž nejvýznamnější větev, *Vartenberkové*, obsadili značnou část původního načeratického území, včetně kumburského zboží. Z Vartenberské větve pocházel také první známý majitel (k r. 1325) hradu Kumburku, a to **Markvart z Goldenburka**,²⁶ který Kumburk učinil svým rodovým sídlem, a jeho potomci obývali hrad celé století.²⁷

Obrázek 2 Zřícenina hradu Kumburk, letecký záběr, 31. 7. 2015

Na počátku 15. stol. se majiteli Kumburka stávají významní *Lichtenburkové*. Nejvýznamnějším z nich byl asi **Hynek Krušina z Lichtenburka**, který se účastnil

²⁶ Původní pojmenování hradu znělo *Goldenburg* (Zlatý hrad), které hrad získal pravděpodobně díky své vynikající poloze a které se postupně změnilo na *Koldenburk*, *Kolmburk* a konečně *Kumburk*.

²⁷ SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky, tvrze království Českého*, díl 5., Podkrkonoší, Praha : Argo, 1995, s. 175–184. O historii hradu a majitelích panství viz ÚLOVEC, Jiří, *Hrad Kumburk, I. Historie hradu*, in *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 10, Semily 1997; ŠPRÁCHAL, Přemysl, *Kumburk*, Dobrá: Beatris, 2007.

husitského hnutí, byl orebitským hejtmanem a jedním z dvaceti správců království ustanovených na Čáslavském sněmu. Později ale přešel na stranu císaře Zikmunda, díky čemuž na konci svého života patřil k nejbohatším mužům v zemi. Za jeho vlády také došlo k největšímu rozkvětu hradu a panství, Hynek Krušina nechal hrad přestavět do podoby honosného a pevného sídla mj. přistavěním dělostřeleckého opevnění. V 16. stol. se na Kumburku vystřídala řada majitelů, patřil k nim **Jan Žehušický z Nestajova**, vnuk Jiřího z Poděbrad **Bartoloměj** či *Berkové z Dubé*. Přestože tito majitelé postupně přesídlili na pohodlnější panská sídla, Kumburk nadále zůstal centrem hospodářské správy panství.²⁸

2.1.2 Trčkové z Lípy

Kolem r. 1528 získali kumburské zboží *Trčkové z Lípy*. Původně drobný vladycký rod z oblasti Hradce Králové se povznesl v 15. stol. hospodářskou činností a politickou aktivitou mezi přední české šlechtické rody. Do jejich péče byla svěřena kompaktáta, tj. náboženská dohoda o ústupcích katolické církve husitům. Vedle feudální renty se na jejich panství uplatňovalo hospodářství ve vlastní režii, zejména na poplužních dvorech, podpora rybníkářství a obchodu. Pro poddanská města znamenala její éra dobu rozkvětu. Jednotliví členové rodu byli povyšováni od r. 1567 do panského stavu, od r. 1593 byli všichni mezi pány.²⁹

Kumburské panství společně koupili bratři **Zdeněk** a **Mikoláš** a jejich synovec **Jan**. Trčkům z Lípy patřil také nedaleký Veliš a město Jičín, opočenské zboží a další. Mezi jednotlivými členy rodu docházelo k majetkovým sporům, které vyřešil až zemský soud z r. 1533. S ním souvisí i první písemná zmínka o vesnici Krsmolu. „*Díl opočenský s hradem Kumburkem a dvorem, pak městečko Paka, vsi Stará Paka, Olešnice, Ždírec, Vrchovina, Rokytná, Roškopov, Brdo, Krsmol, Štěpaničky, Proseč, Zboží, Radim se dvorem, Lhan, Chloumek, jako celé vsi, díly potom v Robousích, Studenci, Lištném, Žďáře, Nedařicích, Tampli, Kruhu, Úbislavicích, Soběrazi a Syřenově obdržel Jan mladší Trčka z Lípy.*“³⁰ Tento zápis však svědčí o vesnici již existující, její skutečné založení muselo proběhnout daleko dříve.

Jan mladší Trčka z Lípy prodal svůj díl strýci **Mikolášovi**, který ve výše uvedeném sporu vysoudil velišské panství s městem Jičínem. Po smrti Mikoláše spravoval panství jeho syn **Vilém**, za jeho dob byl hejtmanem panství **Lukáš z Jičina**,

²⁸ SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky, tvrže království Českého*, s. 175–184.

²⁹ Tamtéž, s. 181.

³⁰ Tamtéž, s. 180.

který byl později nahrazen **Janem Zběřmiřským**.³¹ Hejtman byl nejdůležitějším úředníkem panství, zástupce vrchnosti. Nižším úředníkem byl purkrabí, který spravoval nemovitý majetek a odpovídal za rostlinnou a živočišnou výrobu.³² Vilém zemřel v r. 1569 bez mužského dědice, a proto panství odkázal svým strýcům: **Burianovi, Ferdinandovi, Jaroslavovi, Zdeňkovi a Mikolášovi**. Tím však vyvolal novou vlnu zmatků a sporů.³³

Počátkem 80. let se výhradním majitelem velišského a kumburského panství stal **Burian Trčka**. V mládí se účastnil šlechtické výpravy do Itálie, byl podkomořím královských měst (1562–1591), působil jako zemský soudce a člen sboru místodržitelů. Vedle výnosů z panství získával prostředky také půjčováním peněz na úvěr předním šlechticům (např. Vratislavu z Pernštejna nebo Vilémovi z Rožmberka). Proslul také jako mecenáš, protože finančně podporoval rozvoj předbělohorské knižní produkce.³⁴

Po smrti Buriana Trčky se kumburského a velišského panství ujal jeho syn **Jan Rudolf**. Hejtmanem panství byl v této době **Krištof Hoberk z Hernštorfu**. Jan Rudolf Trčka působil na dvoře císaře Rudolfa II., ale politicky zůstával spíše nečinný. Po smrti svého bratra Maxmiliána přejal jeho državy a panství, a stal se tak nejbohatším českým šlechticem s 4996 osedlými. Jan Rudolf prodal velišské panství v r. 1606 Jindřichu Matyášovi z Thurnu, ovšem oddělil od něj město Jičín. To připojil k panství kumburskému, které prodal v r. 1607 **Zikmundu Smiřickému ze Smiřic**. Jan Rudolf po bitvě na Bílé hoře získal řadu panství, významné úřady a pocty, jeho syn **Adam Erdman Trčka** sloužil v armádě Albrechta z Valdštejna a společně s ním byl zavražděn v Chebu v r. 1634. Sám zemřel o několik měsíců později.³⁵

Z období vlády Trčků z Lípy jsou pro nás důležité dvě data, a to rok 1563, kdy postihl blízké městečko Novou Paku velký požár, při kterém shořely matriky novopacké farnosti, pročež se nemůžeme v tomto období dovědět nic o obyvatelích vesnice. Druhou významnou událostí této doby je morová rána, která v našem kraji udeřila v r. 1586, při kterém zemřela téměř polovina obyvatel města Nové Paky a jistě zasáhla i vesnici Krsmol.³⁶

³¹ SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky, tvrze království Českého*, s. 181.

³² FRANCEK, Jindřich, *Dějiny Jičína*, s. 75.

³³ Tamtéž, s. 63–65.

³⁴ Tamtéž, s. 66–67.

³⁵ Tamtéž.

³⁶ BENČ, Bohuslav, *Novopacko*, Nová Paka, 2005, s. 13.

2.1.3 Smiřičtí ze Smiřic

V r. 1607 kumburské panství prodal Jan Rudolf Trčka z Lípy z neznámých důvodů **Zikmundovi Smiřickému ze Smiřic**. Kromě města Jičina a hradu Kumburk s poplužním dvorem k panství patřily tvrze Dřevěnice s dvorem a Radim s poplužním dvorem, dvory Zebín, Čerov a Robousy, Valdická obora, opuštěný hrad Bradlec, městečko Nová Paka³⁷ a k ní přilehlé obce,³⁸ mezi nimiž je opět jmenován Krsmol. Zikmund Smiřický již po svém otci zdědil panství Hrubou Skálu a Trosky, po strýci Jaroslavovi Kostelec nad Černými lesy, po mladších bratrech panství Hořice, Úlibice a Holousy, od Opperstorffů odkoupil panství Český Dub a Frýdštejn.³⁹ Zikmund Smiřický právě koupí kumburského panství soustředil ve svých rukou obrovský pozemkový majetek a stal se nejbohatším českým šlechticem. Význam Kumburku spočíval také v tom, že se namísto Hrubé Skály stal správním centrem rodu a panství, druhým centrem pro střední Čechy byl pak Kostelec nad Černými lesy. Za rezidenční sídlo si Smiřičtí zvolili Jičín.⁴⁰

Zikmund Smiřický zastával mnoho zemských a dvorských úřadů, držel úřad číšníka, také byl jmenován císařským radou a komorníkem, v r. 1603 se stal hejtmanem Hradeckého kraje a o dva roky později kraje Kouřimského. Zemřel v r. 1608 a jeho državy a panství zdědil jeho nejstarší syn **Jaroslav**. Ten se správy panství ujal až v r. 1610, protože v době otcova úmrtí byl na studiích a cestoval po Evropě. Rok na to zemřel nejspíš na rodovou nemoc, tuberkulózu, které podlehl v mladém věku mnoho Jaroslavových předků. Protože druhý syn Zikmunda Smiřického – Jaroslavův bratr – byl v té době nezletilý, statky se dostaly do rukou **Albrechta Václava** z náchodské větve Smiřických, který byl tehdy nejstarším členem rodu. Do chodu kumburského panství příliš nezasáhl, protože v r. 1614 zemřel.

Dědictví – včetně původních náchodských držav Albrechta Václava – pak převzal nejmladší syn Zikmunda Smiřického **Albrecht Jan**. Společně s dementním bratrem **Jindřichem Jiřím** byli poslední dva žijící mužští členové rodu. V letech 1614–1615

³⁷ K panství dále patřily dva panské pivovary v Dřevěnicích a Jičíně, celkem deset mlýnů v Dřevěnicích, v Jičíně, Hořicích, Robousích, Tužimi, Stavu, dva ve Staré Pace, v Bílsku a v Moravčicích, tři kovárný při dvorech v Dřevěnicích, Radimi a při mlýnu v Jičíně.

³⁸ Jednalo se vsi Olešnice, Vrchovina, Rokytné, Stará Paka, Roškopov, Brdo, Krsmole, Nemyčoves, Vitiněves, Dřevěnice, Dolce, Úbislavice, Proseč, Stav, Újezd, Radim, Lhan, Tužín, Újezdec, Žďár, Kuje, Ploučnice, Chloumek, Štěpanice, Zboží, Bělá, Tample, Ústí, Syřenov, Studeňany, Dvorce, Zebín, Kbelnice, Zámezí, Dílce, Podůlší, Soběraz, Lhota Kacáková, Robousy, Moravčice, Kruh, Svojek.

³⁹ SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky, tvrze království českého*, s. 182. O historii rodu Smiřických viz také WAGNER, Jaroslav, *Jičín*, Praha: Odeon, 1979.; ODLOŽÍK, Otakar, *Poslední Smiřičtí*, in *Od pravěku k dnešku: sborník prací z dějin československých*, svazek 2, Praha: Historický klub, 1930, s. 70–88., MENČÍK, Ferdinand, *Dějiny města Jičina*, Jičín: Obec Jičínská, 1906.

⁴⁰ FRANCEK, Jindřich, *Dějiny Jičina*, s. 88–92.

zvětšil pozemkový majetek koupí Chřenic k Uhříněvsi, k Českému Dubu připojil Malou Skálu s polovinou města Turnova a získal i dymokurské panství.⁴¹ Albrecht Jan byl veřejně činnou osobností, plně se zapojil do politiky a do stavovského protihabsburského povstání. Byl jedním z iniciátorů pražské defenestrace, která byla domluvena v jeho malostranském paláci. Albrecht Jan se stal jedním z direktorů a počítalo se i s jeho kandidaturou na český trůn. Všechny plány ale ukončila jeho náhlá smrt v listopadu 1618. Rozsáhlý majetek Smiřických nadále spravovala mladší sestra Albrechta Jana, **Markéta Salomena**, (starší sestra Eliška Kateřina byla vyděděna, kvůli milostným stykům s neurozeným kovářem Jiříkem Wágnerem⁴²) po porážce stavovského povstání ale musela prchnout ze země a majetek Smiřických byl v r. 1621 zkonfiskován.⁴³

2.1.4 Albrecht z Valdštejna

O zkonfiskovaný majetek Smiřických projevil zájem **Albrecht z Valdštejna**, syn Markéty Smiřické z náchodské větve Smiřických. Prohlásil za poručníka slabomyslného Jindřicha Jiřího Smiřického a z tohoto titulu se mu v r. 1622 podařilo vymoci na císaři podstatnou část rodového majetku Smiřických, které připojil ke svému frýdlantskému vévodství. Albrecht z Valdštejna od svého mládí budoval vojenskou kariéru a působil v císařských službách, sloužil císaři Matyášovi a po něm i Ferdinandu Štýrskému. Jako praporčík se účastnil uherského tažení, stal se plukovníkem českých stavů, na své náklady postavil dvě kompanie a zúčastnil se s nimi tažení do Furlatska.

Zbohatl sňatkem s vdovou Lukrécie Někšovou z Landeku, kterým získal na Moravě rozsáhlé statky, panství lukovské, vsetínské a další državy. V době českého stavovského povstání působil jako plukovník moravských stavů a za moravského převratu se neúspěšně pokusil převést své vojáky na habsburskou stranu, ale nakonec přeběhl do Vídně sám. Moravští stavové ho potom označili jako vlastizrádce a zabavili jeho nemovitý majetek. Prozíravý Valdštejn si s sebou do Vídně ale odvezl alespoň veškeré peníze, zbytky nekšovského rodinného pokladu, stříbrné nádoby a jiné věci.⁴⁴

Účastnil se také bitvy na Bílé hoře, ovšem jen jako kyrysník.⁴⁵ Za pomoc císaři při potlačování protihabsburského povstání získal rozsáhlé pozemkové majetky, protože

⁴¹ FRANCEK, Jindřich, *Dějiny Jičína*, s. 88–92.

⁴² K tomuto skandálu existuje bohatá literatura, např. FRANCEK, Jindřich, *Příběh tajné lásky : Eliška Kateřina Smiřická a její sexuální skandál*, Praha : Havran, 2005; PODZIMKOVÁ, Markéta, *Věznění Elišky Kateřiny Smiřické na Kumburku*, bakalářská práce, Liberec : Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická Technické univerzity v Liberci, 2013.

⁴³ FRANCEK, Jindřich, *Dějiny Jičína*, s. 93–95.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ Kyrysník je příslušník těžkého jezdeckta, vybavený palnými a chladnými zbraněmi a zbrojí – kyrysem.

císař splácel dluhy udílením zkonfiskovaných statků do zástavy a později jejich prodejem. Tak Valdštejn v r. 1621 získal panství Český Dub a Hrubou Skálu, s nimi i Hořice a Semily. Posléze držel také Frýdlant a Liberec. Tak se mu v letech 1622–1623 podařilo získat dvě třetiny původního Smiřického majetku. Středočeská panství (Kostelec nad Černými lesy, Škvorec, Uhříněves a Chřenice) prodal Valdštejn místodržiteli Lichtenštejnovi a zbylou část dědictví (Semily, Hrubá Skála, Kumburk, Český Dub a Hořice) si ponechal. Tím byl položen základ pro pozdější vznik frýdlantského vévodství. V r. 1623 císař Valdštejna povýšil do knížecího stavu a o dva roky později získal Valdštejn titul vévody. Na sklonku svého života vlastnil Valdštejn rozsáhlé území, které tvořilo 64 panství o 117 statcích.⁴⁶

Ústřední úřady frýdlantského vévodství, dvorská kancelář a komora, sídlily v Jičíně. Již od dob Smiřických bylo toto město střediskem východočeské domény, ti ve městě zřídili centrální sklad obilí a podporovali trhy zemědělských produktů. Albrecht z Valdštejna využil své autority a moci, kterou získal v průběhu třicetileté války, a zabezpečil na frýdlantském vévodství klid a mír, proto se mu říkalo *Terra felix*.⁴⁷ Valdštejn se totiž zavázal císaři, že bude vydržovat na svůj náklad 1200 kyrysníků, bude-li jeho panství a poddaní ušetřeno od průchodů vojsk a jeho ubytování, protože to obvykle znamenalo drancování a vyjídání vsí. Když se Valdštejn stal velitelem císařské armády, zapojil své statky do válečných dodávek potravin, výstroje a výzbroje, což ovlivnilo ekonomiku vévodství, přinášelo zisky poddaným i vrchnosti. I když Valdštejn stupňoval své a jiné finanční požadavky na poddané při každé příležitosti, žili zdejší poddaní poněkud lépe než na ostatních panstvích.⁴⁸ Dodejme ještě, že v r. 1625 se v blízké Nové Pace objevuje nová epidemie moru, při které zemřelo 390 lidí.⁴⁹

Za Albrechta z Valdštejna byl hejtmanem kumburského panství **Jan Tiger**. Velikost panství se zvětšila díky některým připojeným statkům, ale velikou část panství získala nově založená jezuitská kolej v Jičíně. Statek Radim s dvanácti vesnicemi pak využíval kartuziánský klášter ve Valdicích.⁵⁰

Valdštejn byl také členem tzv. *mincovního konsorcia*, které uvedlo do běhu znehodnocenou minci s nižším obsahem stříbra. Společně s bankéři **Janem de Witte** a **Jakubem Baševi** tak přivedl zemi ke státnímu bankrotu. Valdštejnova armáda byla

⁴⁶ FRANCEK, Jindřich, *Dějiny Jičína*, s. 111–116.

⁴⁷ Šťastná země.

⁴⁸ FRANCEK, Jindřich, *Dějiny Jičína*, s. 118–133.

⁴⁹ BENČ, Bohuslav, *Novopacko*, s. 14.

⁵⁰ SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky, tvrže království českého*, s. 183.

v bojích s nepřáteli úspěšná, když došla až k Baltu, Valdštejn získal titul generalissima Oceánu a Baltického moře a obdržel meklenburské knížectví. Stal se velmi mocným, a proto někteří politici, jezuité, ale i němečtí spojenci v čele s Maxmiliánem Bavorským⁵¹ stáli o jeho odvolání. Císař Ferdinand II. ho proto propustil, ale o rok později ho zase povolal zpět, protože bez něj císařská armáda prohrávala. Poté, co se Valdštejn opět ujal velení, slavila císařská armáda opět úspěchy. Valdštejn začal vést tajná jednání se švédským a saským velením, což bylo interpretováno jako velezrada a usilování o českou korunu, proto byl 25. února 1634 v Chebu zavražděn.⁵²

Po Valdštejnově smrti zaniklo frýdlantské vévodství a začalo se s jeho konfiskací. Na Jičínsko proudily stovky vojáků, císařské vojsko drancovalo tak, že před ním poddaní utíkali do lesů. Střídaly se zde posádky saského i švédského vojska, do jejichž moci se po různá časová období dostalo i město Jičín. Tak i poddaní z našeho kraje po smrti vévody poznali realitu války třicetileté.⁵³

2.1.5 Rudolf z Tyfenbachu

*„Po zrušení frýdlantského vévodství daroval císař Ferdinand hrad starý Kumburk, zámek nový s Jičínský s městem, též domem hejtmána zemského, tvrze Úlibice, Dřevěnici a Kamenici s městečkem Novou Pakou a Libštátem a 46 vesnicemi Rudolfovi z Tyfenbachu.“*⁵⁴ Kumburské panství získal v r. 1635.⁵⁵ Významnou změnou bylo přenesení patrimoniální správy z nedaleké Dřevěnice na jičínský zámek.

Rudolf z Tyfenbachu pocházel ze starobylého šlechtického rakouského rodu, který se koncem 16. stol. usadil na Moravě. Během střetů mezi císařem Rudolfem II. a jeho bratrem Matyášem stál na straně arcivévody Matyáše a sloužil jemu a v jeho vojsku. V r. 1608 velel moravskému regimentu pěšáků, v letech 1613–1615 byl velitelem pevnosti Nové Zámky jako císařský dvorní rada a plukovník. V r. 1619 získal hodnost vrchního velitele císařské pěchoty a aktivně bojoval na Bílé hoře. V 1. pol. 20. let působil v Uhrách a r. 1625 vstoupil do Valdštejnovy armády, válečných tažení se pak účastnil až do poloviny 30. let, poté ze zdravotních důvodů působil spíše ve Vídni jako dvorní válečný rada. Oženil se s Marií Annou Eliškou ze Šternberka, zůstal ale bez dědice.

⁵¹ Bavorský vévoda, který stál během třicetileté války na straně SŘŘ. V r. 1623 se stal bavorským a falckým kurfiřtem.

⁵² FRANCEK, Jindřich, *Dějiny Jičína*, s. 111–116.

⁵³ Tamtéž, s. 142–143.

⁵⁴ SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky, tvrze království českého*, s. 183.

⁵⁵ Do desek zemských bylo zapsáno až v r. 1636.

Za nového pána se panství dařilo zle, neboť bylo opakovaně pleněno švédskými oddíly, které se usadily na pevnostech v okolí na Grabštejně, Hrubé Skále, ale také na Kumburku, odkud sužovaly okolní vesnice a města, včetně Krsmolu. Švédské nájezdy se střídaly s průchody a ležením císařských vojsk, kterým zdejší poddaní museli poskytnout jídlo, ubytování a postarat se o nemocné vojáky, takže si ani na chvíli neoddykli. Tak např. „...v r. 1643 v Nové Pace 56 domův od nepřátel vydrancováno a mnoho kořisti odvezeno. Obilí na ozim zaseté bylo od vojenských koní spaseno a pošlapáno a mnohý hospodář neměl co kliditi.“⁵⁶ Švédové sužovali kumburské panství až do konce třicetileté války. Když byl konečně uzavřen mír, v r. 1650 Rudolf z Tyfenbachu učinil ze svých statků fideikomisní panství a svou závěť učinil dědičkou svou manželku. Zemřel o tři roky později.⁵⁷ Po třicetileté válce císař Ferdinand III. nařídil Kumburk zbořit, stejně jako některé další hrady v Čechách, aby propříště nemohly být využity nepřátelskými oddíly, jak se dělo běžně během války. Nakonec bylo odstřeleno jen zděné opevnění.

2.1.6 Šternberkové

Po smrti Rudolfa z Tyfenbachu v r. 1653 se správy panství se ujala jeho manželka **Marie Anna Eliška z Tyfenbachu**, rozená ze Šternberka. Za jejího života byla vypracována berní rula, která eviduje stav panství po válce třicetileté. Po její smrti v r. 1676 převzal statky její syn **Jan Norbert ze Šternberka**. O panství usiloval také **Gottlieb v. Windischgrätz**, neboť ten na sebe vztahoval práva po Markétě Salomeně Smiřické. Jan Norbert však dva roky po převzetí panství zemřel, dříve než byl spor vyřešen. V r. 1677 došlo k narovnání s hrabětem Windischgrätzem, Šternberkové mu zaplatili 50 000 zl. a stali se právoplatnými majiteli panství.⁵⁸

Po smrti Jana Norberta panství řídila jeho manželka **Isabela Magdalena z Porcie**. Novým majitelem kumburského panství se stal v r. 1678 **Jan Josef ze Šternberka**, ale protože byl ještě nedospělý, spravoval je jeho strýc **Václav Vojtěch ze Šternberka**. Ten byl jedním z nejvyšších zemských úředníků, dvorský maršálek, prezident apelačního tribunálu, nejvyšší sudí a hofmistr. Východočeská panství předal synovci v r. 1695. Ale ani ten nespravoval panství příliš dlouho, protože v r. 1700 tragicky zahynul s manželkou na řece Innu, majetek měla zdědit nedospělá dcera **Marie Terezie**, proto o panství

⁵⁶ SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky, tvrže království českého*, s. 183.

⁵⁷ FRANCEK, Jindřich, *Dějiny Jičína*, 144–147.

⁵⁸ SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky, tvrže království českého*, s. 184.

pečoval opět Václav Vojtěch, sám zemřel v r. 1708. Celý majetek krátce držel **Leopold ze Šternberka**, který je prodal r. 1710 Janu Josefovi z Trauttmansdorffu.⁵⁹

2.1.7 Trauttmansdorffové

V r. 1710 koupili kumburské panství *Trauttmansdorffové*, jejichž rod pocházel původně ze Štýrska. **Jan Josef** působil jako říšský dvorní rada a v průběhu třicetileté války získal panství v západních a východních Čechách (Horšovský Týn, Litomyšl). Na počátku jejich vlády byla založená nová gruntovní kniha obce. V r. 1710 zasáhl Novou Paku další požár, zde zřejmě tví také důvod, proč nám pro některé roky z počátku 18. stol. opět chybí zápisy v matričních knihách.⁶⁰

Jan Josef tři roky po koupi kumburského panství zemřel a jeho majetek zdědil jeho syn **František Norbert**. Během jeho nezletilosti jej spravovala jeho matka **Marie Terezie z Paaru**. František Norbert se stal tajným radou, komorníkem a nejvyšším hofmistrem arcivévodkyně Marie Alžběty⁶¹ a zemřel v r. 1786. Léta jeho vlády poznamenaly války o rakouské dědictví a nevolnické povstání.

Války o rakouské dědictví, nebo také slezské války, se dotkly našeho kraje v r. 1744, když oblast Jičínska obsadili Prusové a vymáhali na poddaných vysoké kontribuce a zabavili Jičínu také sirotčí peníze. S sebou do ležení u Trutnova si také odvezli jako rukojmí hejtmana panství. V období slezských válek bylo soupeřícími stranami vydáno několik patentů, v nichž slibovaly poddaným svobodu, pokud vstoupí dobrovolně do zeměbrany proti nepříteli. Tyto patenty měly charakter agitačních manévrů k získání místního obyvatelstva, jejich ohlas se projevil v odmítání roboty a poslušnosti vrchnostenským úředníkům. V r. 1756 vypukla tzv. sedmiletá válka, kterou náš region pocítil na jaře r. 1757, kdy Jičínskem opět táhli Prusové.⁶² Válečný stav se projevil také tím, že stát vymáhal na poddaných vysoké kontribuce, příspěvky na vojenské koně, proviant a rekruty, to potvrzují záznamy v pozemkových knihách o nesplacených dlužích jednotlivých sedláků. Na počátku 70. let zasáhl náš kraj hladomor.⁶³

Selská povstání v r. 1775 vznikla v důsledku poplašné zprávy, že císařovna **Marie Terezie** vydala patent rušící robotu, který před poddanými vrchnost tají. V březnu 1775 se vydaly početné houfy poddaných do Prahy a chtěly si vynutit urbáriální reformu jednáním s úřady. Povstání začalo jako neozbrojená masová akce, ale postupně se

⁵⁹ FRANCEK, Jindřich, *Dějiny Jičína*, s. 147.

⁶⁰ STEJSKAL, Jan, *Novopacko*, Nová Paka, 2009, s. 20.

⁶¹ Marie Alžběta Habsbursko-Lotrinská (1743–1808) byla jedna z dcer Marie Terezie.

⁶² FRANCEK, Jindřich, *Dějiny Jičína*, s. 149–152.

⁶³ Tamtéž.

změnilo a vzbouřenci nakonec vybíjeli panská sídla, ale i fary a kostely. I v našem kraji se protestovalo. Selské nepokoje vypukly na jaře a v létě v Miletíně, Jičíně, na Pecce a největší v Železnici. O tom, že by se poddaní z Krsmolu některého z povstání účastnili, nejsou zmínky, ale zdá se, že ve zdejších obcích zůstal klid. Výsledkem bylo vydání robotního patentu v r. 1775. Války o bavorské dědictví (1778–1779) náš kraj výrazně nezasáhly, i když se bojovalo za humny. Pruský král Fridrich obsadil pohraniční oblasti severovýchodních Čech, rakouské vojsko stálo v obranné linii od Hradce Králové k Jičínu. V Jičíně, centru kumburského panství, měl císař **Josef II.** svůj stan.⁶⁴

Po úmrtí Františka Norberta z Trauttmansdorffu v r. 1786 se dědictví ujal jeho syn **Ferdinand**. Vystudoval práva a vynikl v diplomatických službách. Od r. 1787 působil jako ministr a stál v čele gubernia v Rakouském Nizozemí (dnešní Belgie), za císaře **Františka II.** byl členem státní konference i nejvyšším hofmistrem a v r. 1805 jej panovník povýšil do knížecího stavu. V r. 1824 rozmnožil svou východočeskou doménu o panství Radim-Pecku a statky Choteč, Sobčice a Vojice.⁶⁵ Trauttmansdorffové drželi kumburské panství až do r. 1945, kdy jim byl majetek zabaven státem.⁶⁶

2.2 CHARAKTERISTIKA PANSTVÍ

Kumburské panství leželo na Hradecku a bylo jedno z největších ve východních Čechách, v r. 1654 mělo 476 ½ osedlých. Větší bylo jen Opočno (763 ⅘ osedlých), Náchod (653 ⅘ osedlých) a Broumov (656 ⅘ osedlých), ty ale ležely ve východní části Hradecka. V severozápadní oblasti bylo však kumburské panství největší, podobnou velikost zde měla panství Poděbrady,⁶⁷ Veliš a Chlumeck nad Cidlinou. Po celou dobu své existence ovlivňovalo dění na menších panstvích ležících v jeho okolí.⁶⁸ K r. 1757 ve druhém tereziánském katastru je na kumburském panství počet osedlých jen 209⁶¹.⁶⁹ Což je oproti předchozímu katastru počet téměř poloviční, ačkoliv se panství rozlohou, počtem vesnic nebo výměrou zemědělské půdy nezměnilo.

Podle berní ruly mělo panství Kumburk 16 514 strychů obdělávané půdy a 1 214 polí neobdělávaných. Celkem zde bylo 973 poddanských usedlostí, z toho 403 selských usedlostí, 429 chalupnických usedlostí a 141 zahradnických usedlostí.

⁶⁴ FRANCEK, Jindřich, *Dějiny Jičína*, s. 152–156.

⁶⁵ Tamtéž, s. 201–202.

⁶⁶ STEJSKAL, Jan, *Novopacko*, s. 20.

⁶⁷ Panství Poděbrady bylo rozlohou větší než panství Kumburk, mělo ale menší počet osedlých – 303 ½.

⁶⁸ PEŠÁK, Václav, ed., *Berní rula*, s. 8.

⁶⁹ CHALUPA, Aleš, ed., *Tereziánský katastr český, sv. 1: rustikál (kraje A-CH)*, Praha: Archivní správa ministerstva vnitra, 1964, s. 170–173.

Zhruba $\frac{2}{3}$ těchto usedlostí bylo ve vesnicích (630 usedlostí) a $\frac{1}{3}$ (343) ve městech. Na panství žilo zhruba 5838 obyvatel.⁷⁰ O sto let později je výměra poddanské orné půdy o trochu větší, poddaní obdělávali celkem 16 790,10 strychů a dále měli v užívání 4 012,1 lad, 2 973 strychů pastvin, luk na 1 209,20 vozů a 281,1 strychů lesů. Lidé zdejšího panství si přivydělávali především dobytkářstvím a předením, které mělo v této oblasti dlouhou tradici. Na panství bylo dále 318 domů bez pozemků.⁷¹

Kumburské panství mělo v r. 1654 celkem 48 vesnic s 630 poddanskými usedlostmi. Z nich bylo 53 % (334) selských usedlostí, 33 % (207) chalupnických a jen 14 % (89) zahradnických. Většina obdělávané půdy – konkrétně 81 % (11 812 strychů) byla tak soustředěna u velkých selských usedlostí a u chalupnických usedlostí bylo jen 19 % (2 635). Z těchto čísel je patrné, že na kumburském panství převažovaly velké selské usedlosti a zdejší obyvatelé se ve většině případů živili zemědělskou činností. Podobný stav byl v celé západní oblasti Hradecka, kde rovněž převažovaly selské a chalupnické usedlosti nad zahradnickými, naopak v podhůří Hradecka byly zahradnické rodiny stejně početné jako sedlácké a chalupnické, někde jich bylo dokonce i víc.⁷² Selské usedlosti na kumburském panství měly různé výměry, a to v rozmezí od 18 strychů do obvyklé lánové výměry 60 strychů. Nejvíce selských statků mělo výměru kolem 20–25 strychů, nad 60 strychů mělo na kumburském panství jen několik málo sedláků. U chalupníků se setkáváme s výměrou mezi 7,5–20 strychy.⁷³

K r. 1757 je vesnic evidováno 43, v nich ovšem nejsou na rozdíl od berní ruly zahrnuty města Jičín a Jičínské předměstí, Železnice a Nová Paka. Dále chybí dvě vesnice Valdov a Choteč, ty dal Rudolf z Tyfenbachu do užívání řádu Paulánů v nově založeném klášteře v Nové Pace. Vesnice se Kruh a Svojek jsou na rozdíl od berní ruly vedeny jako jedna obec. Rozsah panství se tedy výrazně nezměnil. Žilo zde celkem 770 hospodářů, z toho 162 domkářů (do 1 strychů orných polí), 48 zahradníků (do 5 strychů orných polí), 150 chalupníků (do 15 strychů orné půdy), 214 hospodářů (do 30 strychů půdy), 152 sedláků (do 60 strychů půdy) a 44 velkých sedláků (nad 60 strychů půdy). Podle tohoto vzorce vidíme, že na panství se stále vyskytovaly především selské usedlosti menší, střední a větší velikosti. Nejvíce je zde sedláků, kteří drželi 15–30 strychů půdy, o něco

⁷⁰ Zde Berní rula počítá s průměrným počtem 6 osob na jednu usedlost.

⁷¹ CHALUPA, Aleš, *Tereziánský katastr český*, s. 170–173.

⁷² PEŠÁK, Václav, ed., *Berní rula*, s. 13–34.

⁷³ Tamtéž, s. 19.

méně je chalupníků a větších sedláků. Oproti poslednímu katastru se počet hospodářů zvýšil, přibývá ale takových s velmi malou nebo žádnou výměrou půdy.⁷⁴

Západní oblast Hradecka byla poměrně úrodná na rozdíl od méně úrodné hornaté oblasti na severu. Kumburské panství leželo na hranici těchto dvou oblastí, na sever od něj byly jen středně velké objekty s menší hospodářskou mocí a důležitostí. Zeměpisná poloha panství – mezi krkonošským podhůřím na severu a nížinou v povodí Cidliny, Jizery a Labe na jihu – vytvářela příhodné podmínky pro zemědělskou činnost, stejně tak pro rozvoj řemesel a obchodu.⁷⁵ Co se týče bonity půdy, pro kterou tereziánský katastr vytváří 8 bonitních tříd, kumburské panství stálo na středu mezi převahou nejlepších a nejhorších bonit západní části Hradecka. Vyskytovaly se zde oblasti dobrých a prostředních půd, téměř polovina půdy však patřila do kategorie nejhorších půd.⁷⁶ Více než polovina vesnic měla ornou půdu, která (53,4 %) patřila do kategorie dvou nejhorších bonit, čili do kategorie 7. bonitní třídy (27,9 %) a 8. bonitní třídy (25,5 %). Do dvou nejlepších kategorií nepatří půda v žádné vesnici na kumburském panství. Dále se vyskytují půdy patřící do 6. bonitní kategorie (4 % vesnic), 5. bonitní kategorie (16,2 %), 4. bonitní kategorie (11,2 %) a 3. bonitní kategorie (13,9 %). Vidíme tedy, že do čtyř lepších bonitních kategorií patřila jen půda 25 % vesnic.⁷⁷

Podle tereziánského katastru mezi největší vesnice – co do počtu obdělávané půdy – kumburského panství patří Lužany (s 890 strychy orné půdy a 10⁶⁰ osedlými), dále Třtěnice⁷⁸ (s 1091,3 strychy orné půdy a 15 osedlými), Stará Paka (s 744 strychy orné půdy a 18 osedlými), Bělá (s 715 strychy orné půdy a 9⁵ osedlými), Libštát (s 936,3 strychy orné půdy a 9²⁶ osedlými), Košťálov (s 772,3 strychy orné půdy a 8⁹ osedlými) a Peřimov (s 753 strychy orné půdy a 9⁵⁹ osedlými).⁷⁹

Třicetiletá válka způsobila také mezery ve stavech dobytka, který byl pro chod hospodářství důležitý. Živočišné produkty (maso, mléko) bylo druhým z hlavních zdrojů výnosu zemědělských hospodářství. Poddanský dobytek také využívala vrchnost pro obdělávání svých polí. Veliký význam měl hlavně v horských končinách, kde chov dobytka nahrazoval nedostatek orné půdy. Veliké kumburské panství tvořilo i v dobytkařství přechod mezi těžce poškozenou západní oblastí a severními dobře

⁷⁴ CHALUPA, Aleš, ed., *Tereziánský katastr český*, s. 170–173.

⁷⁵ PEŠÁK, Václav, *Berní rula*, s. 7–10.

⁷⁶ Tamtéž, s. 16.

⁷⁷ CHALUPA, Aleš, ed., *Tereziánský katastr český*, s. 170–173.

⁷⁸ Tato vesnice měla také 7 velkých sedláků, kteří drželi nad 60 strychů půdy, což je největší počet sedláků tohoto druhu na kumburském panství vůbec. V ostatních vesnicích takto velkých sedláků bylo 1–3.

⁷⁹ CHALUPA, Aleš, ed., *Tereziánský katastr český*, s. 170–173.

vybavenými statky; jeho průměr 1 krávy na 10 strychů půdy představuje přibližný střed celé západní oblasti. Co se týče vybavení koňskými potahy, připadalo na kumburském panství průměrně 24 ½ strychů na 1 koně, toto číslo je však zkreslené, protože koňské potahy byly chovány jen na selských gruntech, kdežto chov hovězího dobytka byl běžný i na menších usedlostech.⁸⁰

Při vizitaci v r. 1721 bylo na kumburském panství celkem 595 koní, 51 volů, 1081 krav, 405 jalovic, 198 ovcí, 107 prasat a 29 koz. Situace byla taková, že jedna kráva připadala na 15 strychů půdy a jeden koňský nebo volský potah na 22,2 strychů půdy. Pokud bychom ke kravám přičetli i jalový dobytek, pak na panství připadalo na jeden kus hovězího dobytka 11,2 krávy. Doplnit stavy dobytka se tedy na kumburské panství příliš nezdařilo. Největší panství také měla nejhorší stavy ovčího bravu, na kumburském panství bylo 55 ½ strychů na jednu ovci. Chov ovcí však nedosahoval takové důležitosti jako chov hovězího. V horských oblastech severního Hradecka, bylo chovu ovcí vyhrazeno širší místo.⁸¹

2.3 OBEC KRSMOL

2.3.1 Založení

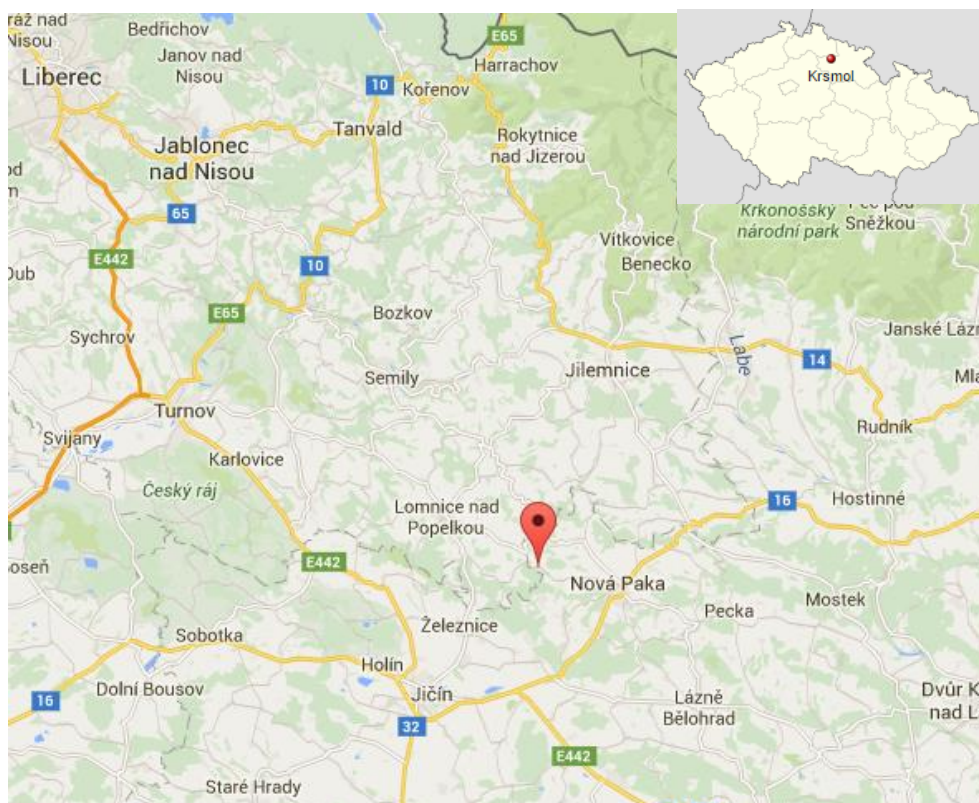
První písemná zmínka o Krsmolu pochází z r. 1533, a to v souvislosti s dělením Trčkovského majetku, kde je vesnice uvedena jako jedna z těch, kterou do držení získal **Jan mladší Trčka z Lípy** (viz výše). Tento zápis však svědčí o vesnici již nějakou dobu existující. Její původ musíme hledat již v době, kdy byla tato oblast osidlována v souvislosti se založením a rozvojem hradu Kumburka.

2.3.2 Zeměpisná poloha

Obec Krsmol leží ve východních Čechách, v Podkrkonoší, v oblasti zvané Český ráj, asi 5 kilometrů západně od města Nová Paka a 15 kilometrů severovýchodně od Jičína. Vesnička v současné době patří do královehradeckého kraje a spadá pod obec Starou Paku. Nad ní se tyčí kumburský kopec na jejímž vrchu se nachází zřícenina gotického hradu *Kumburk*, který dal jméno celému panství kumburskému, k němuž po celou svou historii Krsmol patřil.

⁸⁰ PEŠÁK, Václav, ed., *Berní rula*, s. 38–39.

⁸¹ Tamtéž, s. 43.

Obrázek 3 Zeměpisná poloha obce Křmholu.
 Zdroj: Mapy Google [online], [vid. 18.11.2015], dostupné z:
<https://www.google.cz/maps/@50.5038931,15.1694549,10z>.

2.3.3 Vzhled

Vesnice se rozprostírá v údolí, kterým od východu na západ protéká křmholmský potok. Ten následně končí v říčce Černá tekoucí ze Syřenova, která se nakonec vlévá do řeky Popelky. Z jižní strany je vesnice chráněna kumburským kopcem, ze západu Ještědsko-kozákovský hřbetem, kterému dominuje hora Tábor (dříve Chlum), a ze severu jej obepíná návrší zvané Příčnice, jež je součástí Staropackých hor, odkud je nádherný výhled na celé Krkonoše. Při dobré viditelnosti je vidět i vzdálený Ještěd.

Vesnice je obklopena ze všech stran hustými lesy. Severně od Křmholu na hranici s obcí Ústí a Roškopovem jsou lesy zvané Lísek a Borový, jižně pak les Vápenice. Domy ve vesnici jsou v současnosti vystavěny po stranách potoka, ale původní zakládající selské grunty Křmholu byly postaveny do tvaru podkovy, uvnitř které byla náves.⁸² Pozemky jednotlivých poddanských usedlostí zde běží jedním směrem od obce na sever k vesnici Ústí, na rozdíl od okolních obcí (Brdo, Syřenov), kde se paprskovitě rozbíhají

⁸² Josef Podzimek se domnívá, že vesnice s tímto tvarem byly velmi staré a stavěly se do této pozice z důvodů obraných, viz strojopisný spis Josefa Podzimka *O Křmholi trochu víc* z r. 2002.

od středu vesnice k jejím hranicím. To může svědčit o tom, že jmenované vesnice nebyly vysazeny ve stejnou dobu jako Krsmol, nebo že je nezakládal stejný lokátor⁸³ či vrchnost.

Pro přiblížení charakteru vesnice na konci 19. stol. připojuji slova krsmolského pamětníka: „*Nad vesnicí se táhne návrší zvané Příčnice a odtud máme přenádherný rozhled na Tábor, přes Lomnici na Kozákov, Jizerské hory a Krkonoše. Pěkný pohled, který se mi stále připomíná a tkví v paměti. Políčka našich zemědělců, rozdělená mezemi a cestami od Lísku přes pěšinka do Lánů. Nebo od záložny ke kamínkám na Vyšehrad. Co to bylo v podvečer svolávání koroptví a jaký rámus nadělali hřadující bažanti. Zajíce toho člověk vyplašil na každém kroku. A jakou zde měla naše zvěř rozmanitost. Na mezích keře šípků, hlohu a ovocného stromoví, kde ráno zaléhá srnčí. Louky ty krásné pravé selské, hýřily květy a dávaly převoňavé seno a otavy a kde měla naše zvěř přímo hody, kde hnízily koroptve a bažanti.*“⁸⁴

Obrázek 4 Letecký záběr vesnice, pohled ze severozápadu, 31. 7. 2015

Nad Krsmolem u rozcestí stojí malá mariánská kaplička mezi dvěma kaštany. Přesné datum její výstavby neznáme, ale jisté je, že v r. 1785 již stála, protože v josefském katastru je uvedeno jedno pole, patřící k Franclovskému statku, které leželo „pod kaplí“. Vedle kaple stojí krsmolský hřbitov, ten byla ale založen až po 2. světové válce. Do té doby Krsmolští pohřbívali své blízké na hřbitově ve Staré Pace. Pohřební průvody se ubíraly kolem lesa Lísek po ními cestami až do Staré Paky. Uprostřed vesnice, na návsi

⁸³ Osoba pověřená založením města nebo vesnice.

⁸⁴ Paměti Josefa Křížka z Krsmolu č. p. 3, projev k slavnostní členské schůzi myslivosti v Krsmoli 1988.

a rozcestí obecních cest stojí kříž „Boží muka“. Byl postaven v r. 1837 zásluhou Jana Urbánka, hospodáře z Broulovy chalupy.

Obrázek 5 Mariánská kaplička z 80. let 18. století, stav z r. 2009

2.3.4 Komunikace

Vrchem Příčnice vedla od východu z vesnice *Brdo* „silnice“, cesta spojující města *Novou Ves nad Popelkou* a *Novou Paku*, která se nad *Krsmolem* rozbíhala k jednotlivým krsmolským hospodářstvím a pokračovala dále na západ do údolí zvané *Brodka*. Druhá cesta do *Krsmolu* vedla taktéž ze sousedního *Brda* tzv. *Máchovou stezkou*, která původně směřovala k hradu *Kumburku*, z níž se odpojovala. Cesta vedla z *Brda* na *skalku*⁸⁵ a do lesa *Vápenice* přes dvůr *Zálovského* statku a krsmolskou návěs a pokračovala dále nad vesnicí, kde se spojovala s *Příčnicí*. Z *Příčnice* se dále oddělovaly cesty k lesu *Boroví* a pokračovaly do *Ústí* a *Staré Paky*.⁸⁶ Jinak byla celá obec protkána cestičkami od jednoho stavení k druhému. Cestu do *Nové Paky* si pak *Krsmolští* zkracovali pěšinou vedoucí od statku *Zálovského* směrem na východ kolem osamělého stavení č. p. 61, které patřilo již k *Brdu*. Dnes tudy vede hlavní krsmolská silnice.⁸⁷

2.3.5 Název obce

Název vesničky není dodnes spolehlivě vyřešen. Podle *Antonína Profouse* je název odvozen z osobního jména (příjmení) *Krsmol*, čili odvozené místní jméno znělo

⁸⁵ Dnes rozcestí u malé skály – křižovatka tzv. *Máchovy cesty* z *Nové Paky* na *Kumburk* a cesty ze *Zboží* do *Staré Paky*.

⁸⁶ *Paměti Josefa Křížka*, 1985. V nich popsal všechny obecní i soukromé cesty v *Krsmolu*.

⁸⁷ Dnes tzv. *Salamachova zátočka*.

Krsmolova ves. Toto příjmení vzniklo ze slovanského (srbochorvatského) slovesa *kr̥smati*, což znamenalo „váhati, otáletí“. Pan Krsmol dostal toto jméno asi proto, že byl váhavý.⁸⁸

K samotnému názvu však existuje řada lidových etymologií. Jednou z nich je, že název je složeninou dvou slov „*skrz*“ a „*mor*“. Může pocházet z doby středověku, kdy v našem kraji zuřil mor, a někteří obyvatelé vedlejší obce Ústí se vystěhovali za hřeben lesa. A protože se přestěhovali v důsledku moru, anebo jak se říkalo „*skrzmor*“, obec pojmenovali *Skrzmor*. Pro lepší výslovnost se během doby změnil název na *Krsmol*. Tato teorie nebude správná, protože nikde v historických pramenech nemáme zachovány verze s *-r* na konci. Další teorií je, že se jedná o složeninu dvou slov „*krs*“ a „*mol*“. „*Krs*“ je zde ve významu *malý, zakrslý, krátký* a „*mol*“ znamená *výmol, rokli*. Tak by mohl být název odvozen od podoby vesnice, protože naznačuje, že se jedná o malou či krátkou rokli. Třetí teorie vychází z toho, že v údolí podél potoka byly bažiny, nad nimiž létaly malé mušky podobné molům. Když tudy někdo procházel, vypadalo to, jako když jde skrz moly, proto toto místo bylo pojmenováno *Skrzmol*, po zjednodušení výslovnosti byl název pozměněn na *Krsmol*.⁸⁹

Obrázek 6 Pohled na Krsmol od východu, v pozadí hora Tábor, stav z r. 2009

⁸⁸ PROFOUS, Antonín, *Místní jména v Čechách*, Praha : Československá akademie věd, 1947.

⁸⁹ Paměti Josefa Podzimka, 2002.

3 VÝVOJ VESNICE

3.1 SITUACE PŘED TŘICETILETOU VÁLKOU

V obci Krsmolu existovalo v době před třicetiletou válkou pět usedlostí, čtyři statky lánové, a to *FRANCLOVSKÝ*, *FRÝBOVSKÝ*, *ŠPICAROVSKÝ* a *ZÁLOVSKÝ*, a jeden chalupnický statek půllánový, označovaný jako *CHALUPA BROULOVA*.⁹⁰ Podle berní ruly měla v Krsmolu každá selská rodina 8 kop záhonů rolí, tj. 40 strychů polí,⁹¹ chalupnická rodina vlastnila polovinu, 4 kopy záhonů rolí, tj. 20 strychů polí. Ve srovnání s vedlejší obcí Brdem byly výměry krsmolských selských statků menší – na Brdě se průměrná rozloha jedné selské usedlosti pohybovala nejčastěji okolo 10–12 kop záhonů polí. Jen nepatrná menšina sedláků hospodařila na menších výměrách. Veškerá půda v rukou krsmolských hospodářů patřila do kategorie III. bonitní třídy, jednalo se tedy o půdu málo úrodnou.⁹² V minulosti se zde pěstovalo hlavně žito, oves a v menší míře ječmen. Zdejší kraj byl specifický svou tradicí v pěstování a zpracování lnu, tkalcovstvím a přádelnictvím si přivydělávali mnozí obyvatelé nejen Krsmolu, ale i širokého okolí.⁹³ Ve vesnici fungovala po jistý čas *KRČMA*, zanikla však během války třicetileté.

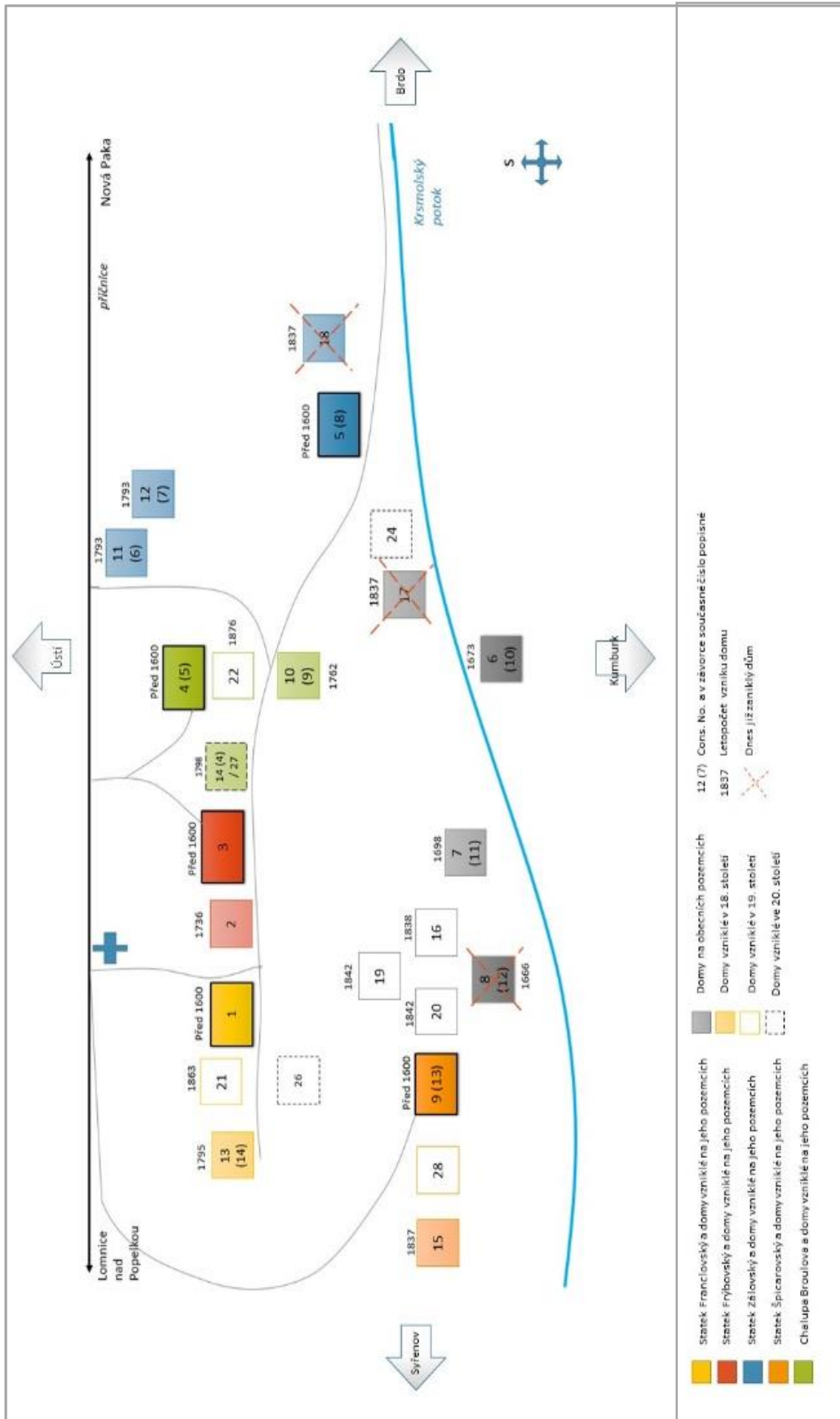
Situace před třicetiletou válkou byla, dá se říct, dobrá a stabilní. Ceny statků při prodeji se držely vysoko, průměrně kolem 68 kop gr. č., jenom u statku Frýbovského byla cena nižší než 50 kop, naopak statek Špicarovský byl odhadnut na 90 kop gr. č. V tomto průměru není započtena odhadní cena chalupnické usedlosti Broulovy, zde průměrná kupní cena byla kolem 33 kop gr. č., což je vlastně poloviční cena statku lánového. Na většině z nich neležely žádné vysoké dluhy, vyjma největších statků Špicarovského a Zálavského. Všichni hospodáři v Krsmolu, včetně broulovského chalupníka, chovali alespoň jeden koňský potah, na Špicarovském statku bylo dokonce čtyřspreží. Hospodáři pracovali dle svého nejlepšího svědomí a pravidelně odváděli vrchnosti příslušné dávky.

⁹⁰ Statky pojmenovávám podle místní tradice a podle jejich označení v pramenech (viz berní rula). Názvy usedlostí jsou odvozeny podle jejich držitelů.

⁹¹ 1 strych = 12 záhonů.

⁹² PEŠÁK, Václav, ed., *Berní rula*, s. 490.

⁹³ STEJSKAL, Jan, *Novopacko*, s. 40.

Obrázek 7 Schématický plán Křmolu zachycující jeho stavební vývoj

3.1.1 Statek Franclovský

Statek Franclovský Cons. No. 1 (dnes č. p. 1)⁹⁴ se nacházel v horní části vesnice na severní straně. Přístupová cesta k němu vedla z návrší Příčnice od vesnice Brdo. Podle berní ruly k němu patřilo 8 kop záhonů rolí, tj. 40 strychů, což je výměra, která na kumburském panství odpovídá lánovému statku.⁹⁵ Pozemky této usedlosti byly postupem času rozděleny, na nichž dnes stojí kmenová chalupa, chalupa Cons. No. 13 (č. p. 14) a chalupa č. p. 21.⁹⁶ „Obytná budova a kní přistavený chlév byly z místního opracovaného kamene a nepálených cihel. Původní ráz stavby se segmentovým nadpražím oken se zachoval až do roku 1970, kdy byla provedena přestavba a modernizace bytové části. Za veřejnou cestou k č. p. 14 a č. p. 21 stála dřevěná stodola na pilířích z hladce opracovaného kamene, kterou někdejší majitel v r. 1979 zboural.“⁹⁷

Obrázek 8 Zděný domek stojící na místě dřívějšího Franclovského statku, stav z r. 2009

⁹⁴ Konskripční číslo (číslo popisné) bylo zavedeno na příkaz Marie Terezie v r. 1770. Proto mají nejstarší usedlosti v Krsmolu čísla ve velkém rozpětí – 1, 3, 4, 5 a 9. Domy byly očíslovány podle jejich polohy, ne podle jejich stáří, a to od usedlosti postavené nejvýše, tj. statku Franclovského a dále se pokračovalo podle směru hodinových ručiček, poslední číslo popisné tedy obdržel statek Špicarovský, i když patřil k zakládajícím statkům. Později vzniklé domy Cons. No. 2, 6, 7 a 8 a proto mohly mít tato čísla popisná. Kvůli identifikaci domů v Krsmolu je uvádím u každé z nich i před datem jejich zavedení. V r. 1807 došlo v Krsmolu k přečíslování domů, které zůstalo až dodnes, proto č. p. uvádím v závorkách za číslem konskripčním. Nové přečíslování domů v Krsmolu proběhlo v r. 1805, toto přečíslování přináší do orientace v pramenech značné zmatky. Opět byly domy očíslovány v tomto pořadí. Tentokrát již přibyly domy Cons. No. 10, 11 a 12 a 14.

⁹⁵ PEŠÁK, Václav, ed., *Berní rula*, s. 229–230.

⁹⁶ Domy, které nemají konskripční číslo, byly postaveny až po přečíslování v r. 1807.

⁹⁷ Paměti Františka Podzimka, 1950. Zapsáno dle vyprávění tehdejších obyvatel.

Jiřík Franc

Jméno prvního držitele tohoto statku (k r. 1604) je **Jiřík Franc**, který statek koupil za 67 ½ kopy gr. č. O jeho rodině toho bohužel mnoho nevíme, protože z dané doby chybí matriky. Rodina (resp. rod) Francova však v Krsmolu žila dlouhou dobu, postupně se nositelé tohoto příjmení objevují, jak ještě uvidíme, snad na všech poddanských gruntech, které se v Krsmolu v dané době nacházely. Jelikož v pozemkové knize chybí záznamy o pravidelných splátkách za zakoupený grunt, nevíme, jak dlouho Jiří Franc na statku hospodařil, k r. 1635 je však uváděn již jako pustý. Co se stalo s jeho úzkou rodinou, také není možné zjistit. Selská živnost během třicetileté války zpusťla a její hospodář zmizel neznámo kam.⁹⁸

Václav Špicar

V r. 1637 tento statek z nařízení vrchnosti⁹⁹ koupil hospodář Špicarovského statku **Václav Špicar**, a to za pouhých 16 kop gr. č. Statek byl tedy koupen za částku mnohonásobně nižší, než je jeho původní hodnota, protože statek byl zpustlý, většina polí (celkem 6 kop záhonů) ležela ladem. Václav Špicar při koupi tohoto gruntu zaplatil hotově 54 českých gr. a následující léta měl pravidelně splácet po 1 kopě ročně. Zápisy o tom, že tak opravdu činil, v gruntovní knize zcela chybí. Jak se uvedenému hospodáři na statku dařilo a jak dlouho jeho rodina byla schopná statek udržet v provozu, ani v tomto případě nevíme, ale fakt, že v r. 1653 nalézáme grunt opět pustý, mluví za vše. Jiřík Franc za sebou zanechal veliké dluhy v celkové výši 61 kop 27 gr. č., které nemohl Václav Špicar za daných podmínek splatit. Nemluvě o tom, že Václav měl dost starostí na svém rodovém gruntu.

Václav Špicar měl dvě dcery Annu a Dorotu, data narození jsou neznámé, stejně jako jméno jeho manželky. Zmínky nejsou ani o dalších dětech a synech, potažmo případných dědicích.¹⁰⁰ Rodina přesto nadále žila v Krsmolu, některý z Václavových potomků se objevuje ještě na konci 17. stol. na statku Zálovském.¹⁰¹

⁹⁸ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

⁹⁹ Od r. 1635 Rudolf z Tyfenbachu.

¹⁰⁰ Matriční záznamy z tohoto roku nejsou, jména jeho dvou dcer známe z pozemkové knihy, podle které těmto dvěma dcerám dlužil nevyplacené podíly.

¹⁰¹ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

3.1.2 Statek Frýbovský

Statek Frýbovský Cons. No. 3 (dnes č. p. 3) se nachází v horní části vesnice na severním svahu, nedaleko statku Franclovského. Taktéž k němu vede cesta odpojující se z Příčnice. Podle berní ruly měl statek Frýbovský 8 kop záhonů rolí,¹⁰² to znamená, že se jednalo o lánový statek. Rozdělením pozemků tohoto statku vznikly později dvě chalupy, kmenová chalupa a chalupa Cons. No. 2 (č. p. 2.). „Původní objekt byl dřevěný srubový a skládal se z jedné velké obytné místnosti, síně a za ní menší světnice pro výměnkáře. K této straně přiléhal chlév z kamene s válenou klenbou. Stodola byla dřevěná, v pravém úhlu s bytovou částí. Krytina byla došková. Když objekt v r. 1923 po zásahu bleskem vyhořel, byl znovu vystavěn z cihel. Nová stodola na cihelných pilířích byla v té době postavena odděleně ve vzdálenosti cca 15 m od bytové části“¹⁰³

Obrázek 9 Zděný domek se stodolou stojící na místě dřívějšího Frýbova statku, stav z r. 2009

Křištof Franc

Jako první hospodář k r. 1604 je uveden **Křištof Franc**,¹⁰⁴ který statek koupil za 55 kop gr. č. Svá pole obhospodařoval s jedním koněm, dále choval pouze drůbež, nebo aspoň dobytek nebyl v době prodeje uveden. O jeho rodině, manželce a dětech nejsou

¹⁰² PEŠÁK, Václav, ed., *Berní rula*, s. 229–230.

¹⁰³ Paměti Františka Podzimka, 1950. Zapsáno dle vyprávění tehdejších obyvatel.

¹⁰⁴ Usedlosti ve vesnicích nesly zpravidla jména po svých držitelích. Hospodář s příjmením Frýba však v pozemkové knize není, můžeme se proto domnívat, že se jednalo o osobu, která tuto usedlost držela před jejím založením.

zmínky.¹⁰⁵ Některý z jeho příbuzných Jiří Franc hospodařil na statku Franclovském, o němž jsem hovořila výše.¹⁰⁶

Jan Balcar

Po dvou letech – v r. 1606 – přešel statek do rukou nového hospodáře **Jana Balcara**, zaplatil za něj 47 ½ kopy gr. č., dostal navíc vůz, pluh, brány a tři slepice s kohoutem a místo koně mu bylo vyplaceno 2 ½ kopy gr. Jan Balcar hotově zaplatit 35 kop gr. č. a následující léta měl splácet po 1 kopě ročně. Tuto částku vyplatil v r. 1615, tj. 9 let po zakoupení statku. Zde zápisy o tomto držiteli končí a selský grunt je znovu uveden až v r. 1637, a to jako pustý.¹⁰⁷ Stejně jako v případě Franclovského statku nevíme, jak dlouho Balcarovi dokázali během války na svých polích účinně hospodařit a kdy a za jakých okolností odešli. V pramenech se s nimi jinde nesetkáváme, ani ve stejné době, ani v následujících letech, a v Krsmolu již nikdy nežili.

Jiří Kotvaldt

V r. 1637 byl na tento statek z příkazu vrchnosti dosazen nový hospodář **Jiří Kotvaldt**. Ten žil v Krsmolu a hospodařil již na statku Zálovském, o němž bude ještě řeč v následujících kapitolách. V tomto čase byl grunt zcela pustý a bylo u něho 6 kop rolí, které ležely ladem. Pro dokreslení, v jak špatném stavu se celé hospodářství nacházelo, cituji z pozemkové knihy: „*spustlý (...) grunt po Janu Balcarovi na takový způsob, poněvadž tenkrát někdy s potahem býval.*“¹⁰⁸ Podobně jako u Francova statku vrchnost dosadila na opuštěný grunt hospodáře, který už v té době držel jiný krsmolský statek.

Jiřík Kotvaldt Frýbovský statek koupil za 15 kop gr. č., tato částka byla stanovena s ohledem na to, aby sedlák byl schopen odevzdávat vrchnosti pravidelné úroky a gruntovní peníze: „...*aby tak dále role ladou neležely a k milostivé vrchnosti ourok stálý vycházeti mohl.*“¹⁰⁹ Hotově zaplatil jen 50 gr. a následující léta měl splácet pravidelně po 2 kopách. To se však nedělo, nový majitel, i přestože statek koupil pod cenou, nebyl schopen pravidelně platit stanovenou částku. Je s podivem, že vrchnost tento stav tolerovala.¹¹⁰ Jiřík Kotvaldt začal splácet až po 17 letech od zakoupení a grunt nakonec úplně vyplatil v r. 1655. Platební neschopnost lze ale vysvětlit tím, že Jiřík Kotvaldt

¹⁰⁵ Matriční záznamy z této doby chybí, a o rodině tohoto hospodáře se nic nepíše ani v pozemkové knize.

¹⁰⁶ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

¹⁰⁹ Tamtéž.

¹¹⁰ Pokud statek zpustl a nebyl znám předchozí majitel, plynuly gruntovní peníze do vrchnostenské kasy.

hospodařil, jak bylo řečeno, na statku Zálovském, který zakoupil o několik let dříve. Na něm gruntovní peníze pravidelně splácel a v r. 1638 tento statek vyplatil, teprve následujícího roku začal vyplácet statek Frýbovský.¹¹¹

Ačkoliv byl statek od r. 1637 v držení Jiřího Kotvalda, v berní rule z r. 1654 je živnost uvedena znovu jako pustá. Statek mohl zůstat nadále neobdělávaný a neudržovaný, přestože měl řádného hospodáře. Poválečná rekonstrukce mohla váznout, Jiřík Kotvaldt jistě upřednostňoval svůj rodový statek Zálovský. Situaci nám neosvětlí ani zápis z následujícího převodu majetku v r. 1675, kdy je Frýbovský statek znovu popsán jako pustý. Obdělávání dvou lánových statků muselo být náročné na čas, na dobytek i lidské zdroje, a lze se proto domnívat, že jedna rodina na tento úkol prostě nestačila. Tuto domněnku podporuje nadále fakt, že při již několikrát zmiňovaném nedostatku lidí se Kotvaldovi nemohli spoléhat ani na pracovníky z řad podruhů a čeledí, poněvadž ty v jistě v největší možné míře využívala vrchnost pro svoje potřeby. Shrňme tedy holá fakta a konstatujme, že vrchnost dosadila na statek Frýbovský Jiřího Kotvalda, který za něj sice splácel gruntovní peníze (i když s velkým zpožděním), ale o který se zjevně nestaral.

Rod Kotvaldových přišel do Krsmolu během třicetileté války a setkáváme se s ním jen po dobu dvou generací. Jiřík Kotvald byl dvakrát ženatý, v pozemkové knize jsou vypsána jména sirotek po něm. S první manželkou měl dvě dcery Dorotu a Barboru, s druhou pak dceru Allynu a syna Mikoláše, budoucího hospodáře na Zálovském statku.¹¹² Jméno ani jedné z manželek neznáme, stejně jako roky narození dětí. Jiřík Kotvald hospodařil na statku 40 let až do své smrti. Dcera Allynu se v r. 1677 provdala za Jiřího Nýdrleho ze Staré Paky. Žili spolu zřejmě na otcově statku. V Krsmolu se jim narodil syn Mikoláš, který zemřel v dětském věku. Další děti neměli nebo se manželé z Krsmolu odstěhovali.¹¹³

3.1.3 Statek Zálovský

Statek Zálovský Cons. No. 5 (dnes č. p. 8) je situován na dně krsmolského údolí podél potoka, jeho polnosti se rozbíhají severně k obci Ústí. Vedly k němu dvě přístupové cesty. Jedna vedla z Příčnice přes statek Frýbovský, druhá se odpojovala z dnes tzv. Máchovy stezky, která spojovala Novou Paku a hrad Kumburk. Podle berní ruly měl

¹¹¹ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ SOAZ, SmVk, inv. č. 6494, sig. 113-1, Marika narozených, oddaných a zemřelých, 1670–1715. V matrikách dále o těchto manželích nejsou záznamy.

výměru 8 kop záhonů rolí,¹¹⁴ tedy stejnou rozlohu, jako předchozí dva lánové statky. Dělením tohoto statku vznikly tři chalupy a jeden domek, a to kmenová chalupa, chalupa Cons. No. 11 (č. p. 7), ležící v horní části obce, chalupa č. p. 18, která dnes již nestojí, a domek Cons. No. 12 (č. p. 6).

„Původní objekt byl zděný, z kamene a nepálených cihel, krytý slaměnými došky. Obsahoval jednu velikou světnici, síň a komoru. K této obytné části přiléhá chlév, jehož klenba o čtyřech polích byla ukotvena uprostřed chléva na sloupu z kamene. Ve vzdálenosti 20 metrů byla dřevěná srubová stodola krytá došky. V dvorní části byla ke chlévu přistavěna maštal pro koně a nad ní byla zřízena menší světnice se síňkou a pavlačí po výměnkáře.¹¹⁵

Obrázek 10 Chalupa stojící na místě dřívějšího Zálava statku, stav z r. 2009

Jakub Záhl

Prvním známým držitelem je k r. 1604 **Jakub Záhl**, který statek koupil¹¹⁶ za 72 kopy gr. č. Od předchozího majitele dostal tři koně, jednu krávu, šest slepic, dvě husy, vůz, pluh a brány. Ve srovnání s předchozími statky, kde noví držitelé získávali společně se statkem nanejvýš několik kusů drůbeže, část výnosu z nasetého obilí či různé druhy menšího zemědělského náčiní, vstupoval tento statek do třicetileté války z mnohem lepší pozice. A zde tkví možná důvod, proč jako jediný ze selských usedlostí v Krsmolu během války nezpustl. I tak se statek potýkal s poměrně vysokým zadlužením v celkové výši

¹¹⁴ PEŠÁK, Václav, ed., *Berní rula*, s. 229–230.

¹¹⁵ Paměti Františka Podzimka, 1950. Zapsáno dle vyprávění tehdejších obyvatel.

¹¹⁶ Jméno předchozího hospodáře pozemková kniha neuvádí, možná se jednalo o opuštěný statek.

58 kop 45 gr., kvůli kterému byl Jakub Záhla nakonec nucen statek prodat a sám odešel na výměnek.¹¹⁷ Rodina Zálava přišla do Krsmolu ze sousední obce Brdo, kde jsou tito hospodáři jmenováni snad na každém druhém statku. V Krsmolu žili ještě po třicetileté válce, a to v jedné z návesních chalup, která zde nově vznikla ve 2. pol. 17. stol.

Jiřík Kotvaldt

V r. 1620 kupuje statek **Jiřík Kotvaldt** za 75 kop míšeňských. Při koupi statku neskládal závdavek, ale slíbil na sebe vzít dluhy Jakuba Záhla (viz výše). Grunt měl vyplatit v každoročních splátkách ve výši 1 ½ kopy. Stanovenou částku však nebyl schopen platit po dlouhých jedenáct let. První splátku složil v r. 1631 a v následujících letech platil poměrně nepravidelně, i když ve stanovené výši. Statek se mu podařilo vyplatit v r. 1653, tj. 33 let po koupi. Od předchozího držitele dostal dvě klisny, jednu krávu a další zemědělské náčiní.¹¹⁸ Starý hospodář odešel výměnek, od nastupujícího hospodáře měl každoročně dostávat 2 strychy obilí a 2 čtvrtce lněného semena.¹¹⁹

V r. 1637 tomuto hospodáři vrchnost nařídila přikoupit ke svému statku Zálavskému také statek Frýbovský, který během války zpustl, nacházel se bez vybavení a jeho pole ležela ladem.¹²⁰ To, že vrchnost svěřila další selské stavení do rukou člověka, který nebyl schopen adekvátně splácet gruntovní peníze za statek zakoupený před sedmnácti lety, svědčí jen o její „zoufalé“ snaze hospodářské usedlosti obsadit stůj co stůj. Měl-li hospodář své vlastní dluhy, které navíc byly znásobeny přikoupením dalšího statku, je až zarážející, že se hospodář na statcích udržel až do své smrti. Vše vysvětluje opět špatná situace během třicetileté války, kdy v Krsmolu nebylo jiných lidí, kteří by pustá stavení obdělávali. Vrchnost zřejmě tomuto poddanému promíjela nesrovnalosti v placení a byla schopná tolerovat odklad ve splácení gruntovních peněz i několik let za předpokladu, že jim z uvedených selských usedlostí plynuly příjmy alespoň v podobě úroků a naturálních dávek.

Jméno Jiříka Kotvalda najdeme i v berní rule – jako jediného sedláka s potahem v Krsmolu. Měl vlastnit 8 kop záhonů, na zimu osíval 7 strychů, na jaro strychy 4. Vlastnil tři koně, tři krávy a jeden kus jalového. Potahem mohli být myšleni volí nebo koně, z předchozích údajů však víme, že se na Zálavském statku chovali koně. Srovnáme-li

¹¹⁷ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

¹¹⁸ Vůz, pluh, hák, brány, dvoje řetězy k vozu, podávky.

¹¹⁹ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

¹²⁰ Tamtéž.

majetnost Jiříka Kotvalda se sedláky ve vedlejší obci Brdo, zjistíme, že brdští sedláci měli k dispozici daleko větší pozemky v průměrné výměře cca 10–12 kop záhonů rolí, tj. 50–60 strychů. Na druhou stranu pracovali s daleko menším počtem potahů, než Jiří Kotvaldt v Krsmolu, který měl k dispozici 3 potahy, zatímco na Brdě měli sedláci většinou 1 nebo 2 kusy potažního zvířectva. Vyšší počet potahů na Brdě je spíše výjimečný.¹²¹ O rodině Kotvaldových viz předchozí kapitola o statku Frýbovském.

3.1.4 Statek Špicarovský

Statek Špicarovský Cons. No. 9 (dnes č. p. 13) se nachází v nejzápadnější části vesnice a podobně jako statek Zálavský je položen níže v blízkosti rokle a potoka. Špicarovský statek měl podle berní ruly 8 kop záhonů rolí.¹²² I k tomuto statku vedla cesta zřejmě z Příčnice. Tento statek byl později rozdělen na kmenovou chalupu a chalupu č. p. 15, která byla postavena západně od kmenového statku. *„Původní srubový objekt sestával z jedné velké světnice, síně a za ní jedné menší světnice a komory. K této obytné části přiléhal kamenný chlév. Dřevěná stodola stála v pravém úhlu na jižní straně s podjezdem veřejné cesty do Láňku k Brodkám. V pozdější době byla ke stávající bytové části provedena přístavba kuchyně a menšího lokálu na severní straně. V letech 1921 a 1922 byla v souvislosti s výstavbou nové silnice, jejíž trasa zasahovala spodní část*

Obrázek 11 Chalupa na místě dřívějšího Špicarovského statku, stav z r. 2009

¹²¹ PEŠÁK, Václav, ed., *Berní rula*, s. 229–230.

¹²² Tamtéž.

*stodoly, tato zbourána a postavena nová samostatná stodola ve vzdálenosti cca 20 m od bytového objektu.*¹²³

Jiří Špicar

První držitel k r. 1604 je uveden **Jiřík Špicar**, který statek koupil od Václava Kulhavého v ceně 59 kop gr. č. Hotově zaplatil 31 kop a zbytek měl splatit v pravidelných ročních splátkách. Zemřel však dříve, než stihl statek vyplatit, na statku tak zůstal nedoplatek 14 kop gr. č. a bohužel i další dluhy soukromého rázu v celkové výši 75 kop 30 gr. č.¹²⁴ Manželka Jiřího Špicara se jmenovala Anna a měl s ní čtyři děti, Barboru, Jiříka, Václava a Mikoláše.¹²⁵ O rodině Špicarově jsem se zmiňovala v souvislosti se statkem Franclovským, na kterém hospodařil syn tohoto Jiřího Špicara, Václav.

Václav Špicar

V r. 1616 přešel statek na syna **Václava Špicara**, který jej koupil za 60 kop gr. č. a za dalších 30 kop gr. koupil čtyři formanské koně, které patřili ke statku. Hotově složil 55 kop (takže téměř celou hodnotu statku) a následující léta měl splácet po 2 kopách gr. ročně. K tomu dostal krávu, standardní zemědělské náčiní a vybavení domácnosti.¹²⁶ Mezi věcmi předávanými společně se statkem se překvapivě objevují dvě zbraně, a to ručnice a halapartna. Poddaní sice měli zakázáno zbraně nosit, ale doma je pro případy nouze, kdy mohli být povoláni do zbraně, uchovávat mohli.¹²⁷ Václav Špicar byl povinen „vystrojit smluvené svatby“ svým třem sourozencům (Barboře, Jiřímu a Mikolášovi) a dále živit svou matku Annu na výměnku. O manželce a dětech Václava Špicara jsme mluvili v souvislosti se statkem Franclovského, nebudu se o nich proto dále rozepisovat.¹²⁸

V r. 1637 byl Václav Špicar donucen vrchností ujmout se statku Franclovského, aby dále pole, která k němu patřila, neležela ladem.¹²⁹ Zde však záznamy o Václavu Špicarovi a jeho hospodářské činnosti končí. Ani v jednom případě není u statků uvedeno, zdali stanovené gruntovní peníze splácel, nebo ne. Co se tedy s tímto hospodářem a jeho

¹²³ Paměti Františka Podzimka, 1950. Zapsáno dle vyprávění tehdejších obyvatel.

¹²⁴ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

¹²⁵ Roky narození dětí nevíme, protože není matričních záznamů, o jejich narození víme z pozemkové knihy, která je uvádí po smrti Jiřího Špicara jako sirotky.

¹²⁶ Ze zemědělského náčiní to byl vůz, pluh, hák, brány, řetěz k vozu, řezačku s kosířem, hnojné vidle, podávky; z dalšího příslušenství pak pila, sekera, motyka, hrnec, medenec.

¹²⁷ KROFTA, Kamil, *Dějiny selského stavu: Přehled dějin selského stavu v Čechách a na Moravě*, Praha: Nakladatelství Jana Laichtera, 1949, s. 136-137.

¹²⁸ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

¹²⁹ Tamtéž.

rodinou dělo, nevíme, můžeme se jen domnívat, že dva selské grunty byly na jednoho hospodáře přeci jen moc, a proto pod vlivem válečných událostí oba zpustly a rodina odešla neznámo kam. Za sebou ponechal Václav Špicar na statku Špicarovském dluhy ve výši 33 kop 35 gr. 1 den.

3.1.5 Chalupa Broulova

Jedná se o páté stavení pod Cons. No. 4 (dnes č. p 5), které se v Krsmolu nacházelo již před rokem 1604, tedy před založením pozemkové knihy. Chalupa stála na východ od statku Frýbovského zhruba ve stejné pozici na severní stráni. Přístupová cesta k ní vedla od silnice z Příčnice. Berní rula k němu uvádí 4 kopy záhonů, jednalo se tedy o statek půl-lánový, držitel je zde řazen mezi sedláky bez potahu.¹³⁰ Chalupa byla v pozdějších časech rozdělena na kmenovou chalupu, chalupu Cons. No. 14 (č. p. 4), postavenou mezi Broulovou chalupou a statkem Frýbovským,¹³¹ a chalupu č. p. 22, ležící ve stráni pod chalupou Broulovou.

„Dřevěné srubové stavení sestávalo z jedné velké světnice pro hospodáře, síně a za ní menší světnice výměnkáře, komory a chodby do chléva, který k této bytové části přiléhá. Dřevěná stodola stojí cca 20 m východně. Oba objekty byly původně kryty došky. Ve svahu nad stavením byl vždy ovocný sad. Stavení si téměř v plném rozsahu zachovalo původní vzhled.“¹³²

Obrázek 12 Chalupa Broulova, stav z r. 2009

¹³⁰ PEŠÁK, Václav, ed., *Berní rula*, s. 229–230.

¹³¹ Tato chalupa dnes již neexistuje, na jejím místě dnes stojí domek č. p. 27.

¹³² Paměti Františka Podzimka, 1950. Zapsáno dle vyprávění tehdejších obyvatel.

Václav Broulů

Prvním známým držitelem je Michal Broulů, který v r. 1604 prodal živnost synovi **Václavovi** za 25 gr. č. Nastupující hospodář měl kromě gruntovních peněz vyplatit podíly svým sourozencům Matějovi, Barboře a Allyně, každému po 2 ½ kopy gr. Své matce Kristině měl vyplatit 9 ½ kopy gr. Gruntovní peníze splácel pravidelně každý rok (vyjma r. 1608) po 30 groších, ale zemřel dříve, než stihl živnost vyplatit, zůstal dlužen 13 ½ kopy. K tomu se přidává další dluh ve výši 15 kop gr., které Václav Broul dlužil soukromě nebo vrchnosti.¹³³

Václav Broulů měl s manželkou Annou pět dětí, dcery Dorotu, Barboru, Annu a dva syny Jana a Jiříka.¹³⁴ Nikdo z nich zřejmě v době hospodářovi smrti nebyl ještě dospělý, proto byl statek prodán jiné rodině. Vdově Anně byl po převodu hospodářství na nového držitele vyměřen výměnek na dobu dvou roků, byla jí poskytnuta místnost na bydlení, místo pro setí lnu a sázení zelí a trochu žita na chléb.¹³⁵ Rod Broulů se v Krsmolu na jiných staveních nevyskytuje a ani v následujících letech se s nimi v této obci nesetkáváme, děti této rodiny se provdaly a oženily a zřejmě odešly do jiných vsí.

Martin Franc

Chalupa byla v r. 1611 prodána **Martinu Francovi** za 40 kop gr. č., přičemž hotově zaplatil 15 kop gr. a následující léta měl platit po 30 gr. Složená hotovost připadla na dluhy po předchozím držiteli Václavu Broulovi. Gruntovní peníze pravidelně splácel až do své smrti v r. 1619, chalupu nevyplatil a zůstal dlužit ještě 12 kop. Při živnosti bylo v té době vyseto 7 korců žita, ve chlívě byla chována klisna, která mohla sloužit i jako potah a dále nastupující hospodář dostal obvyklé náčiní.¹³⁶ Na rozdíl od krsmolských sedláků, kteří svá pole orali pomocí pluhu, měl k dispozici pouze rolní hák.¹³⁷

Martin Franc zemřel a zanechal po sobě celkem osm dětí a manželku Barboru. Syn Michal byl v této době ženatý, provdaná byla i dcera Allyna, zůstali ale ještě dva svobodní synové (Jiřík a Mikoláš) a čtyři dcery (Dorota, Mariana, Eva, Barbora).¹³⁸ S rodem Francových jsme se již dříve setkali na statcích Franclovském a Frýbovském.

¹³³ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

¹³⁴ V pozemkové knize jsou všichni uváděni jako sirotci. Data narození či údaje o sňatcích neznáme.

¹³⁵ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

¹³⁶ Dostal hák, motyku, kladní sekeru, motyku, vidle a řezací stolicí s kosířem.

¹³⁷ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

¹³⁸ Rodinný stav je u těchto dětí uveden v pozemkové knize.

Jan Rudiš

Po smrti Martina France byl statek prodán v r. 1620 **Janu Rudišovi** za 32 kop 30 gr. č.¹³⁹ Hotově zaplatil 7 ½ kopy gr., z nich byly zaplacený dědické podíly provdaným dětem a vdově po zemřelém hospodáři, další část závavku ve stejné výši měl doplatit následující rok. Zbytek částky měl pravidelně splácet ročně po 1 ½ kopě gr. K hospodářství nedostal navíc nic, vyjma obilí, které již bylo na polích vyseto. Peníze pravidelně splácel a chalupnickou živnost vyplatil. Na statku hospodařil sedmnáct let až do své smrti a zůstaly po něm dluhy ve výši „jen“ 3 kopy gr. č. coby nevyplacené podíly jeho synům Křištofovi a Jiřímu. Po jeho smrti statek zůstal po několik let neobdělávaný, protože při následujícím převodu jinému držiteli je uváděn jako pustý. I zde se zřejmě projevila třicetiletá válka v plné síle.

Jan Rudiš měl s manželkou Annou čtyři děti, syny Jiřího, Křištofa a Václava a dceru Barboru.¹⁴⁰ S dalšími příbuznými Rudišů jsme se již setkali na statku Franclovském a jejich potomci žili v Krsmolu nadále po celé 18. stol.

Václav Rudiš

V r. 1637 je na tuto živnost usazen syn někdejšího hospodáře **Václav Rudiš**. Statek byl pustý, bez veškerého vybavení, dobytka a jiného zvířectva, proto jeho cena byla oproti předchozím letům poloviční. Statek byl odhadnut na 15 kop gr. č. Hotově složil jen 44 gr., přičemž do čtyř neděl měl zaplatit sumu 1 kopy a 36 gr. Zbývající částku měl splácet pravidelně každý rok po 1 kopě. Nový hospodář gruntovní peníze splácel jen stěží, nepravidelně, v letech 1638–1639, v letech 1640–1643 neplatil, zaplatil po dlouhé době až v r. 1644, následujících šest let opět nic nezaplatil. Pravidelně začal splácet až v r. 1652 a po devatenácti letech (1671) měl konečně splaceno. Na statku hospodařil 48 let.¹⁴¹

Podle berní ruly se na statku v r. 1654 nenacházel žádný dobytek,¹⁴² z pozemkového knihy však víme, že o několik let později bylo při předávání statku synovi Jiřímu dětem dáno „za podíl“ několik kusů hovězího dobytka.¹⁴³ Podařilo se tedy za tu dobu stavy dobytka v broulově chlévě doplnit, nebo v berní rule nejsou uvedeny pravdivé údaje.

¹³⁹ Proč se statku neujal již dospělý ženatý syn Michal, není známo.

¹⁴⁰ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

¹⁴¹ Tamtéž

¹⁴² PEŠÁK, Václav, ed., *Berní rula*, s. 229–230.

¹⁴³ Tamtéž.

Václav Rudiš byl dvakrát ženatý, první manželka se jmenovala Barbora, s ní měl pět dětí – dva syny Jiříka, Krištofa a Mikoláše a dcery Marianu a Dorotu. Manželka Barbora zemřela v r. 1683 a o rok později se Václav Rudiš oženil s Annou, vdovou po Pátru Chocholatovi z Vrchoviny. Ještě tentýž rok Václav Rudiš zemřel. Jeho druhá manželka se poté provdala v r. 1685 za Tobiáše Brože z Libštátu. Syn Mikoláš se v r. 1676 oženil s Annou, vdovou po Danieli Slavíkovi z Ústí. Dcera Marie se v r. 1686 provdala za Jana Kubánka z Ústí.¹⁴⁴ Syn Jiřík se po otci ujal Broulovy chalupy, co se stalo s dcerou Dorotou a synem Krištofem není v matrice uvedeno.

Václav Rudiš zůstal dlužný – zřejmě se jednalo o peníze z dědického podílu – 15 kop gr. č., a to svým dětem (Krištofovi, Jiříkovi, Marianě a Dorotě) a druhé manželce. Každému z nich měly připadnout 3 kopy a 24 gr., jen nejmladšímu Jiříkovi jen 1 kopa a 24 gr. Václav Rudiš na sklonku svého života – „*jsou v těžké nemoci*“ – statek postoupil synovi Jiříkovi.¹⁴⁵

3.1.6 Další domy v Krsmolu

Urbář z r. 1635 uvádí ještě dvě další jména hospodářů, kteří ale nejsou uváděni v matrikách ani pozemkových knihách. První z nich je jakýsi **Tomáš Pazderník**, který si pronajímal panská pole, a **Václav Paclt**, který byl v nájmu u krsmolské krčmářky (viz níže).¹⁴⁶

K r. 1604 je v pozemkové knize obce Krsmolu uváděno jméno Jana Krčmáře podzámeckého. Přízvisko naznačuje, že se krčma nacházela v podhradí hradu Kumburk, otázkou je, proč byla vedena v krsmolské gruntovní knize. Krčmářova žena se jmenovala Barbora a měli spolu syny Václava, který se vyučil truhlářem, odešel z gruntu a provozoval nadále toto řemeslo v Jičíně, a syna Krištofa Kunta. Po smrti Jana (†1617) se o krčmu starala vdova Barbora, která ji koupila za 40 kop gr. č. Barbora pronajímala jakémusi Michalu Pacltovi krávu za 1 kopy gr. ročně, jeho syn Václav je později uveden v urbáři z r. 1635. Potomci Jana Krčmáře, ani krčma se v pozemkové knize dále neuvádějí, zřejmě zanikla během třicetileté války.¹⁴⁷

¹⁴⁴ SOAZ, SmVk, inv. č. 6494, sig. 113-1, Marika narozených, oddaných a zemřelých, 1670–1715.

¹⁴⁵ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

¹⁴⁶ SOAZ, VK, inv. č. 1, Urbář panství Kumburk-Úlibice z r. 1635.

¹⁴⁷ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

3.2 SITUACE PO TŘICETILETÉ VÁLCE

Třicetiletá válka probíhala v letech 1618–1648. Začala českým stavovským povstáním, které bylo poraženo bitvou na Bílé hoře. Do konfliktu se brzy zapojily další evropské země na jedné straně katolické, na druhé straně protestantské, které proti sobě bojovaly o moc. Zejména ve druhé polovině třicetileté války byly české země vystaveny vpádům a útokům nepřátelských vojsk, ale také tažením císařských armád. Vojska byla vyživována na úkor obyvatelstva, loupení a nájezdy ozbrojených vojenských skupin, vybírající výpalné, se staly součástí běžné reality pro mnohá města i panství.¹⁴⁸

Síla třicetileté války se na kumburském panství a v Krsmolu projevila až po smrti Albrechta z Valdštejna, kdy vesnice přestala být chráněna před rabováním císařských vojsk. Válka ve vesnici zasáhla tvrdě. Hrad Kumburk, nacházející se v bezprostřední blízkosti vesnice, byl během války obsazen nepřátelskými oddíly Švédů, které z něj učinily opěrný bod.¹⁴⁹ Během války sužovaly okolní vesnice i vzdálenější města svým plněním, vyjídáním, vybíráním sýpek a zabavováním dobytka. Snad se ve vesnici nacházelo i ležení císařských vojsk, jinak si nedovedu vysvětlit tu strašnou spoušť, kterou za sebou válka zanechala.

Mnozí hospodáři nevydrželi tlak rabujících vojsk, která tudy procházela a vyjídala zásoby a zabavovala dobytek, bez nějž hospodáři nemohli výkonně obdělávat svá pole, takže jejich výnos klesal. Nebyl-li výnos zemědělství dost veliký, hospodář nebyl schopen platit pravidelné platy, dávky a kontribuci, musel dále rozprodávat svůj majetek, obilí, dobytek i zemědělské náčiní, až mu nakonec zbyla jen holá zem. Zoufalé rodiny pak odcházely ze vsi a dávaly se do služeb větších selských statků jako podruzi. Vesnice zůstala vyliďněná, hospodářství byla bez prostředků a nejnужnějšího zemědělského náčiní, tři ze čtyř selských usedlostí (statek Franclovský, Frýbovský a Špicarovský) zpustly a zůstaly bez hospodáře, jedno z nich dokonce bez budov (statek Špicarovský). Vybavení usedlostí koňskými potahy bylo krajně zoufalé, ve vesnici se podle údajů berní ruly nacházeli pouze tři koně, a to na statku Zálovském. S hovězím dobytkem to nebylo o mnoho lepší, tři krávy a jeden kus jalového choval taktéž tento hospodář.¹⁵⁰

Pokud se podíváme na údaje berní ruly a srovnáme-li stav v Krsmolu s dalšími okolními vesnicemi – Brdo, Syřenov, Ústí a Roškopov, vidíme, že nikde jinde nebyl stav tak špatný. Ve vedlejší vesnici Brdě se nacházel pouze jeden pustý statek chalupnický se

¹⁴⁸ PÁNEK, Jaroslav, TŮMA, Oldřich a kol., *Dějiny českých zemí*, Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2008, s. 185.

¹⁴⁹ STEJSKAL, Jan, *Novopacko*, s. 18.

¹⁵⁰ PEŠÁK, Václav, ed., *Berní rula*, s. 229–230.

2 strychy půdy. V Roškopově byla pouze jedna pustá usedlost, a to zahradnická, jinak zde bylo 18 plně funkčních selských nebo chalupnických statků. V Ústí bylo vedle 14 obdělávaných 9 pustých statků, tj. asi 39 % všech gruntů. V Syřenově byl 1 pustý statek na 12 obdělávaných.¹⁵¹

Vrchnost se snažila neobsazená stavení co nejdříve obsadit novými hospodáři. Přitom ale lpěla na tom, aby selské usedlosti zůstaly svým rozsahem nezměněny, protože jenom velký selský statek mohl uživit koňský nebo volský potah, který vrchnost potřebovala pro robotu.¹⁵² Ve vesnici nebylo nikoho, kdo by se selských gruntů, z nichž zůstala jen holá pole a v lepším případě i prázdné budovy, chtěl a mohl ujmout. Na pustá stavení vrchnost nakonec dosadila hospodáře z jiných gruntů, kteří ještě ve vesnici zbyli – tak se stalo v případě statku Frýbovského, jehož polnosti měl obdělávat hospodář Jiřík Kotvaldt ze statku Zálovského, jediného funkčního statku, který vydržel tlak válečných těžkostí, a také v případě statku Franclovského, kam byl dosazen hospodář Václav Špicar ze statku Špicarovského. Dodejme ještě, že druhý jmenovaný ve svém snažení neuspěl a oba jeho statky nakonec zpusťly. Noví hospodáři byli také na statky lákáni slibů různých úlev, jak ještě uvidíme v případě bratrů Kernardtových (Jakuba a Mikoláše), kteří hospodařili na statku Špicarovském a Franclovském. Těm vrchnost odpustila nebo aspoň snížila dluhy po předchozím hospodáři, a navíc je dočasně osvobodila od placení povinných dávek.

Vyrovnat se s důsledky války byl však těžký úkol. Nejen že hospodář, který byl na pustou usedlost – ke svému neštěstí – dosazen, musel obnovit hospodářské stavení, doplnit svůj grunt hospodářským a zemědělským vybavením, dobyt看em a koňmi, ale vzhledem k nedostatku obyvatel v zemi vrchnost, ale i stát, stupňovaly své požadavky na roboty, úroky a daně.¹⁵³ Noví hospodáři tak nedokázali splácet stanovené úroky, dluhy a gruntovní peníze. V mnoha případech se u jednotlivých hospodářů vyskytovala dlouhodobá platební neschopnost. Například Jiřík Kotvaldt začal svůj statek Zálovský splácet až po jedenácti letech od koupě, druhý statek Frýbovský, na který byl vrchností dosazen začal pravidelně splácet až po 19 letech. U ostatních hospodářů, kteří se v době třicetileté války snažili nějakým způsobem poškozená hospodářství oživit, se v mnoha případech setkáváme s dlouhými přestávkami v placení gruntovních peněz. A zdá se, že

¹⁵¹ PEŠÁK, Václav, ed., *Berní rula*, s. 274–275.

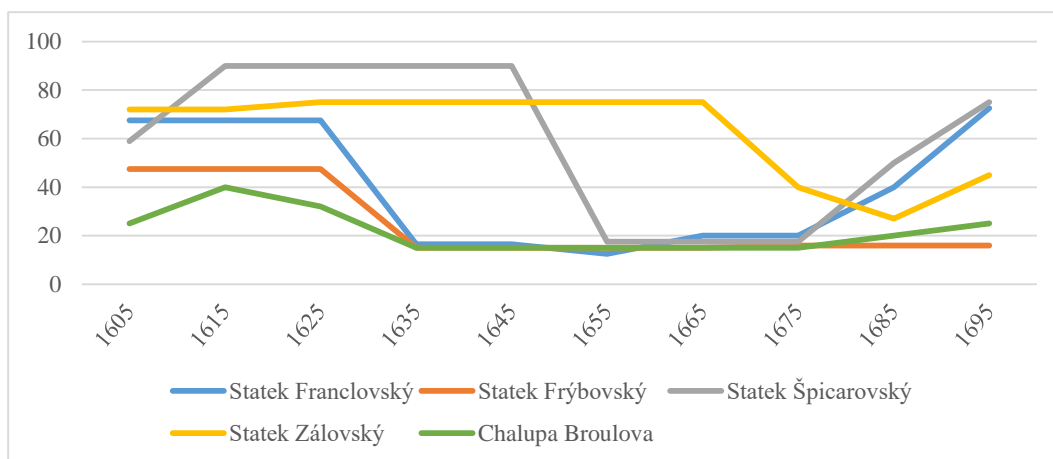
¹⁵² Tamtéž, s. 35.

¹⁵³ Tamtéž, s. 44.

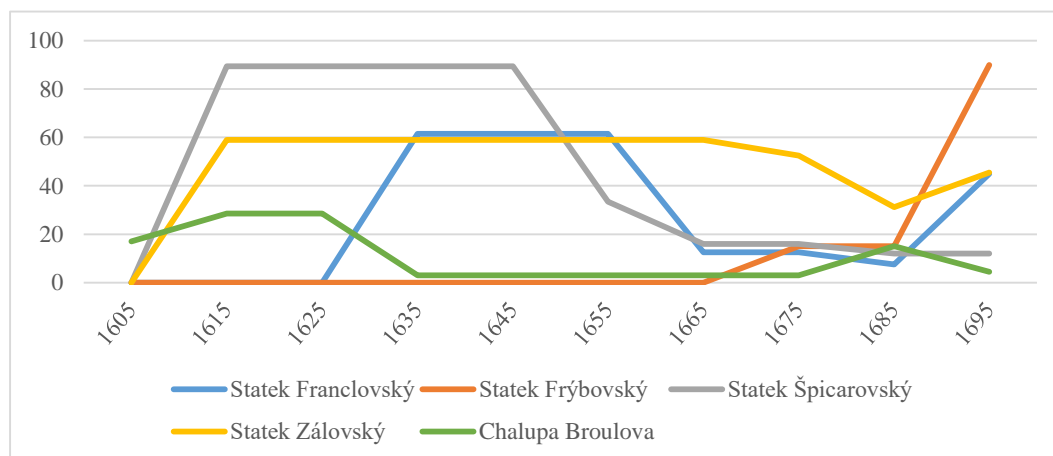
takové počínání vrchnost tolerovala, byl-li hospodář schopen odevzdávat stanovené poplatky z výnosu svého gruntu.

Následující grafy (Graf 1 a Graf 2) znázorňují vývoj hodnoty a zadlužení jednotlivých selských usedlostí.¹⁵⁴ Z nich je patrné, že během třicetileté války všude poklesla hodnota usedlosti, zároveň u všech stoupla výše dluhů. Hodnota jednotlivých selských usedlostí klesla na průměrně 16 ½ kopy gr. č. Což je oproti předválečnému stavu cen nemovitostí hluboký propad asi na čtvrtinu původní hodnoty.

Graf 2 Vývoj hodnoty krmolských usedlostí v 17. století

Graf 1 Vývoj zadlužení krmolských usedlostí v 17. století

Po třicetileté válce se život ve vesnici vrací k normálu, nikde však do konce století není obnoven předválečný stav, co se hodnoty selských usedlostí týče. Vývoj zadlužení jednotlivých gruntů je různý, na jedné straně se hospodářům daří zbavit se dluhů předválečných, na druhé straně vznikají nové, které s poválečným stavem země nemají již nic společného. Všechny usedlosti jsou postupně obsazeny samostatnými hospodáři,

¹⁵⁴ Dlužní částky a hodnoty usedlostí jsou v pozemkových knihách uváděny v různých měnových jednotkách, proto byly převedeny na kopy gr. č. a zaokrouhleny na ½ kopy. U všech usedlostí nejsou známy jejich hodnoty a zadlužení v letech uváděných v grafu, v takových případech byly do grafu vloženy poslední známé údaje.

kteří jsou schopni se na statku udržet i dvě generace (Rudišovi, Bryknarovi). Selské chlévy se zaplňují dobyt看em (viz chalupa Broulova) a hospodáři opět mají k dispozici potahy pro obdělávání polí.

Ve druhé polovině 17. stol. vznikly v Krsmolu na obecní půdě dva domy, a to *CONS. NO. 6* (později č. p. 10) a *CONS. NO. 8* (později č. p. 12).¹⁵⁵ Měly jen nepatrnou pozemkovou výměru, pokud se zdejší hospodáři zabývali zemědělskou činností, tak jen pro vlastní potřeby na malých políčkách, většinou pronajatých od vrchnosti, obce nebo svých sousedů sedláků. Živili se však podružskou nebo čelední prací, případně řemeslem. Ve vesnici tedy bylo na konci 17. stol. sedm domů.

Sociální situace poddaných na venkově se po třicetileté válce značně zhoršila. V 17. stol. vrchnosti začaly ve větší míře podnikat ve vlastní režii ve svých dvorech, které se staly jádrem hospodaření prakticky všech panství. Tento režijní velkostatek byl založen hlavně na využívání bezplatné, robotní práce poddaných. Kromě vysokého robotního zatížení bylo utužováno jejich společenské postavení. Poddaní nesměli bez souhlasu svých pánů uzavírat manželství, stěhovat se, studovat a vyučit se řemeslu. To souviselo s úbytkem obyvatelstva a vrchnost si tak chtěla „pojistit“ pracovní síly. Byly zaváděny nejrůznější služby v panských dvorech. Poddaní museli kupovat výlučně produkty vrchnostenského hospodaření (na kumburském panství sůl), mlít v panských mlýnech apod. Poddané kromě toho zatěžovaly vysoké daňové nároky státu.¹⁵⁶

3.2.1 Statek Franclovský

Mikoláš Kernardt

V berní rule byl tento statek uveden jako pustý a bez hospodáře. V gruntovníci je však již k r. 1653¹⁵⁷ uvedena změna v pozemkové držbě této usedlosti. Pustý grunt kupuje pro svého syna **Mikoláše Kernardta** otec stejného jména. Nízká kupní cena 12 ½ kopy gr. č. značí, jak v hrozném stavu se celá živnost nacházela. O neutěšeném stavu vypovídá i fakt, že sama vrchnost svolila, že uvedený grunt byl po dobu tří let oproštěn od placení všech povinností vůči vrchnosti. Při koupi tohoto statku také nebyl složen žádný závdavek, nastupující hospodář měl živnost vyplácet pravidelnými ročními splátkami ve výši jedné kopy. Uvedený grunt byl v době koupě velmi zadlužený, byly zde nesplacené dluhy ještě po předchozím držiteli Jiříku Francovi v celkové hodnotě 61 kop 27 gr. 2 den.

¹⁵⁵ Domy, které vznikly později než pět zakládajících gruntů, nemají jmenné názvy, označují je tedy číslem konskripčním a číslem popisným.

¹⁵⁶ PÁNEK, Jaroslav, TŮMA, Oldřich, *Dějiny českých zemí*, s. 189.

¹⁵⁷ Tento rok je zároveň rokem změny majitele panství, kterým se nyní stává hraběnka Tyfenbachová.

Všechny tyto dluhy byly však novému hospodáři odpuštěny, neboť si vrchnost byla vědoma, že by je neměl z čeho splácet: „*A poněvadž ten grunt více vyšší než za 12 kop půl kopy prošacován jest, odkud by ostatní suma vzíti se měla, toho prostředku se vynajíti nemůže.*“¹⁵⁸

Přestože byl Mikoláš Kernardt osvobozen od všech dluhů, povinností a platů, nepodařilo se mu uvedený grunt pozvednout. Na splátky, které měl ročně platit - ještě s tříletým odkladem, se mu nepodařilo našetřit. K r. 1658 je v pozemkové knize výslovně psáno, že uvedený hospodář „*pro nemožnost nekladl nic*“. Mikoláš Kernardt vydržel na této usedlosti jen pět let, poté byl vrchností donucen statek prodat jinému hospodáři.¹⁵⁹

Odkud rodina Kernárdtů do Krsmolu přišla, není z pramenů jasně. Mikoláš Kernardt st. se stal krsmolským rychtářem.¹⁶⁰ Kromě syna Mikoláše, kterému koupil statek Franclovský, měl ještě syna Jakuba, který hospodařil na statku Zálovském. Je zajímavé, že takového odpuštění dluhů a pozastavení plateb všech povinných dávek vrchnosti na tři roky se domohli jenom jeho synové. Tato skutečnost svědčí o tom, že rychtáři měli přece jen za daných okolností na vrchnost jistý vliv. S touto rodinou se setkáváme v Krsmolu jenom po jednu generaci, Kernardtovi poté buď ve vesnici žili jako podruzi nebo odešli jinam. Znovu se s nimi ve vsi setkáváme až v polovině 18. stol.

Jan Rudiš

V r. 1658 tedy usedlost koupil **Jan Rudiš**, a to za stejnou částku, za kterou ji koupil odstupující hospodář 12 ½ kopy gr. č. Jan Rudiš měl Mikoláši Kernardtovi navíc zaplatit dalších 7 kop gr. „*na vyzdvižení nového stavení*“, z čehož vyplývá, že Mikoláš započal na Franclovském statku s nějakou stavební činností (zřejmě obnovou) některých hospodářských budov. V hotovosti byly zaplacený 3 kopy a následující léta měl nastupující hospodář platit ročně po 1 kopě. Nový držitel byl předešlému povinen odevzdat třetí mandel z již nasetého žita, což svědčí o tom, že jistá zemědělská činnost počala. Jménem přídavku toho mnoho nedostal, pouze určité vybavení pro domácnost,¹⁶¹ dále jednoho kohouta a slepici. Chybí zde nejnnutnější zemědělské náčiní a náradí, o absolutní absenci dobytka či potahu ani nemluvě. Během pár let, kdy Mikoláš Kernardt na statku hospodařil, se strašná spoušť, kterou způsobila válka, nedala napravit. Předcházející držitel si musel na obdělávání polí nejnnutnější náčiní nejspíš půjčovat. Janu

¹⁵⁸ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

¹⁵⁹ Tamtéž.

¹⁶⁰ Pod tímto označením je uveden v seznamu dlužných částech jednoho z hospodářů v pozemkové knize.

¹⁶¹ Dostal stůl, díži a vidle k peci.

Rudišovi se jako hospodáři dařilo, grunt pravidelně splácel ve stanovené částce a vyplatil ho v r. 1675,¹⁶² tj. 16 let po příchodu na tento grunt.

Rodina Rudišů má v Krsmolu dlouhou a bohatou historii. V 2. pol. 17. stol. je v matrikách uvedeno asi deset rodin (ve smyslu otec, matka a děti), mezi kterými jsou a nejsou bližší příbuzenské vazby. Jednotlivé rodiny tohoto příjmení žily a hospodařily postupně na statku Franclovském, Špicarovském a chalupě Broulově. S jejich jménem se v Krsmolu setkáváme po celé 18. stol. Rodina Jana Rudiše byla pětičlenná, jeho manželka se jmenovala Barbora. První syn, který se narodil v r. 1662, zemřel ve dvou letech, poté se narodila dcera Dorota (*1664) a synové Mikoláš a Jan, jejichž data narození nejsou uvedena v matričních knihách.¹⁶³

Mikoláš Rudiš

Jan Rudiš mohl v r. 1683 postoupit svoji živnost synovi **Mikoláši** za 80 kop míšeňských (40 kop gr. č.). Cena statku tedy od posledního převodu značně stoupla a postupně se začíná dostávat na částku předválečného stavu. Rodina Rudišů na svém gruntu dobře hospodařila, vliv na to měla jistě i celková rekonvalescence země. Značně se rozšířilo i příslušenství živnosti. Na statku se nyní nacházel i jeden koňský potah a byl doplněn i zemědělským náčiním.¹⁶⁴ Přítomnost potahu na zemědělské usedlosti byla pro tento druh hospodaření důležitá, ne přímo klíčová. Potah umožňoval lepší obdělávání polí, tím se zlepšil výnos, z kterého byl kůň živen. Mikoláš Rudiš při zápisu zaplatil hotově 13 kop a následující léta měl grunt splácet po 3 kopách ročně. Část těchto peněz měla připadnout na zaplacení dluhů Jana Rudiše (v celkové výši 7 kop 36 gr. 2 den.), a dále na vyplacení podílu Mikolášovy sestry Doroty. Druhý sourozenec Jan byl v této době již pryč z domu, nebo zemřel v dětském věku, protože se o něm zápis v pozemkové knize nezmiňuje.¹⁶⁵

Odstupující hospodář odešel na výměnek a syn, kterému statek postoupil, měl otci poskytovat až do smrti byt s komorou, možnost sít na hospodářových polích korec ovsu a korec žita, lněné semeno a sázet zelí. Dále byl nový hospodář povinen pro odstupujícího péct chleba a chovat pro něj se svým dobyt看kem jednu krávu.¹⁶⁶

¹⁶² SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

¹⁶³ O jejich existenci víme z pozemkových knih.

¹⁶⁴ Pluh, rolní hák, rolní brány, řezací stolice s kosířem, vidle k peci, hnojné vidle, stůl, díže, 8 ošatek, řetěz k vozu.

¹⁶⁵ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

¹⁶⁶ Tamtéž.

Nový hospodář Mikoláš však opět statek zadlužil. Gruntovní peníze se mu podařilo splácet jen v letech 1684, 1687 a 1688 a grunt nevyplatil, držel ho pouhých pět let. Na statku tak zůstal dluh 38 kop, což je asi polovina částky, za kterou hospodář tento grunt koupil. K tomu se přidává ještě dalších 42 kop 5 gr. 6 den., které Mikoláš Rudiš dlužil buď soukromým osobám (za různé služby), nebo vrchnosti – v r. 1688 Mikoláš Rudiš neplatil kontribuci a úroky, a z povinných naturálních dávek odváděných vrchnosti odevzdal pouze část – obilí, ale drůbež již ne. Také nezaplatil za sůl, kterou poddaní kupovali od vrchnosti. Mezi dlužními částkami soukromým osobám se vyskytuje také dluh za obilí (4 korce žita a 2 korce ovsa), což značí, že výnos z vlastní zemědělské činnosti nebyl dostatečný pro chod hospodářství.¹⁶⁷

Manželka Mikoláše Rudiše se jmenovala Marie a měl s ní čtyři děti: dcery Dorotu (*1679), Annu (*1681) a Marii (*1688) a syna Krištofa (*1683).¹⁶⁸ Co se dělo s rodinou tohoto hospodáře po jeho odchodu ze statku, se nelze dopátrat, v matrikách chybí záznamy o úmrtí jeho samého, manželky nebo sňatcích dětí. Ves zřejmě opustil, protože mu také mj. nebyl udělen výměnek.

Krištof Rudiš

V době narození své poslední dcery (*1688) Mikoláš Rudiš prodal statek **Krištofu Rudišovi** za sumu 105 kop gr. m. (52 ½ kopy gr. č.).¹⁶⁹ Tento Krištof musel být nějaký vzdálenější příbuzný odstupujícího hospodáře, snad jeho bratranec. Zcela jistě se nejednalo o syna, jemu v této době bylo pouhých pět let, a nejspíš to nebyl ani bratr, protože mezi dětmi Jana Rudiše se takové jméno vůbec nevyskytuje. V době prodeje bylo na statku podobné hospodářské náčiní a náradí¹⁷⁰ jako v minulých letech. Zvýšil se ale počet potahů na dva koně.

Závdavek při této obchodní transakci činil 25 kop gr. a celý grunt měl nový hospodář splácet ročně po 3 kopách. Po jedenáct let peníze pravidelně splácel, grunt ale nevyplatil a musel ho prodat. Zůstal mu dluh ve výši 43 kop, což je skoro 44 % z ceny statku, k tomu se přidávaly ještě dluhy vrchnosti ve výši 28 kop gr. m.¹⁷¹

¹⁶⁷ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

¹⁶⁸ SOAZ, SmVc, inv. č. 6494, sig. 113-1, MNOZ, 1670–1715.

¹⁶⁹ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

¹⁷⁰ Vůz, řetěz, pluh, radlice s krojidlem, hák, brány s hřebíky, stolice s kosířem, vidle k prsku, vidle hnojny, stůl, díže a 4 ošatky.

¹⁷¹ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

Křištof Rudiš deset let před příchodem na Franclovský statek žil v Krsmolu na chalupě návesní Cons. No. 6 a oženil se v r. 1679 s dcerou Jiřího Strickera z Krsmolu¹⁷² Allynou. Měl celkem šest dětí, dvě z nich zemřely ještě v dětském věku. Prvorozený syn Jiřík se narodil v r. 1684, zemřel po dvou letech, druhý chlapec narozený v tomto manželství o tři roky později (*1687) nese proto stejné jméno. Dále se narodila dcera Dorota (*1689) a syn Jan (*1691), i ten však musel brzy zemřít, protože rodiče měli dalšího syna se stejným jménem, narozeného v r. 1695. Poslední syn nese jméno Mikoláš (*1697). Manželka Allyna zemřela v r. 1700, o 14 let později zemřel i Křištof Rudiš.¹⁷³ Znovu se neoženil. Poté, co statek v r. 1701 prodal Václavu Podzimkovi, odešel v r. 1705 na statek Špicarovský.¹⁷⁴

3.2.2 Statek Frýbovský

Křištof Nypf

Syn Mikoláš se po smrti otce Jiřího Kotvaldta stává hospodářem na statku Zálovském, statek Frýbovský – který je uveden jako pustý – proto v r. 1675 kupuje **Křištof Nypf** za 16 kop gr. č., takže suma je podobná jako při předchozím převodu. Hotově neplatil Křištof žádné peníze a ročně měl platit po 1 kopě gr. č. Na statku také zůstaly dluhy po Jiřím Kotvaldovi v celkové výši 15 kop 8 gr. 2 den. Aby však rodina Kotvaldova nepřišla zkrátka, byl nastupující hospodář povinen odevzdat Mikoláši Kotvaldovi tři díly z 8 korců nasetého žita.¹⁷⁵ Lze se proto domnívat, že nějaké minimální péče se statku dostávalo, z jakého důvodu jej berní rula i pozemková kniha uvádí jako pustý, je mi záhadou.

Křištofu Nyplovi se na statku nedařilo, důvodem jsou dluhy po předchozím držiteli a zřejmě i neutěšený stav hospodářství. Po šest let od koupě nebyl nový hospodář schopen splácet, v pozemkové knize se vysloveně píše, že „*pro nemožnost nekladl nic.*“ Peníze nastřádal poprvé až v r. 1683 a grunt 23 let od zakoupení v r. 1698 grunt – po počátečních obtížích – vyplatil. V r. 1714 statek opět prodal.¹⁷⁶

Rodina Nyplova byla velká. Křištofova manželka se jmenovala Zuzana, a co se týče dětí, bylo jim dopřáno, neboť se jim narodilo celkem devět dětí. V domácnosti se pravděpodobně nesetkaly všechny najednou, protože od narození nejstarší dcery po

¹⁷² Kde tato osoba žila, není jasné, ani v Krsmolské matrice vedena není.

¹⁷³ SOAZ, SmVk, inv. č. 6526, sig 113-17, Matrika zemřelých, 1704–1771.

¹⁷⁴ SOAZ, SmVk, inv. č. 6494, sig. 113-1, MNOZ, 1670–1715.

¹⁷⁵ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

¹⁷⁶ Tamtéž.

narození nejmladšího syna uběhlo 15 let. Nejstarší dcerou byla Dorota (*1676), dále se narodily dcery Rozina (*1678), Kateřina (*1680), Anna (*1681), první syn Krištof (*1684), další dcera Zuzana (*1686), poté se narodila dvojčata Jan a Alžběta (*1689) a nakonec druhý syn Jiří (*1692).¹⁷⁷ Manželka Zuzana zemřela v r. 1723 a v té době již byla vdovou. Krištof Nyppl hospodařil na statku Frýbovském do r. 1714. Syn Krištof se oženil s blíže neurčenou Dorotou a měl s ní jednu dceru Annu (*1722). Žil v Krsmolu jako podruh až do r. 1737, kdy zemřel.¹⁷⁸

Rod Nypplův přišel do Krsmolu právě s tímto hospodářem. Jeho potomci se v obci rozmnožili, rodin s tímto příjmením je v matrice uváděno nespočet, a to po celé 18. stol. S příbuzným tohoto hospodáře se setkáváme také na chalupě Broulově, který se zde oženil s vdovou po Jiříku Rudišovi, jak uvidíme dále.

3.2.3 Statek Zálovský

Mikoláš Kotvaldt

Po smrti Jiřího Kotvalda na statku začal hospodařit jeho syn **Mikoláš**. Přesný datum smrti Jiřího Kotvalda neznáme, je možné, že statek byl nějakou dobu neobdělávaný, protože je v pozemkové knize, stejně jako druhý statek této rodiny Frýbovský, uváděn jako zpustlý. Mikoláš statek převzal v r. 1675 za 40 kop gr. č., hotově vyplatil 5 kop a následující roky měl statek splácet po 1 ½ kopě ročně. U stavení bylo vyseto 8 strychů žita, z něhož jeden díl patřil Krištofovi Nyplovi, který koupil druhý statek Frýbovský, a tři díly Mikoláši.¹⁷⁹

Společně se statkem Mikoláš dostal dva koně, kohouta a čtyři slepice a obvyklé hospodářské příslušenství.¹⁸⁰ Celková dlužní částka, kterou Jiřík Kotvaldt dlužil vrchnosti (kontribuce a úroky), soukromým osobám (za služby, půjčky obilí), svým dětem (výdavky nebo svatební výbava), ale i obci (obilí), činila 52 kop 30 gr. 18 den. Tuto částku byl povinen zaplatit nastupující hospodář. Mikoláš ale po dva roky od převzetí statku nebyl schopen splácet nic, opět se setkáváme s frází: „*pro velikou chudobu a nemožnost neskládá nic*“, poté platil po dobu šesti let každoročně 5 kop (1678–1684), statek nevyplatil, a proto ho v r. 1685 prodal. Zanechal po sobě nevyplacené gruntovní peníze ve výši 22 kopy 5 gr. 4 den., a k tomu 8 kop 59 gr. 1 den. dluhů soukromým

¹⁷⁷ SOAZ, SmVk, inv. č. 6494, sig. 113-1, MNOZ, 1670–1715.

¹⁷⁸ SOAZ, SmVk, inv. č. 6526, sig. 113-17, MZ, 1704–1771.

¹⁷⁹ SOAZ, VK, sig. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

¹⁸⁰ Vůz, pluh, brány, řetěz k vozu, sekeru, vidle senné a vidle hnojně, vidle k prsku, medenec v kamnech, díži.

osobám. V posledním roce hospodaření už Mikoláš Kotvaldt neodevzdal požadované naturální dávky vrchnosti.¹⁸¹

Mikoláš se oženil v r. 1674 s Dorotou, dcerou Jiříka Bryknara, který byl chalupníkem na chalupě Broulově. Z manželství vzešly čtyři děti, dvě dcery, prvorozená Dorota (*1675) a Anna (*1682), a synové Mikoláš (*1679) a Jiří (*1677). Dorota po deseti letech manželství zemřela (†1684) a tři roky na to se Mikoláš oženil podruhé s Alžbětou, dcerou Josefa Mynáře z Brda. Děti s druhou manželkou již žádné neměl, v matrice se nadále neuvádí ani rok jeho úmrtí.¹⁸²

Jan Špicar

Protože se Mikoláš Kotvaldt velmi zadlužil, po deseti letech hospodaření na statku byl nucen svoji živnost prodat. V r. 1685 ji koupil **Jan Špicar** za 27 kop gr. č. Cena statku se nyní opět snížila, zřejmě kvůli zmiňovanému vysokému zadlužení. Jan Špicar do této doby žil v Krsmolu na chalupě návesní Cons. No. 6. Jan Špicar hotově zaplatil 5 kop gr. č. a nadále měl platit každý rok 1 ½ kopy gr. č.¹⁸³

K stavení tentokrát nedostal žádný dobytek ani drůbež, pouze zemědělské náčiní,¹⁸⁴ bylo ale ve velmi špatném stavu. Odstupující hospodář odešel na výměnek, dostal pro sebe a svou rodinu byt s komorou, mohl mezi hospodářovým dobyt看em pást jednu krávu, k dispozici dále měl kousek pole a louky (obé po dvou větelích) a místo pro setí lnu (2 čtvrtce) a sázení zelí (1 záhon).¹⁸⁵

S rodinou Špicarovou jsme se setkali již na statku Frýbovském a statku Špicarovském, kde hospodařil některý z příbuzných tohoto hospodáře Václav Špicar. Mohlo se jednat o syna nebo strýce frýbovského hospodáře. Manželka Jana Špicara se jmenovala Mariana, která s ním měla pět dětí, dcery Marii (*1676), Rosinu (*1678) a Kateřinu (*1692) a syny Krištofa (*1681) a Jana (*1692). Poté, co Jan Špicar v r. 1693 statek prodal, odešel s manželkou na výměnek. Jejich děti odešly z Krsmolu úplně, protože se s jejich jménem v matrikách již nadále nesetkáváme.¹⁸⁶

¹⁸¹ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

¹⁸² SOAZ, SmVk, inv. č. 6494, sig. 113-1, MNOZ, 1670–1715.

¹⁸³ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

¹⁸⁴ Stůl, medenec v kamnech, díže na chléb, stolice s kosířem, vidle k prsku, podávky na seno, hnojné vidle, kované kolo, valní kolo, pluh s železem, rolní hák, brány s hřebíky.

¹⁸⁵ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

¹⁸⁶ SOAZ, SmVk, inv. č. 6494, sig. 113-1, MNOZ, 1670–1715.

Jan Špicar pravidelně splácel po dobu osmi let, ale statek se mu nepodařilo vyplatit. Z gruntovních peněz zůstal dlužen ještě 10 ½ kopy gr. K tomu dlužil dalších 34 kop 54 gr. soukromě,¹⁸⁷ vrchnosti (úroky, kontribuce za rok 1692 a sůl), proto byl nucen vrchností statek po devíti letech prodat a sám odešel na výměnek.¹⁸⁸

Jan Špicar pronajímal svá pole zřejmě podruhům či baráčníkům, kteří žili v Krsmolu (nebo snad ve vedlejších obcích). Jednalo se o Štěpána Ježka, Jana a Daniela Vinkláře, kteří měli „v kopaninách“ vyseto každý po 3 korcích 2 větelích, a o Jiříka Krejčů, který měl vyseto po 1 korci.¹⁸⁹ Vinklářové žili v chalupě Cons. No. 6, ostatní nejsou vedeni ani v pozemkové knize ani v krsmolské matrice.

Václav Nýdrle

V r. 1693 kupuje grunt **Václav Nýdrle** za cenu 90 kop míšeňských (tj. 45 gr. č.), cena statku je tentokrát o něco vyšší. Hotově zaplatil 18 kop a následující léta měl ročně splácet 3 kopy gr. m. V době prodeje se na statku opět nevyskytovala žádná zvířata ani potahy, nastupující hospodář obdržel pouze zemědělská náčiní a věci tvořící vybavení domácnosti.¹⁹⁰ Odstupující hospodář Jan Špicar odešel na výměnek, dostal samostatný pokoj s komorou, a mohl využívat kousek louky a hospodářova pole pro setí lnu a záhony pro sázení zelí. Z hospodářových sadů dostal k užívání jednu třešeň a hrušeň. To vše na jeden rok.¹⁹¹

Václav Nýdrle splácel pravidelně v letech 1694–1703 stanovenou částku, přesto statek nevyplatil a zůstal dlužit ještě 27 kop 46 gr. 5 den. K tomu patřil ještě dluh soukromý ve výši 35 kop 40 gr. 4 den. Statek udržel 9 let a poté jej prodal Křištofu Vágenknechtovi a sám odešel na výměnek.¹⁹²

Matriční záznamy o této rodině nejsou. Víme však, že Nýdrlové žili v nedaleké Staré Pace, kam se v r. 1677 provdala dcera Jiřího Kotvalda Allyna, mohlo se tedy jednat o některého z jejich synů. Poté, co Václav Nýdrle statek v Krsmolu prodal, se s jeho rodinou v matričních záznamech ani v pozemkové knize dále nesetkáváme.

¹⁸⁷ Za co přesně Jan Špicar jednotlivým věřitelům dlužil, není výslovně uvedeno.

¹⁸⁸ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

¹⁸⁹ Tamtéž.

¹⁹⁰ Pluh, brány, rolní hák, vidle, vůz, stůl, díže, medenec, váhy.

¹⁹¹ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

¹⁹² Tamtéž.

3.2.4 Statek Špicarovský

Jakub Kernardt

V r. 1653 Špicarovský statek kupuje krsmolský rychtář Mikoláš Kernardt pro svého syna **Jakuba Kernardta**, a to za pouhých 17 kop 30 gr. č. Uvedený grunt byl v té době „*pustý a na místě spuštěný*“, ¹⁹³ to znamená bez obytných a hospodářských budov, takže nastupující hospodář získal jen holá pole. Tak krutě zde zasáhla třicetiletá válka. V berní rule je statek uváděn jako pustý, ačkoliv již rok před jejím vypracováním bylo hospodářství osazeno novým držitelem. Připomeňme ještě, že v r. 1616 se na tomto statku nacházelo čtyřspřeží.

Se jménem tohoto Mikoláše Kernardta jsme se již setkali u Franclovského statku, který koupil pro svého prvního syna taktéž jménem Mikoláš. Otec se na obou statcích domohl stejných úlev – stejně jako Franclovských statek byl i statek Špicarovský po tři roky osvobozen od všech pravidelných poplatků a povinností vůči vrchnosti. Taktéž nastupující držitel neplatil nic v hotovosti a gruntovní peníze se měly splácet po 1 kopě po dobu sedmnácti let. Dluhy, které na statku zůstaly po předchozím držiteli Václavu Špicarovy, byly sníženy o polovinu, z 33 kop 35 gr. 1 den. českých na 15 kop 50 gr. č. Dodejme ještě, že na statku Franclovském vrchnost Jakobovu bratrovi Mikolášovi odpustila dluhy úplně. ¹⁹⁴

Před Jakubem stál veliký úkol, měl obnovit hospodářství, na kterém se nenacházelo zhora nic. Ujmout se takové živnosti znamenalo nejen obdělávání polí, ale také postavení obytných a hospodářských budov, vybavit je potřebným příslušenstvím zemědělským, znovu vybavit i celou domácnost, přivést na statek zvířectvo, dobytek a v neposlední řadě i potah, který byl důležitý pro obdělávání polí. Že to nebyl úkol snadný, dosvědčuje fakt, že Jakub Kernardt po roce statek prodal a sám raději odešel na tři roky na výměnek, kde mu měl nastupující hospodář poskytovat byt a přístodolek. Stejně tak učinil jeho bratr po pěti letech na statku Franclovském. ¹⁹⁵ Nic bližšího o rodině Kernárdtových nevíme, odešli zřejmě z obce a dále se v Krsmolu nevyskytují.

Jiřík Bryknar starší

V r. 1654 grunt koupil **Jiřík Bryknar** za 17 ½ kopy gr. č. tedy za stejnou částku, za jakou jej koupil i Mikoláš Kernardt pro svého syna. Se jménem Jiřího Bryknara se také

¹⁹³ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

¹⁹⁴ Tamtéž.

¹⁹⁵ Tamtéž.

nesetkáváme poprvé, s jeho dcerou se oženil Mikoláš Kotvaldt, hospodář na statku Zálovském. Na této živnosti se v době prodeje nenacházelo nic jiného, než žito vyseté na polích. Zřejmě počala i výstavba nových budov, protože Jiřík Bryknar dostal „35 kmenů svezeného dříví na vyzdvižení nového stavení.“¹⁹⁶

Jiřík Bryknar zaplatil Jakobovi v hotovosti 1 kopy gr., zbývající částku měl vyplatit po 1 kopě ročně. Jiřík Bryknar gruntovní peníze pravidelně splácel a po devatenácti letech (v r. 1673) statek vyplatil a úplně zbavil dluhů. Na tomto selském stavení hospodařil celkem 38 let a za tu dobu, se mu podařilo znovu postavit a obnovit obytné a hospodářské budovy, vybavit je nábytkem a domácími potřebami,¹⁹⁷ chlévy naplnit hovězím dobytkem a drůbeží. Stále však chybělo nejnnutnější zemědělské náčiní a důležitý potažní dobytek. Na polích bylo v době prodeje vyseto 6 korců žita, na obdělávání polí si tak Jiřík Bryknar musel zemědělské nástroje půjčovat od svých sousedů.¹⁹⁸

Rodina Jiřího Bryknara byla sedmičlenná, jméno manželky bohužel neznáme, ale dle pozemkové knihy měl dva syny Jiříka a Krištofa a dcery Zuzanu, Marianu a Dorotu. Po předání statku synovi odešel bývalý hospodář na výměnek, jménem kterého mu měl syn poskytovat byt s komorou, žito na chléb a místo pro setí lnu a sázení zelí. Na výměnku Jiřík Bryknar žil (asi se svou manželkou) ještě sedm let a poté zemřel. První dcera Dorota se v r. 1674 provdala za Mikoláše Kotvalda ze statku Zálovského. Dcera Marie byla provdána v r. 1685 za Martina Knapa (asi ze sousední vesnice z Brdo) a dcera Zuzana v r. 1689 za Jiříka Nýdrleho ze Štěpanic.¹⁹⁹

Jiřík Bryknar mladší

V r. 1682 prodal Jiří Bryknar živnost svému synovi **Jiříku Bryknarovi ml.** za 50 kop gr. Hotově zaplatil 5 kop gr. a zbytek měl doplatit v pravidelných ročních splátkách ve výši 2 kopy gr. Jeho další povinností bylo vyplatit svým sourozencům dědický podíl – bratrovi ve výši 5 kop gr. a sestrám každé po 3 kopách gr. Obě sestry měly navíc obdržet každá jednu krávu, ale v případě, že by je nechtěly, mohl si je bratr ponechat. Třetí sestra Dorota, byla v době prodeje statku již dávno z domu, proto k ní bratr neměl žádné povinnosti.²⁰⁰

¹⁹⁶ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

¹⁹⁷ Stůl, díže, medenc, sekera, vidle k peci, motyka, 10 ošatek.

¹⁹⁸ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

¹⁹⁹ SOAZ, SmVk, inv. č. 6494, sig. 113-1, MNOZ, 1670–1715.

²⁰⁰ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

Jiřík Bryknar grunt pravidelně splácel a vyplatil ho. Podařilo se mu také rozšířit sortiment nutného zemědělského náčiní²⁰¹ a zvýšit výnosy zemědělské činnosti tak, aby na statku mohl být chován alespoň jeden koňský potah. Nevyhnul se však tomu, že statek opětovně zadlužil, když jej po 23 letech předává, je na něm zadlužen ve výši 52 zl. a 25 kr. (44 kop 20 gr. č.).²⁰²

Jiřík Bryknar se v r. 1689 oženil s Marií a měl s ní šest dětí – nejstarší dcera Rosina (*1689) se nikdy nevdala a zemřela v 51 letech v Krsmolu, dále se narodil syn Jiřík (*1691), dcera Anna (*1693), druhý syn Jan (*1696), dcera Dorota (*1699)²⁰³ a poslední dcera Kateřina, jejíž datum narození není v matrice uvedeno, ale zemřela v r. 1723.²⁰⁴

V domácnosti Jiřího Bryknara žil zřejmě jako podruh i jeho bratr Krištof s manželkou Magdalénou a čtyřmi dětmi Dorotou (*1676), Václavem (*1678), Krištofem (*1680) a Kateřinou (*1682–1683). Manželka Magdaléna zemřela a Krištof se oženil krátce po její smrti v r. 1683 podruhé s Dorotou Tomovou ze Staré Paky, s níž měl další dvě děti, Rosinu (*1686) a chlapce Jiříka (*1688–1689). Dále se o rodině Krištofa Bryknara matriky nezmiňují, musel tedy odejít z vesnice, zřejmě do rodiště své druhé manželky.²⁰⁵

3.2.5 Chalupa Broulova

Jiřík Rudiš

Václav Rudiš statek prodal v r. 1685 svému synovi **Jiříkovi** za 20 kop gr. č. Cena oproti minulým letům opět stoupla. V době prodeje bylo na statku opět zemědělské náčiní a hovězí dobytek. Jiřík zaplatil v hotovosti 5 kop, každý rok pak měl splácet po 1 kopě gr. č. Gruntovní peníze pravidelně splácel, ale zemřel dříve, než statek vyplatil, zůstal dlužit ještě 6 kop. K tomu se připočetly 4 kopy 22 gr. 4 den. dluhů soukromých. Jiřík byl navíc povinen ponechat svým sourozencům (Krištofovi, Marianě a Dorotě) každému po jedné krávě a dále jim měl vyplatit 2 kopy gr. č. coby dědické podíly.²⁰⁶

Jiřík se ještě téhož roku, co se stal hospodářem na statku, oženil s Mariannou, dcerou Jiříka Rychtery z Krsmolu a měl s ní dvě dcery Dorotu (*1688) a Rozinu (*1693). Hospodář zemřel již v r. 1693 bez mužského dědice. Vdova Mariana se o rok později

²⁰¹ V době prodeje měl tento hospodář k dispozici alespoň hák a rolní brány.

²⁰² SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

²⁰³ SOAZ, SmVk, inv. č. 6494, sig. 113-1, MNOZ, 1670–1715.

²⁰⁴ SOAZ, SmVk, inv. č. 6526, sig. 113-17, MZ, 1704-1771.

²⁰⁵ SOAZ, SmVk, inv. č. 6494, sig. 113-1, MNOZ, 1670–1715.

²⁰⁶ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

znovu provdala za Mikoláše Nypla z Krsmolu, který byl příbuzný Kristofa Nypla hospodařícího na statku Frýbovském.²⁰⁷

Mikoláš Nypl

Stavení v r. 1694 koupil **Mikoláš Nypl**, který se za tímto účelem oženil s vdovou po předchozím hospodáři. Cena stavení byla odhadnuta na 25 gr. č. Hotově zaplatil 5 kop gr. a zbývající částku měl doplatit v každoročních splátkách ve výši 1 kopy. Společně se stavením a žitnými poli dostal jisté zemědělské vybavení (rolní hák) a vybavení domácnosti (stůl, díži, ošatky) a z dobytka dvě krávy. Další dvě krávy měly obdržet dcery Jiříka Rudiše, k nim měl nastupující hospodář vyplatit každé 3 ½ kopy gr. č.²⁰⁸ Žito, které již bylo vyseto na polích, měl sklízet společně se sirotky po Jiříkovi Rudišovi a následně si jej měli rozdělit rovným dílem. Mikoláš Nypl gruntovní peníze pravidelně splácel a nemovitost po dvaceti letech – s přestávkou v placení v letech 1706–1713 – vyplatil. Nezůstalo po něm žádných dluhů.²⁰⁹

Mikoláš Nypl měl s Marií (vdovou) tři děti, dceru Annu (*1698), která zůstala svobodná a zemřela ve 43 letech v Krsmolu, dceru Kateřinu (*1702), která se provdala za Mikoláše Rudiše z Krsmolu, a syna Mikoláše (*1701), který však zemřel pět měsíců po svém narození.²¹⁰ Mikoláš Nypl zemřel v r. 1738,²¹¹ čtyři roky před svou smrtí statek prodal **Josefu Urbánkovi**. Na statku hospodařil 44 let.

3.2.6 Další domy v Krsmolu

Chalupa návesní Cons. No. 8

V letech 1604–1700 vznikly v obci dvě nové chalupy na obecních pozemcích. První z nich je v pozemkové knize označena jako chalupa návesní pod Cons. No. 8 (později č. p. 12)²¹² a v r. 1666 zde žil **Jiřík Záhl**, který byl příbuzný s někdejšími držiteli statku Zálovského. Chalupa se nacházela v údolí vesnice poblíž potoka východně statku Špicarovského.

„Chalupa stála pod ohybem silnice.²¹³ Byla to nízká přízemní stavba se sedlovou střechou krytou došky. Obsahovala jednu velkou místnost, síň, komoru a chlév a stodolu, vše pod jedním sedlem s hřebem ve stejné úrovni. Světnice, síň a komora byla dřevěné

²⁰⁷ SOAZ, SmVk, inv. č. 6494, sig. 113-1, Marika narozených, oddaných a zemřelých, 1670–1715.

²⁰⁸ Je pozoruhodné, že vrchnostenská úředníci zaznamenali i barvu hovězího dobytka, měl být červeně strakatý.

²⁰⁹ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

²¹⁰ SOAZ, SmVk, inv. č. 6494, sig. 113-1, MNOZ, 1670–1715.

²¹¹ SOAZ, SmVk, inv. č. 6526, sig. 113-17, MZ, 1704–1771.

²¹² Chalupa stojící na místě toho původního stavení byla ve 20. stol. zbourána a již nebyla obnovena.

²¹³ Tato silnice ovšem až do 20. let 20. stol. Krsmolí nevedla. Dříve zde zřejmě bývala cesta pro pěší.

srubové, chlév z pískovcového kamene z místních zdrojů, stodola byla dřevěná na pilířích ze stejného kamene. K chalupě nebyla žádná vozová cesta, veškerá doprava a přesuny v hospodářství byly prováděny na trakaři. Patřilo k ní pole u Vápenice, a úzký pruh nad č. p. 20 a č. p. 13. Věškerý hnůj na pole a úroda z pole byly přepravovány trakařem ve značně svažitém terénu. Hlavním zdrojem obživy bylo domácí tkalcovství.²¹⁴

Ve zmíněném roce ji Jiří Zahl – zřejmě v souvislosti se smrtí jeho manželky Kateřiny – prodal Martinu Hanušoviza 12 ½ kopy gr. a sám odešel na výměnek, kde o rok později zemřel. **Martin Hanuš** hotově zaplatil 2 kopy a následující léta měl chalupu vyplatit ročními splátkami ve výši 1 kopy. Martin Hanuš se tři roky před příchodem na tuto chalupu oženil s Marií Záhlovou z Brda, která byla příbuzná odstupujícího hospodáře a měli spolu syna Mikoláše (*1665). Dále se o této rodině v matrikách nic nepíše.²¹⁵

Chalupa návesní Cons. No. 6

V letech 1673 se připomíná také druhá „chalupa návesní“ **Jiřika Vinkláře** označovaná pod Cons. No. 6 (dnes č. p. 10), která byla umístěna na dně údolí na jižní straně potoka poblíž statku Zálovského, při kterém si Vinklářovi pronajímali pole a zasívali obilí. „Celý objekt byl dřevěný srubový a obsahoval jednu velkou obytnou místnost, za ní síň, za síní komoru a chlév. K této zadní části těsně přiléhala malá srubová stodola. V břehu na jižní straně byl sklep vyžděný z pískovcového kamene s válenou klenbou opatřenou sypacím otvorem. Celý sklep byl zasypán hlínou a po celý rok v něm byla stejnoměrná teplota. V letech 1932 a 1933 byla původní chalupa zbourána a znovu vystavěna z cihel.“²¹⁶

Ve zmíněném roce Jiří Vinklář svoji chalupu prodal **Fridrichu Francovi** za 7 kop gr. č. Ten zaplatil hotově 5 kop a zbytek měl doplatit v následujících dvou letech po jedné kopě ročně. S Francovými jsme se setkali již na počátku 17. stol., hospodařili na statcích Franclovském a Frýbovském a chalupě Broulově. Fridrich Franc měl manželku Dorotu a měli spolu dceru Dorotu (*1673). Matrika se dále o této rodině nezmiňuje.²¹⁷

V r. 1676 je chalupa prodána **Janu Špicarovi** za 8 kop 30 gr. č. Hotově zaplatil 2 ½ kopy, zbytek měl splácet po jedné kopě ročně. Jméno Jana Špicara nám není zcela neznámé, o jedenáct let později (1685) totiž koupil Zálovský statek, kde zdárně

²¹⁴ Paměti Františka Podzimka, 1950. Zapsáno dle vyprávění tehdejších obyvatel.

²¹⁵ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879. SOAZ, SmVk, inv. č. 6494, sig. 113-1, MNOZ, 1670–1715.

²¹⁶ Paměti Františka Podzimka, 1950. Zapsáno dle vyprávění tehdejších obyvatel.

²¹⁷ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol 1605–1705.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6494, sig. 113-1, MNOZ, 1670–1715.

hospodařil až do své smrti. Chalupu proto při přechodu na selský statek prodal (1682) **Křištofu Rudišovi** za 17 kop míšeňských. Ani jméno tohoto muže není povědomé náhodou, tentýž člověk o šest let později (1688) koupil Franclovský statek od Mikoláše Rudiše, a proto téhož roku prodal chalupu zřejmě svému příbuznému **Tobiášovi Rudišovi** za 20 kop gr. m.²¹⁸

Obrázek 13 Zděný domek stojící na místě dřívější chalupy Cons. No. 6, stav z r. 1949.
Zdroj: soukromá sbírka autora.

Tobiášova žena se jmenovala Kateřina a měl s ní sedm dětí, Křištofa (*1690), který musel zemřít ještě v dětském věku, protože o sedm let měli manželé dalšího syna stejného jména²¹⁹, Jiříka (*1691), Annu (*1694), druhého Křištofa (*1697), Mikoláše (*1698) a dvojčata Jana a Václava (*1703), první z dvojčat zemřelo krátce po svém narození.²²⁰ Kateřina Rudišová zemřela v r. 1740 a její manžel Tobiáš o pět let později.²²¹

3.3 SITUACE V 1. POLOVINĚ 18. STOLETÍ

Válečné konflikty, do kterých se habsburská monarchie zapojila na začátku 18. stol. (hlavně války o španělské dědictví 1701–1714 a doznívající boje s Turky),²²² se u poddaných projeví zvýšenými nároky na kontribuci, z níž se platily válečné výdaje. Když se v roce 1740 stala panovnicí Marie Terezie, okolní státy ji nechtěly uznat jako právoplatnou dědičku monarchie, proto se v letech 1740–1748 rozhořely tzv. války

²¹⁸ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

²¹⁹ Matriky však o jeho úmrtí mlčí.

²²⁰ SOAZ, SmVk, inv. č. 6494, sig. 113-1, MNOZ, 1670–1715.

²²¹ SOAZ, SmVk, inv. č. 6526, sig. 113-17, MZ, 1704–1771.

²²² PÁNEK, Jaroslav, TŮMA, Oldřich, *Dějiny českých zemí*, s. 193.

o rakouské dědictví.²²³ V těchto letech vidáme v dlužních soupisech jednotlivých hospodářů zcela pravidelně nedoplatky za daně vyžadovaných státem. Daňové zatížení bylo nemalé, protože v těchto krizových rocích se řada krsmolských usedlostí nachází ve finančních problémech.

Od 18. stol. mění Krsmol svoji tvářnost. Již v r. 1737 se dělí selský statek Frýbovský na dvě menší chalupnické usedlosti. Vzniká tak nová poddanská usedlost s *CONS. NO. 2*, kterou nadále budeme nazývat jako *STATEK NYPLŮV*. Oba statky měly po rozdělení podobnou výměru, a to ještě menší než chalupnická živnost Broulova. Na obecních pozemcích již na začátku století vznikla další chalupa pod *CONS. NO. 7* (č. p. 11), ke které nepatřily žádné pozemky, a zdejší hospodář se nejspíše živil jako podruh nebo řemeslem.

Tereziánské katastry z let 1713–1757 nám umožňují blíže poznat rozdíly mezi jednotlivými krsmolskými hospodáři, které berní rula nezaznamenala a podle níž měli všichni sedláci stejnou rozlohu pozemků. Podle přiznávací fase poddaných (1713) bylo v Krsmolu celkem pět hospodářů. Mezi potažníky byli hospodáři ze statku Zálovského, Špicarovského, Franclovského a Frýbovského.²²⁴ Mezi chalupníky s rolma byl uveden pouze Broulovský chalupník. Každý z nich držel dva kusy polí, zpravidla od sebe oddělených silnicí nebo roklí s pěšinou. Všechnu půdu označil katastr, shodně s berní rulou, jako špatnou. Celkem každý osíval 9 strychů, kromě statku Zálovského, který osíval 11 strychů a chalupníka z Broulovy chalupy, který osíval jen 6 strychů. Louky měl pouze statek Zálovský, a to na 1 vůz. Ve všech selských usedlostech byl chován jeden kůň, a z dobytka kráva a koza, všude po jedné, jenom na statku Zálovském byly evidovány krávy dvě. Broulovský chalupník koně neměl, pouze vlastnil krávu a kozu. Podle těchto údajů byl nejbohatším sedlákem ten ze statku Zálovského. Podíváme-li se na rozlohy jednotlivých pozemků a srovnáme-li je s údaji v berní rule a dále s vizitačním nálezem z r. 1721, vidíme, že poddaní uváděli nejméně o polovinu menší výměru, než ve skutečnosti měli. Statek Zálovský přiznával celkem 14 strychů půdy, statek Špicarovský 17 strychů půdy, Franclovský statek 16 strychů půdy a statek Frýbovský 14 strychů půdy.²²⁵

Při porovnání stavu z r. 1654 a 1713 zjistíme, že stav, počet a velikost usedlostí, jejichž součástí byla nějaká výměra zemědělské půdy, se zásadně nijak nemění. I když válečné události v 17. stol. přinesly radikální zvrát a hospodářství bylo rozvráceno.

²²³ PÁNEK, Jaroslav, TŮMA, Oldřich, *Dějiny českých zemí*, s. 205.

²²⁴ Statek byl v této době ještě nerozdělený.

²²⁵ NA, TK, inv. č. 777, kart. 209–211, rustikální fassé panství Kumburk-Úlibice, 1713.

Vrchnost totiž měla zájem na tom, aby dosavadní selské usedlosti zůstaly zachovány, protože potřebovala potažní roboty pro obdělávání vlastních polí a rozpadem statků by o tuto formu povinnosti přišla.²²⁶

Vizitace, která probíhala 8 let po poddanských přiznání (1721), odhalila trochu jiný stav, než přiznávala fase. Dle skutečné rozlohy pozemků (secundum aream) byl největším krasmolským statkem statek Franclovský. Na něm bylo 66 strychů 3 ½ větele pozemků, po něm následoval statek Zálovský s 64 strychy ¾ větele pozemků, dále statek Frýbovský s 62 strychy 1 ½ větele polí a poslední, rozlohou nejmenší statek Špicarovský s 61 strychy ½ větele. Chalupa Broulova měla rozlohu 38 strychů. Pokud bychom chtěli srovnat jednotlivé grunty podle jejich celkového výnosu, pak největší by byl statek Zálovský s 57 strychy 2 věteli, za ním statky Franclovský a Frýbovský oba s 56 strychy a konečně statek Špicarovský s 55 strychy půdy. Chalupa Broulova měla 34 strychů 2 větele.²²⁷

Co se týče rozlohy obdělávaných polí, získal prvenství však statek Špicarovský, kde zdejší hospodář obdělával celkem 38 strychů orných polí. Za ním následoval statek Zálovský, který měl 35 strychů 2 větele orných polí, statek Franclovský s 35 strychy orných polí a poslední statek Frýbovský s 31 strychy orných polí. Broulovský hospodář obdělával celkem 20 strychů 2 větele orných polí.²²⁸

Statek Špicarovský měl sice největší rozlohu orných polí, které však za to patřily z největší části mezi nejhorší půdy – šlo o celkem 30 strychů špatných půd, 6 strychů středních a 2 strychy dobrých. Největší podíl dobrých půd měl naopak statek Zálovský, který měl 6 strychů 2 větele dobrých půd, 6 strychů 2 větele středních půd a „jen“ 22 strychů 2 větele špatných půd. Statek Frýbovský a statek Franclovský zaujímaly opět středovou polohu, když měly 4 strychy dobrých půd a 6 strychů středních půd, zbytek půdy špatné. Chalupa Broulova měla celkem 3 strychy 2 větele dobrých půd (tedy víc, než statek Špicarovský), 5 strychů středních půd a jen 12 strychů špatných půd.²²⁹ Podíl špatných, středních a dobrých půd zobrazuje dále Graf 3.²³⁰

²²⁶ CHALUPA, Aleš, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech*, s. 211–212.

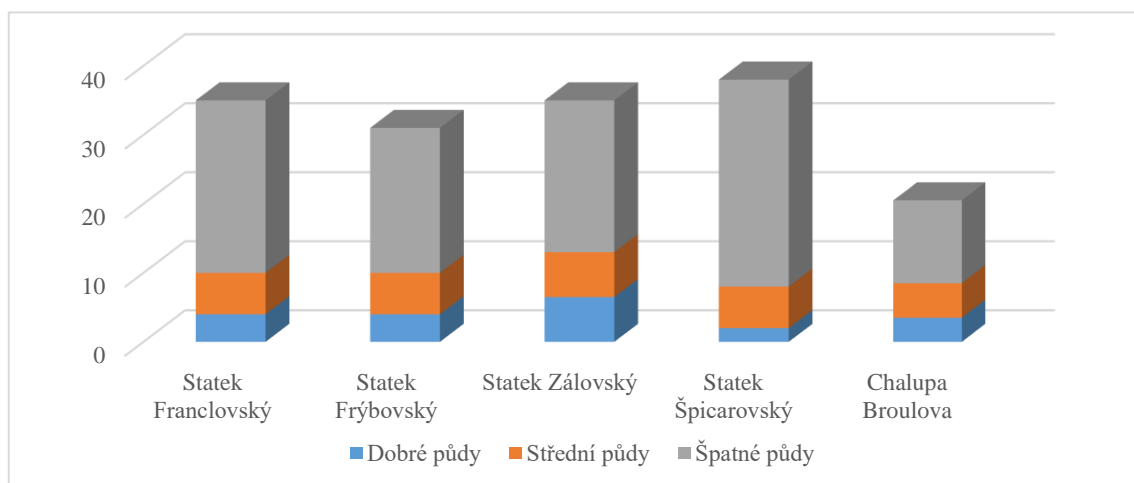
²²⁷ NA, TK, inv. č. 3699, kart. 1035, revizitační nález panství Kumburk-Úlibice, 1721.

²²⁸ Tamtéž.

²²⁹ Tamtéž.

²³⁰ Údaje jsou uváděny ve strychích a jsou zaokrouhleny asi na polovinu strychu.

Graf 3 Podíl dobrých, středních a špatných půd na jednotlivých usedlostech

Nejvíce lad měly statek Franclovský a Frýbovský, oba po 20 strychích, o něco méně měl statek Zálovský 18 strychů a statek Špicarovský 14 strychů. Chalupa Broulova měla 8 strychů lad. Zdá se, že statek Špicarovský nechával mnohem méně polí ležet ladem, osíval více, než všechny ostatní statky, aby jeho výnos byl nakonec ze všech statků nejmenší. Pustých a zarostlých pozemků měli statek Zálovský a Špicarovský po 4 strychích, statek Franclovský a Frýbovský po 5 strychích, chalupa Broulova 6 strychů. Štěpnice²³¹ jsou evidovány na statcích Zálovském, Špicarovském, Franclovském, a to v rozsahu 1 strych. Luk má nejvíce statek Zálovský, sena má 1 dvojspřežní vůz a otavy ½ vozu. Statek Špicarovský a Franclovský mají oba na ½ dvojspřežního vozu, otavu ale již žádnou. U statku Frýbovského a chalupy Broulovy žádné zdanitelné louky evidovány nejsou.²³² Pro lepší představu o vymeřích jednotlivých kategorií pozemků při vizitaci v r. 1721 uvádím následující Graf 4.²³³

V tereziánském katastru jsou dále evidováni tři domkáři bez pozemků, kteří měli domky na obecních pozemcích. Jde o chalupu návesní Cons. No. 6, Cons. No. 7 a Cons. No. 8. Z řemeslníků není v tereziánském katastru veden nikdo, ve fasi je celkem 12 nádeníků, lze však těžkou určit, zdali pocházeli z Krsmolu nebo Brda, a 1 šenkýř. Ten jistě žil v Brdě, protože víme, že v Krsmolu se hostinec ani krčma nevyskytovala. Všichni obyvatelé vesnice si přivydělávali předemím.²³⁴

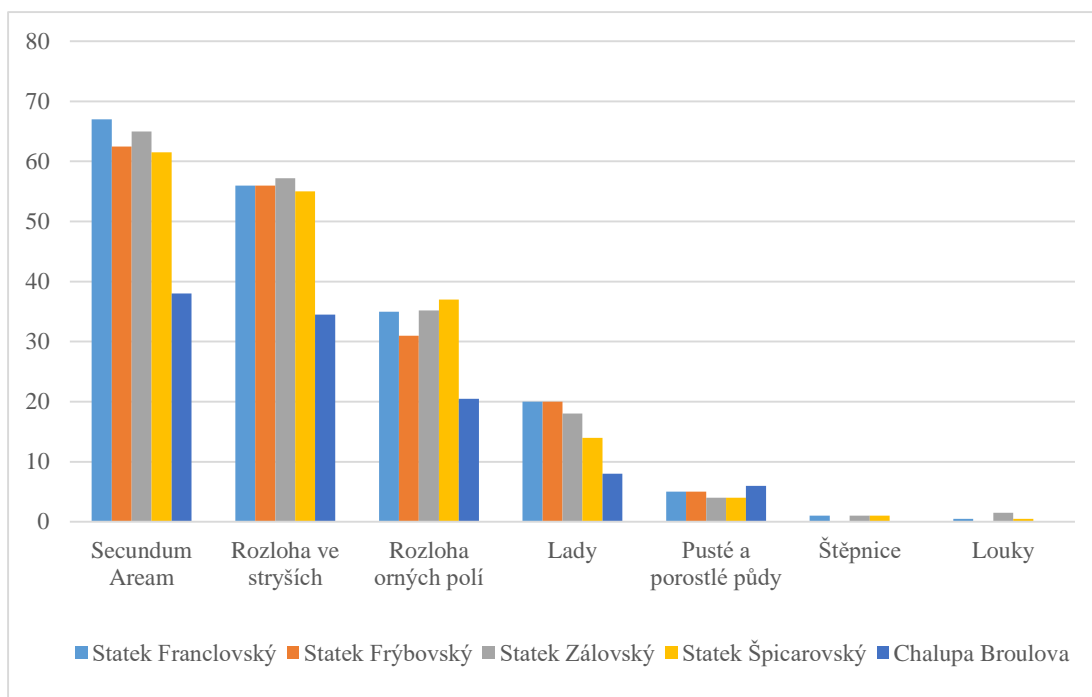
²³¹ Ovocné sady.

²³² NA, TK, inv. č. 3699, kart. 1035, revizitační nález panství Kumburk-Úlibice, 1721.

²³³ Jednotlivé vymeřy jsou uváděny ve strychích a byly zaokrouhleny na ½ strychu. Pouze louky jsou uváděny ve vozech sena nebo otavy.

²³⁴ NA, TK, inv. č. 3699, kart. 1035, revizitační nález panství Kumburk-Úlibice, 1721.

Graf 4 Výměry jednotlivých kategorií pozemků krsmolských usedlostí v r. 1721

Vesnice Krsmol byla v tereziánských katastrech vedena společně s obcí Brdo. V r. 1757 měli dohromady 22 hospodářů, z toho 3 chalupníky (5–15 strychů půdy), 6 hospodářů (15–30 strychů půdy) a 13 sedláků (30–60 strychů půdy). Z tohoto počtu žili v Krsmolu 3 sedláci (Franclovský, Špicarovský, Zálovský), 1 hospodář (chalupa Broulova) a 2 chalupníci (statek Frýbovský a statek Nyplův). Krsmolští a brdští hospodáři obdělávali celkem 660,2 strychů půdy, z toho 159 strychů drželi hospodáři z Krsmolu, což je procentuálně asi 25 %. Vidíme tedy, že všechny selské statky se drželi spíše dolní hranice pásma kategorie sedláků (měli mezi 35–38 strychů). V Brdě a Krsmolu bylo dále 18 domů bez pozemků, v Krsmolu byly tyto domy v době tereziánského katastru tři, všechny stály na obecních pozemcích, šlo o Cons. No. 6, Cons. No. 8 a Cons. No. 7.²³⁵

Krsmol byl co do počtu zemědělských usedlostí jistě jednou z nejmenších vesniček kumburského panství, ale ne co do množství obdělávaných orných polí. Daleko menší výměry měly na kumburském panství například vesnice Řeheč (126 strychů orných polí), Studénka (111,2 strychů orných polí), Pustá Proseč (106 strychů orných polí), Chomutičky (158 strychů orných polí), Dolánky (pouhých 23,3 strychů orných polí)²³⁶ a Valdice (81,3 strychů orných polí).²³⁷

²³⁵ CHALUPA, Aleš, ed., *Tereziánský katastr český, sv. 1: rustikál (kraje A-CH)*, Praha: Archivní správa ministerstva vnitra, 1964, s. 170–173.

²³⁶ Dolánky jsou co do množství orných polí nejmenší vesnicí kumburského panství.

²³⁷ CHALUPA, Aleš, ed., *Tereziánský katastr český*, s. 170–173.

3.3.1 Statek Franclovský

Václav Podzimek

V r. 1701 přišel na statek Franclovský nový hospodář Václav Podzimek. Jak byl s předchozím držitelem Křištofem Rudišem spřízněn, není jasné, ale zdá se, že šlo o zcela cizí osobu. Statek koupil za 65 kop gr. m. Hotově zaplatil 29 kop, ty připadly na zaplacení dluhů (celkem 28 kop 38 gr. 2 den.) po Křištofu Rudišovi. Zbývající částku měl doplatit v pravidelných ročních splátkách po 3 kopách. První splátku v této výši složil ale až 7 let od koupě gruntu, poté splácel pravidelně ve vyšších částkách, než bylo domluveno, a grunt v r. 1714 vyplatil. Společně s polnostmi je v kupní částce zahrnuto standardní zemědělské náčiní a vybavení domácnosti.²³⁸ Ze zvířectva dostal pouze jednu klisnu.²³⁹

V době prodeje měl předchozí hospodář zaseto pro své potřeby jen 2 korce žita, přičemž volná pole v rozsahu 5 strychů 3 větele pronajímal hospodářům z okolních vesnic – Janu Kubánkovi z Tample (1 korec), Václavu Hadinecovi z Ústí (1 korec 3 větele), Václavu Podlipnému z Ústí (1 korec 1 větel), Jiříku Krejčovi (1 korec 1 větel) a Fridrichu Pourovi z Bělé (2 větele).²⁴⁰

Václav Podzimek přišel do Krsmolu s manželkou Marií a šesti dětmi – s Janem (* asi 1697),²⁴¹ Dorotou, Zuzanou, Annou, Rozinou († 1712) a Jiříkem.²⁴² Předtím rodina pobývala nejspíše v Roškopově, odkud pocházela manželka tohoto hospodáře. V době, kdy tato rodina byla v Krsmolu již usazena, se narodila poslední dcera Kateřina (* 1703),²⁴³ ta se v osmnácti letech (1721) provdala za Křištofa Kracíka z Krsmolu.²⁴⁴ Její sestra Zuzana se o pět let později (1726) provdala za svého švagra Josefa Kracíka. Poslední dcera Anna, která se dožila dospělosti, se provdala za Václava Stínila z Peřimova a odešla z vesnice.²⁴⁵ Václav Podzimek zemřel v r. 1737²⁴⁶ a této selské usedlosti se ujal jeho syn Jan.

²³⁸ Dostal stůl, díži, pět ošatek, medenec v kamnech, pluh s železem, hák rolní, dvoje brány se 40 hřeby, řetěz k vozu, řezací stolič s kosířem, dále vůz sena a 2 mandele a 6 otepí slámy.

²³⁹ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

²⁴⁰ Tamtéž.

²⁴¹ Datum narození můžeme rekonstruovat dle záznamu o jeho úmrtí v r. 1762 ve věku 65 let.

²⁴² SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879. Sňatek Václava Podzimka s Marií, stejně tak křty dětí nejsou vedeny v matrikách. Muselo k nim proto dojít před příchodem této rodiny do Krsmolu.

²⁴³ Jako jediná je uvedena v matričních knihách. Viz SOAZ, SmVk, inv. č. 6494, sig. 113-1, MNOZ, 1670–1715.

²⁴⁴ Rodina Kracíkova žila v Krsmolu v chalupě návesní Cons. No. 7 (č. p. 11).

²⁴⁵ SOAZ, SmVk, inv. č. 6518, sig 113-12, MO, 1720–1771.

²⁴⁶ SOAZ, SmVk, inv. č. 6526, sig 113-17, MZ, 1704–1771.

Jan Podzimek

Jan Podzimek se ujal Franclovského statku až v r. 1741, v čtyřletém mezidobí od smrti otce pečovala o statek zřejmě jeho matka Marie. V té době mu bylo 44 let. Jan několik měsíců před smrtí otce (červen–listopad 1636) žil na chalupě návesní Cons. No. 7 (č. p. 11) a zřejmě se zde hodlal usadit natrvalo. Když však otec zemřel, musel po něm živnost převzít, i když usedlost dědil většinou nejmladší hospodářův syn.²⁴⁷ Bratr Jiřík mohl být v té době ale nedospělý, proto statek připadl staršímu z bratrů. Hodnota usedlosti byla odhadnuta na 157 kop gr. m., hotově Jan zaplatil 30 kop, příští rok měl zaplatit 20 kop a třetí rok 15 kop. Další roky měl živnost splácet po pěti kopách ročně až do vyplacení gruntu. V době prodeje vážly na živnosti dluhy vrchnosti ve výši 11 kop 20 gr. 4 den. Dluhy soukromým osobám uvedeny nejsou. Stanovenou částku Jan Podzimek pravidelně splácel a v r. 1766 grunt vyplatil.²⁴⁸

Společně se statkem a polnostmi dostal ze zvířectva jednoho koně a jednu krávu, dále zemědělské vybavení patřící k hospodářství, včetně uskladněného obilí.²⁴⁹ V době převodu hospodářské usedlosti bylo na statku vyseto 9 strychů žita, z něhož matka Marie jménem výměnku měla dostat pátý snop. Matka Marie žila až do své smrti na výměnku, každý rok mohla sít pro své potřeby 1 strych žita, 3 čtvrtce lnu, sázet záhon zelí a hospodář pro ni měl živit jednu krávu.²⁵⁰

Jan Podzimek se oženil až ve 41 letech (1738) s Kateřinou Krejčí z Roškopova. V manželství se jim narodilo sedm dětí: Rosina (*1740), která se ve 27 letech provdala za Václava Cermana do Nové Vsi, Kateřina (*1742), která zřejmě zůstala neprovdána a zemřela ve 41 letech v Krsmolu, Jan (*1743), který se stal pozdějším sedlákem na statku Franclovsském, Václav (*1746), který později bude žít na chalupě návesní Cons. No. 8 (č. p. 12), Josef (*1748), který se oženil ve 24 letech s Alžbětou Suchardovou z Ústí, Vavřinec (*1751) a Kateřina Jana (*1754). Hospodář Jan Podzimek zemřel v r. 1762 ve stáří 65 let.²⁵¹

²⁴⁷ CHALUPA, Aleš, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech*, s. 279–280.

²⁴⁸ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

²⁴⁹ Vůz, pluh, rolní hák, dvoje brány, a „ostatní co hřebem přibito jest“, 5 mandel žita a ovsa.

²⁵⁰ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

²⁵¹ SOAZ, SmVk, inv. č. 6492, sig 113-2, MN, 1720–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6518, sig 113-12, MO, 1720–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6526, sig 113-17, MZ, 1704–1771.

3.3.2 Statek Frýbovský

Jiří Vik

V r. 1714 vrchnost donutila Krištofa Nypla statek prodat pro předluženost. Novým hospodářem se stal **Jiří Vik** a statek koupil za 90 kop gr. m. Hotově zaplatil 16 kop a zbývající částku měl doplatit v pravidelných ročních splátkách po 4 kopách. Odstupující hospodář po sobě zanechal dluhy v celkové výši 84 kop 45 gr. 3 den., tedy vlastně skoro stejně jako byla hodnota celého stavení. K tomu ještě nutno připočíst 6 zl. 15 gr. dlužených soukromým osobám, na kterých vrchnost neměla zájem, a proto se v pozemkové knize o jednotlivých věřitelích nic nepíše. Nicméně vrchnostenský úředník zde připsal, že tyto dluhy „*k zaplacení přijíti nemohou, poněvadž dluhů více jest, nežli suma vynáší.*“ Krištof Nypl nesplácel gruntovní peníze, posledních pět let neplatil vrchnostenské úroky a neodevzdával naturální dávky obilí. Neplatil také daně státu – v této době vyžadované válečným stavem země – na vojenské koně a rekruty.²⁵²

K živnosti dostal navíc zemědělské náčiní a další věci do domácnosti,²⁵³ nevyskytuje se zde však žádný dobytek ani koňský potah. Odstupující hospodář dostal na čtyři roky výměnek, a to možnost sít na hospodářově polích 2 věrtele žita, 2 čtvrtce lnu, sázet jeden záhon zelí a pást krávu s hospodářovým dobytkem. Z 6 strychů již vysetého žita si odstupující hospodář nárokoval čtvrtý snop. Na frýbovských polích měli v době prodeje synové Krištofa Nypla, Krištof a Jan, vyseto žito, každý v rozsahu 1 strychu, a další 2 věrtele Krištof Kunz z Bělé.²⁵⁴

Že nebylo snadné uvedený grunt zbavit dluhů, dokazuje fakt, že Jiří Vik nevyplatil jediný gruntovní peníz, v letech 1716 a 1717 se píše, že „*pro nemožnost nekladl nic.*“ Úroky vrchnosti a další poplatky uvedený hospodář nesplácel a celkové zadlužení statku dosáhlo výše 139 kop 5 gr. m. Možná, že Jiří Vik byl lepším hospodářem než jeho předchůdce, dříve než však mohlo dojít k nějaké zásadní změně, hospodář zemřel.²⁵⁵ O rodině Jiřího Vika se v matrikách nic neuvádí.

Jan Vrabec

Novým hospodářem se po smrti Jiřího Vika v r. 1717 stal **Jan Vrabec**, hospodářství koupil za 137 kop gr. m. Hotově zaplatil 25 kop gr. m. a zbývající částku měl doplatit

²⁵² SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

²⁵³ Dostal vůz, žebřiny, líšně, svorník, pluh s radlicemi a krojidlem, brány s 40 hřeby, dva sudy pro zelí, stůl, medenec v kamnech, 7 ošatek, vidle k prsku a vidle hnojné, stolici s kosířem.

²⁵⁴ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879. V matričních knihách se tento hospodář vůbec neuvádí.

²⁵⁵ Tamtéž

v pravidelných ročních splátkách ve výši 3 kopy. Jan Vrabcem stanovenou částku pravidelně splácel po dobu 12 let, přesto statek nevyplatil a zůstalo po něm ještě 78 kop dluhů. K přejímané usedlosti dostal jednoho chatrného koně a dále standardní zemědělské a domácké náčiní.²⁵⁶ Na polích bylo vyseto 7 strychů a 2 věrtele žita, výnos má celý připadnout nastupujícímu hospodáři.²⁵⁷

Jan Vrabcem měl manželku Annu a v době, kdy žili v Krsmolu, se jim narodily dvě dcery Anna (*1722) a Dorota (*1726).²⁵⁸ Další děti se jim mohly narodit před příchodem na Frýbovský statek, matriky o nich však mlčí. Rodina Vrabcova přišla do Krsmolu nejspíš z Roškopova, jak byla tato rodina spřízněna s Jiřím Vikem, není známo. Poté, co hospodář předal živnost dalšímu, pobýval pár let na výměnku, poté odešel i s manželkou a dětmi z vesnice, protože se v krsmolských matrikách nepíše nic o oddavkách jeho dcer, ani o jeho pohřbu či pohřbu jeho manželky.

Jiřík Franc

V r. 1730 se novým hospodářem stal Jiřík Franc, neboť Jan Vrabcem pro „*starost stáří a chudobu*“ odešel na výměnek. Cena živnosti byla určena na 246 kop gr. m., veškerá tato suma pokrývá dluh 245 kop 41 gr. 4 den. vrchnosti za úroky a obilí. Hotově Jiřík Franc zaplatil 15 kop, druhého roku měl zaplatit 8 kop a třetího roku 6 kop. Zbývající částku měl pravidelně splácet po 5 kopách ročně. Jiřík Franc platil po tři roky stanovenou částku, v r. 1736 se však opět uvádí, že sedlák nemohl zaplatit, protože zkrátka nic neměl. Zůstaly po něm dluhy ve výši 212 kop.²⁵⁹

Společně s živností dostal jednoho špatného koně a jinak obvyklé hospodářské vybavení.²⁶⁰ Odstupující hospodář si tentokrát vymínuje pouze byt „do srovnání“, tj. do doby, než budou na živnosti zaplacené dluhy. Dále měl odstupující hospodář dostat každý šestý snop z 11 strychů nasetého žita. Na frýbovských polích měli zaseto další krsmolští obyvatelé, 1 strych žita Jakub Vrabcem a 2 čtvrtce Matěj Podzimek.²⁶¹ Jakub Vrabcem byl zřejmě bratrem odstupujícího hospodáře a je veden v krsmolské matrice i s manželkou

²⁵⁶ Dostal 3 kovaná kola k vozu, žebřiny, 2 lísne, 2 brány s 39 hřeby, hák rolní, pluh, prašné síto, zelný sud, medenec v kamnech, 7 ošatek, vidle k prsku, hnojné vidle, řezací stolicí, 7 mandel 5 snopů žitné slámy, 11 mandel ovsu.

²⁵⁷ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

²⁵⁸ SOAZ, SmV, inv. č. 6492, sig 113-2, MN, 1720–1771.

²⁵⁹ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

²⁶⁰ Stůl, díž na chléb, 5 ošatek, 2 konve, zelný sud, medenec v kamnech, rolní hák, pluh s radlicí, 2 brány s 40 hřeby, chomout s držením, vidle hnojné, vidle k prsku, řezačka s kosířem, sud pro dobytek, motyka, dláto, nebozez laťový, 2 srpy, 2 síta, kovaný vůz, 2 mandele a 5 snopů žita, 11 snopů ovsu, 1 strych 2 věrtele obilí, 10 mandel režné slámy, 2 mandele ovesné slámy, půl vozu sena.

²⁶¹ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

Alžbětou a dcerou Dorotou,²⁶² nejspíš žil na Frýbovském statku s rodinou jako podruh. Matěj Podzimek žil v Krsmolu na chalupě návesní Cons. No. 8 (č. p. 12).

Jiřík Franc ani jeho rodina není uváděna v matrikách, proto nevíme, kolik členů mohla mít. V převodních zápisech není pamatováno na žádné jeho potomky při rozdělování dědických podílů, je proto možné, že byl svobodný a bezdětný. Podle příjmení bychom mohli usuzovat, že se jednalo o vzdáleného potomka někdejších Franců, kteří žili v Krsmolu na počátku 17. stol.

Václav Křížek

Po smrti Jiříka France se novým držitelem statku Frýbovského stal v r. 1736 Václav Křížek. Protože byl statek příliš zadlužený a dluhy stále rostly, dala vrchnost svolení k tomu, aby se statek rozdělil a aby se jeho polovina prodala novému držiteli. Stalo se tak v r. 1737, kdy oddělenou polovinu této selské usedlosti koupil Jan Nypel za 120 kop gr. m. Původní hospodářské budovy zůstaly v rukou Václava Křížka, Jan Nypel si na koupených pozemcích postavil nové stavení, které dostalo Cons. No. 2 (viz dále chalupa Nyplova). Společně měli oba hospodáři užívat stodolu, koně a jiné zemědělské náčiní. Rovným dílem si rozdělili výnos z nasetého obilí na polích, kterého bylo celkem 8 strychů 1 věrtel žita, 1 věrtel 1 máz ječmene a 4 strychy ovsu. Stejně tak rovným dílem byly rozděleny dluhy Frýbovského statku.²⁶³

Z velkého lánového statku se tak staly dva statky půllánové, které měly ještě menší výměru než sousední chalupa Broulova. Podle Urbáře z r. 1757 u Frýbovského statku tak zůstalo jen 12 strychů 3 ¼ věrtel orných polí a zahrad a 12 strychů 2 věrtel porostlin a pastvin. K Nyplovu statku připadl o trochu větší díl, a to 15 strychů 2 věrtel orných polí a 12 strychů 2 věrtel ladem ležících porostlin a pastvin.²⁶⁴

Cena poloviny stavení byla určena na 115 kop míšeňských, Václav Křížek za ni hotově zaplatil 8 kop, v následujícím roce měl zaplatit 10 kop, další rok 8 kop, poté měl každoročně platit po 4 kopách. Na statku v době prodeje skoro nic nebylo, ze zemědělského náčiní chyběl především pluh a vůz, v přídavicích není jmenován žádný kůň ani jiné zvířectvo.²⁶⁵ Dluhy po předchozím držiteli dosahovaly výše 155 kop gr. m., což je o 30 kop víc, než byla hodnota celé chalupy a polí. Václav Křížek splácel gruntovní peníze po dobu pěti let 1737–1741 ve stanovené výši, dluh vrchnosti za kontribuci a koně

²⁶² SOAZ, SmVč, inv. č. 6492, sig 113-2, MN, 1720–1771. Matrika eviduje ještě narození syna Alexandra, ten však zemřel ještě v kojeneckém věku.

²⁶³ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

²⁶⁴ SOAZ, VK, inv. č. 16, Urbář pro obec Krsmol z r. 1757.

²⁶⁵ Dostal jen stůl, medenec v kamnech železný, díž, 2 ošatky, vidle k prsku, hnojné vidle, 2 brány, hák.

však stále rostl, k r. 1743 dosahoval výše 196 kop 56 gr. 2 ½ den. m. Proto vrchnost donutila Václava Křížka usedlost zase prodat.²⁶⁶

Václav Křížek (asi *1689) přišel do Krsmolu jako 47letý s manželkou Marií (asi *1708) a několika dětmi. Jednou z nich byla dcera Dorota, která zemřela v Krsmolu v r. 1744 v blíže neurčeném věku, a syn František, který se později oženil s Annou Urbánkovou z chalupy Broulovy.²⁶⁷ V Krsmolu se mu narodili synové Matyáš (*1737), který ale zemřel rok po svém narození, a Jan (*1740). Manželka Marie zemřela ve 45 letech (†1753), sám Václav zemřel o šest let později v 70 letech (†1759).²⁶⁸ Po prodeji statku rodina žila nadále v Krsmolu, zřejmě jako podruzi u nového hospodáře.

Křištof Vik

V r. 1743 musel Václav Křížek statek Frýbovský opět prodat kvůli vysokému zadlužení. Živnost koupil **Křištof Vik**, zřejmě syn jednoho z předchozích hospodářů. Na statek přišel ve 40 letech. Hodnota statku byla v této době pouhých 50 kop gr. m., chalupa byla úplně pustá, bez zemědělského náčiní a zvířectva, pole ležela neobdělávaná zřejmě už 6 let od dob, kdy se statek rozdělil. Dluhy této hospodářské živnosti dosahovaly výše 196 kop 56 gr. 2 ½ den., což je skoro čtyřnásobek hodnoty celého statku. Křištof Vik zaplatil hotově 10 kop, následující léta měl statek pravidelně splácet po 4 kopách ročně, což také až do r. 1748 dělal. V r. 1749 se však situace prudce změnila, vrchnostenský úředník doslova píše, že Křištof Vik nemohl nic zaplatit, protože je **žebrák** (!). Až takto špatně na tom Frýbovská chalupa byla, když se zdejší sedlák místo toho, aby obdělával pole, musel živit žebráním. Zřejmě pod tlakem dluhů prodával zemědělské náčiní i věci do domácnosti, až mu nakonec nezbylo nic, než jen střecha nad hlavou. O rok později vrchnost svolila, aby hospodář odprodal další část svých polností. Jednalo se o 1 strych 3 věrtele orné půdy, kterou koupil Jiří Vichák za 17 kop gr. m. Jiří Vichák žil se svou rodinou na chalupě návesní Cons. No. 6. Odprodej pozemků ovšem ničemu nepomohl, protože Křištof Vik až do r. 1759 pro nemožnost nezaplatil nic.²⁶⁹

Křištof Vik se oženil s blíže neurčenou Annou a narodily se jim dvě děti, Josef (*1744) a Alžběta (*1750), která se provdala za Václava Zoubka z Újezdu. Hospodář

²⁶⁶ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

²⁶⁷ Tito manželé si v Krsmolu později postavili novou chalupu pod Cons. No. 10 (č. p. 9)

²⁶⁸ SOAZ, SmVk, inv. č. 6492, sig 113-2, MN, 1720–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6526, sig 113-17, MZ, 1704–1771.

²⁶⁹ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

Krištof Vik zemřel 1762 ve věku 60 let, smrt manželky Anny evidována v matrikách není.²⁷⁰

3.3.3 Statek Zálovský

Krištof Vágenknecht

Na počátku 18. stol. se na Zálovském statku usazuje rodina Vágenknechtova. Prvním hospodářem tohoto jména byl Krištof Vágenknecht, který v r. 1703 koupil z nařízení vrchnosti statek od Václava Nýdrleho za 75 kop gr. m. Hotově zaplatil 25 kop, zbývající částku měl doplatit v pravidelných ročních splátkách ve výši 3 kop. Dluhy této živnosti činily 35 kop 40 gr. 9 den., což byla asi polovina hodnoty celého statku. Gruntovní peníze začal pravidelně splácet až po pěti letech od koupi statku, v r. 1720 statek vyplatil.²⁷¹

Společně se statkem dostal jen některé věci do domácnosti a zemědělské náčiní, zcela zde ale chybělo jakékoliv náčiní na orbu půdy (např. pluh nebo rolní hák).²⁷² Což se stalo zřejmě poprvé v historii tohoto statku, že by hospodář neměl adekvátní nástroje na obdělávání polí. Z nasetého obilí v rozsahu 8 korců žita, 3 věrtele ječmene a 3 strychy ovsu měl odstupující hospodář dostat každý čtvrtý snop, z ječmene druhý snop. Václav Nýdrle pronajímal svá pole jiným hospodářům. Tobiáš Rudiš z chalupy Cons. No. 6 (č. p. 10) zde měl 1 strych obilí, Krištof Rudiš²⁷³ 2 věrtele, Jiřík Hadinec z Oustí 1 strych. Odstupující hospodář dostal výměnek, ale pouze na dva roky. Zahrnoval místo pro pěstování lnu a zelí, louku pro pasení krávy, užívání jedné hrušně, třešně, jabloně a tři slív z hospodářových sadů.²⁷⁴

I když se hospodáři zpočátku docela dařilo, zvyšující se nároky státu na mimořádné daně a kontribuce vyžádané válkami o rakouské dědictví přivedly statek Zálovský opět do obrovského zadlužení, které přesáhlo hodnotu celého statku. Hospodář do r. 1741 neplatil kontribuce ani nepřispíval na mimořádné daně vyžádané válečným stavem země (na vojenské koně a rekruty), vrchnosti neodevzdával povinnou roční dávku obilí (celkem 49 strychů 3 věrtele 2 čtvrtce). Jednalo se o dluh asi za 7 let.²⁷⁵

²⁷⁰ SOAZ, SmVk, inv. č. 6492, sig 113-2, MN, 1720–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6526, sig 113-17, MZ, 1704–1771.

²⁷¹ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

²⁷² Dostal stůl, medenec, díž, 6 ošatek, zelný sud, půl valního vozu, rolní váhy a brány.

²⁷³ Nejspíše se jednalo bývalého hospodáře ze statku Franclovského nebo o někoho z řad podruhů.

²⁷⁴ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

²⁷⁵ Tamtéž.

Krištof Vágenknecht se v r. 1729 oženil s 22letou Dorotou, dcerou Jana Víta, který s rodinou žil v Krsmolu na některé selské usedlosti zřejmě jako podruh.²⁷⁶ Oženil se s ní až 25 let po svém příchodu do Krsmolu, samotnému hospodáři muselo být tehdy kolem 45 let. Zřejmě se proto jednalo již o druhý sňatek Krištofa Vágenknechta, protože měl ještě syna Václava (*asi 1712), který přebíral otcův grunt v r. 1744. V manželství s Dorotou se mu narodilo šest dětí: František (*1730), Dorota (*1732), Josef (*1733), Krištof (*1735), Anna Marie (*1737), Jana (*1740). Dcera Jana se v r. 1769 provdala za Jakuba Erbanu z Nové Paky, o manželstvích dalších Krištofových dětí nejsou v matrikách zmínky. Hospodář Krištof Vágenknecht zemřel v r. 1744, manželka Dorota o třináct let později v r. 1757 ve věku 50 let.²⁷⁷

Václav Vágenknecht

Po smrti Krištofa Vágenknechta se novým držitelem Zálovského statku stává jeho 32letý syn Václav. Cena hospodářství činila 100 kop gr. m. Hotově zaplatil 20 kop, další rok měl zaplatit 10 kop a zbývající částku měl doplatit v pravidelných ročních splátkách ve výši 3 kop. Hospodářství bylo velmi zadlužené (viz výše), dlužní obnos tohoto statku nezaplacený vrchnosti v době převodu činil 245 kop 43 gr. 6 den., což je částka jednou a půl krát větší než hodnota celého stavení.²⁷⁸

Přestože byl statek zadlužen, nijak to neovlivnilo jeho chod, co se zemědělské činnosti týče. Výnos hospodářství stále uživil koně,²⁷⁹ opět však chyběla většina zemědělského náčiní.²⁸⁰ Na polích bylo v době prodeje vyseto celkem 7 strychů žita, z toho měl pozůstalé vdově Dorotě připadnout každý pátý snop. Vdova Dorota zůstala do své smrti na výměnku, kde ji hospodář poskytoval samostatnou místnost na bydlení, živil krávu, dále směla využívat „palouk v končínách“, záhon pro zelí, místo pro setí lnu a dále měla dostávat 1 věrtel žita a 1 věrtel ovsa.²⁸¹

Syn Václav platil gruntovní peníze pravidelně v letech 1745–1758, poté „*platy stojí, aby jinší dluhy platiti mohl.*“ Těch zůstalo ještě 37 kop gr. m.²⁸²

²⁷⁶ Rodina Vítova je vedena v Krsmolských matrikách, musela proto žít v Krsmolu.

²⁷⁷ SOAZ, SmVk, inv. č. 6518, sig 113-12, MO, 1720–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6492, sig 113-2, MN, 1720–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6526, sig 113-17, MZ, 1704–1771.

²⁷⁸ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

²⁷⁹ Byl ale ve špatném stavu.

²⁸⁰ Dostal rolní hák, brány, stůl, železný medenec, vidle k prsku, sekeru, díž, 6 ošatek, zelný sud, škopek, cep, 4 slepice.

²⁸¹ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

²⁸² Tamtéž

Václav Vágenknecht se oženil pět let před příchodem na statek Zálovský (1739) s Kateřinou, dcerou Václava Podzimka z Krsmolu ze statku Franclovského²⁸³ a narodilo se jim pět dětí: Kateřina (*1740) zemřela v 18 letech,²⁸⁴ Alžběta Kateřina (*1753), Václav (*1754), Jan (*1756) a Josef Václav (*1758), který zemřel rok po svém narození. Hospodář Vágenknecht zemřel v r. 1759 ve věku 47 let.²⁸⁵

3.3.4 Statek Špicarovský

Křištof Rudiš

V r. 1705 prodal kvůli svému vysokému věku Jiřík Bryknar mladší svůj statek bývalému hospodáři Franclovského statku Křištofu Rudišovi za 75 kop gr. č. V hotovosti zaplatil 32 kop a zbytek částky měl splatit v pravidelných ročních splátkách ve výši 2 kop. Výše dluhů v době prodeje byla celkem 52 zl. 25 kr., tj. asi 44 gr. č.,²⁸⁶ což je větší polovina hodnoty celého statku, z toho 21 zl. dlužil vrchnosti. Křištof Rudiš gruntovní peníze pravidelně splácel až do r. 1713, statek však nevyplatil a zůstal dlužen ještě 27 kop gr. m.²⁸⁷

Statek měl stále problémy, protože na předávané živnosti mnoho věcí nebylo. Společně s hospodářstvím dostal koně, který byl ve špatném stavu, a několik zemědělských potřeb. Hospodář stále obdělával pole „jen“ s rolním hákem.²⁸⁸ Ostatní zemědělské a hospodářské potřeby musel doplnit z vlastních prostředků. Odstupující hospodář dostal výměnek jen na čtyři roky, byl mu poskytnut prostor pro setí 1 korce žita, první rok směl na hospodářově polích nasít 1 věrtel lnu a další tři roky místo toho sázet záhon zelí. Při statku bylo naseto 5 korců žita, z toho třetí snop měl obdržet odstupující hospodář.²⁸⁹

Rodina Křištofa Rudiše žila v Krsmolu už od poloviny 17. stol. Nejprve žila na chalupě návesní Cons. No. 6 (č. p. 10) a poté několik let hospodařila na statku

²⁸³ Zde matriční zápisy poněkud zamlžují situaci, šlo-li o dceru hospodáře statku Franclovského, pak ta již byla jednou provdána v r. 1721 za Křištofa Kracíka z Krsmolu. V době tohoto druhého sňatku by ji bylo 36 let, oproti manželovým 29 rokům. Podíváme-li se na roky narození jejich dětí, přijdeme na to, že by se ji poslední dítě narodilo v 55 letech, což je už úctyhodný věk pro porod dítěte. Mohla by to být také dcera jiného Václava Podzimka, který žil na Franclovském statku jako podruh, ovšem nikdo jiný tohoto jména v matrikách uveden není. Byla pravděpodobně sestrou Josefa Podzimka, jehož syn se poté ujal statku Zálovského.

²⁸⁴ Matriky ovšem uvádějí věk 12 let.

²⁸⁵ SOAZ, SmVk, inv. č. 6492, sig 113-2, MN, 1720–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6518, sig 113-12, MO, 1720–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6526, sig 113-17, MZ, 1704–1771.

²⁸⁶ 1 zlatý = 60 kr., 1 zlatý 10 kr. = 1 kopa česká nebo 1 kopa míšeňská = 70 kr., stav z r. 1750. Viz BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Staré míry, váhy a peníze*, Plzeň: Západočeské muzeum, 1984.

²⁸⁷ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

²⁸⁸ Dále dostal chomout, brány s hřebíky, stůl, 2 větele sklizeného žita a 2 mandele rezné slámy.

²⁸⁹ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

Franclovském, který v r. 1701 prodal Václavu Podzimkovi. Po čtyřech letech se objevuje na statku Špicarovském, kde hospodařil až do své smrti v r. 1714 a tento statek postoupil svému synu Mikolášovi.

Mikoláš Rudiš

Mikoláš Rudiš se ujal Špicarovského statku v r. 1714 po smrti svého otce. Hodnota statku byla odhadnuta na 135 gr. m. Hotově zaplatil 22 kop a zbývající částku měl pravidelně splácet po 3 kopách ročně. Otec Krištof dlužil celkem 73 kop 43 gr. 2 den., z toho asi 63 ½ kopy vrchnosti za úroky a naturální dávky obilí z let 1713 a 1714 a kontribuci na válečné výdaje státu za poslední čtyři roky (1711–1714).²⁹⁰ Výše dluhů odpovídala asi polovině ceny celé hospodářské usedlosti. Mikoláš Rudiš splácel gruntovní peníze jen v letech 1715–1717, poté se dluh „ustálil“ na asi 70 kopách gr.²⁹¹

Společně se statkem dostal koně a zemědělské náčiní, které se od posledního převodu majetku značně rozšířilo, hospodář si mohl dovolit pořídit pluh a vykovávat orbu s ním.²⁹² Na špicarovských polích bylo naseto 5 strychů žita, z toho každý pátý snop měla obdržet Mikolášova matka Anna. Ta odešla na výměnek, ale jen na 6 let. Po tuto dobu měla žít na stavení v místnosti s komorou, na hospodářových polích směla sít 2 věrtele žita, 2 věrtele ovsa a 2 čtvrtce lnu a sázet 1 záhon zelí. K dispozici dále měla mít „kousek louky“ a z hospodářových sadů směla užívat jednu třešeň a čtyři slívy.²⁹³

Mikoláš Rudiš se statku ujímal v sedmnácti letech a nebyl ženatý. Vrchnost však nařizovala svým poddaným sňatek do 1 roku, pokud statek ujímal svobodný hospodář. Mikoláš tuto lhůtu nedodržel a musel po třech rocích statek prodat. Oženil se až ve 28 letech s Kateřinou Nyplovou (té bylo 23 let), která žila s rodinou na Broulově chalupě. Měli čtyři děti, syna Jana (*1728), Kateřinu (*1731), Josefa (*1735), který zemřel ve třech letech, a Krištofa (*1737). Manželka Kateřina zemřela ve 38 letech v r. 1740, téhož roku se Mikoláš oženil podruhé s Dorotou Vikovou. Jim se narodily dvě děti, syn Václav (*1744), který zemřel pět měsíců po svém narození, a dcera Dorota (*1745). Po odchodu ze Špicarovského statku žil Mikoláš Rudiš na chalupě návesní Cons. No. 6. Vrátil se tedy na chalupu, kde kdysi začínal jeho otec. Zde také zemřel v r. 1747 ve věku 50 let.²⁹⁴

²⁹⁰ Jednalo se války o Španělské dědictví probíhající v letech 1701–1714.

²⁹¹ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

²⁹² Dostal vůz, hák, brány dvojky s 41 hřeby, pluh, stůl, díží, 8 ošatek, vidle k prsku, medenec v kamnech, zelný sud, řezací stolicí s kosířem, 1 mandel žita, 2 mandele režné slámy, 4 mandele ovsa.

²⁹³ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

²⁹⁴ SOAZ, SmVk, inv. č. 6518, sig 113-12, MO, 1720–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6492, sig 113-2, MN, 1720–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6526, sig 113-17, MZ, 1704–1771.

Jan Vágenknecht

V r. 1717 koupil statek Špicarovský Jan Vágenknecht. Tento hospodář již nejméně dva roky pobýval v Krsmolu v chalupě návěsí Cons. No. 8 (č. p. 12). Jak byl spřízněn s Vágenknechtovými ze Zálovského statku, není známo, ale pravděpodobně se jednalo o některého z příbuzných. Statek koupil za 135 kop gr. m., hotově zaplatil 30 kop a zbytek částky měl doplatit v pravidelných ročních splátkách ve výši 4 kop. V pozemkové knize jsou tentokrát uvedeny jen dluhy za kontribuci celkem za 69 kop 46 gr. 6 den., což je téměř rovná polovina hodnoty statku. Společně s hospodářskými budovami dostal koně, již kompletní zemědělské náčiní a obvyklé věci do domácnosti.²⁹⁵ Gruntovní peníze pravidelně splácel a v r. 1744 měl vyplaceno. Na zaplacení mimořádných válečných kontribucí v letech 1741–1743 mu však již nezbývalo, a tak statek opět upadl do velkého zadlužení, kvůli kterému musel Jan Vágenknecht statek opět prodat.²⁹⁶

Tento hospodář měl manželku jménem Rosina a do vsi přišel zřejmě již s několika dětmi. V Krsmolu se mu narodily dvě děti, Jan (*1721) a Antonín (*1742), který žil v Krsmolu asi jako podruh a zemřel ve 48 letech (†1772). Jan Vágenknecht svou živnost prodal v roce 1744 a o čtyři roky později v r. 1748 zemřel.²⁹⁷

Jiřík Vágenknecht

V r. 1744 se novým držitelem stal Jiří Vágenknecht. Jaký byl příbuzenský vztah mezi těmito dvěma hospodáři je nejasné, protože v krsmolské matrice nejsou uvedeni všechny Janovi děti. Pozemková kniha se tentokrát o příbuzenském vztahu těchto dvou osob vůbec nezmiňuje. K prodeji statku došlo na poručení vrchnosti, protože statek byl velmi zadlužený. Obnos, který Jan Vágenknecht dlužil vrchnosti za kontribuci z let 1741–1743 a brandenburské koně, činil 316 kop 34 gr. 3 den., což je trojnásobek ceny statku. V této částce nejsou však zahrnuty dluhy, které Jan mohl dlužit ještě soukromníkům a které úředník do pozemkové knihy již nezaznamenal. Statek koupil za 100 kop gr. m., v hotovosti zaplatil 10 kop, příští rok měl zaplatit 10 kop a zbývající částku měl doplatit v pravidelných ročních splátkách po 4 kopách. Stanovenou částku pravidelně splácel a v r. 1770 měl vyplaceno. Poté byl na statku objeven 30 let starý dluh z dob Krištofa Rudiše za povinnou dávku obilí z r. 1710 ve výši 20 kop gr. m., ty splácel do r. 1783.²⁹⁸

²⁹⁵ Dostal vůz, pluh, rolní hák, brány s 44 hřeby, stůl, medenec, vidle k prsku, díži, 5 ošatek, řezací stoličiči s kosířem; z obilí pak 10 mandel žita a 3 ½ mandele ovsu.

²⁹⁶ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

²⁹⁷ SOAZ, SmVk, inv. č. 6492, sig 113-2, MN, 1720–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6526, sig 113-17, MZ, 1704–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6527, sig 113-18, MZ, 1771–1784.

²⁹⁸ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

Na statku byl od jisté doby místo koně používán jako potah vůl, který byl o něco levnější. Opět chyběla většina zemědělského náčiní, hospodář si místo pluhu opět musel vystačit jen s rolním hákem.²⁹⁹ Na polích bylo 7 strychů žita, z toho každý pátý snop měl patřit odstupujícímu hospodáři. Ten odešel na výměnek, kde mu hospodář měl poskytovat místo pro setí 2 korců žita, 2 ½ čtvrtce lnu a záhon na zelí.³⁰⁰

Jiří Vágenknecht přišel na statek Špicarovský již s manželkou Kateřinou. Již šest let před tím žili v Krsmolu, protože křty jejich dětí jsou vedené v matrice již od r. 1738. Narodilo se jim celkem devět dětí, dvě se nedožily dospělosti. Kateřina (*1738) zemřela měsíc po svém narození, Kateřina, druhá téhož jména (*1744) zemřela v patnácti letech (†1759). Dospělosti se dožili dcery Dorota (*1745), Anna Dorota (*1748), Alžběta (*1751), Kateřina Alžběta (*1753) a synové Jan Josef (*1757) a František (*1760). Syn Jan Josef se ve 29 letech oženil s Kateřinou Rajmovou ze statku Frýbovského (1786). Narození syna Jiřího, který v r. 1771 dědí tento statek, není uvedeno v matrikách, musel se tedy narodit před příchodem této rodiny do Krsmolu. Jiří Vágenknecht zemřel v r. 1772 ve věku 60 let.³⁰¹ Úmrtí jeho manželky Kateřiny není v matrikách uvedeno.

3.3.5 Chalupa Broulova

Josef Urbánek st.

V první třetině 18. stol. se na chalupě Broulově usazuje rodina Urbánkova. Odstupující hospodář Mikoláš Nypl prodal svoji chalupu v r. 1734 Josefu Urbánkovi za 120 kop gr. m. Vrchnosti dlužil za kontribuci celkem 105 kop 30 gr. 6 den., takže mu z gruntovních peněz skoro nic nezbylo. Josef Urbánek hotově zaplatil 20 kop, příští rok doplatil 15 kop, druhý rok 10 kop a zbývající částku měl doplatit v pravidelných ročních splátkách ve výši 5 kop. Společně se statkem dostal jen minimum věcí, jednalo se jen o domácí potřeby.³⁰² Nastupující hospodář platil pravidelně stanovenou částku vyjma r. 1743, kdy vrchnostenský úředník uvádí, že „*pro nemožnost nekladl nic.*“³⁰³ Tato fráze zřejmě souvisí s vysokými kontribucemi vymáhané státem na válečné výdaje, po jejichž zaplacení hospodáři již mnoho nezbyvalo.

²⁹⁹ Dále dostal stůl, medenec železný, vidle k prsku, díž, 5 ošatek, sud na zelí a 2 slepice.

³⁰⁰ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

³⁰¹ SOAZ, SmVk, inv. č. 6492, sig 113-2, MN, 1720–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6520, sig 113-14, MO, 1784–1812.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6526, sig 113-17, MZ, 1704–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6527, sig 113-18, MZ, 1771–1784.

³⁰² Dostal stůl, medenec, díži, 8 ošatek, hnojné vidle a vidle k prsku.

³⁰³ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

Odstupující Mikoláš Nysl odešel na výměnek, žil v místnosti s komorou, každoročně směl sít na hospodářových polích 2 věrtele žita, chovat jednu krávu, z ovocných stromů směl užívat tři slívy u starého sklepa, jabloň pod stodolou a jednu třešni. Dále si odstupující vymínil k užívání palouk „*Na Vrše*“. Při hospodářství bylo vyseto 7 strychů žita, z toho měl dostat odstupující každý pátý snop.³⁰⁴

Josef Urbánek přišel na tuto chalupu v 29 letech, byl již ženatý s blíže neurčenou Alžbětou. S ní měl šest dětí: Annu Marii (*1735), která se ve 27 letech (1762) provdala za Františka Křížka,³⁰⁵ Josefa (*1737), který se oženil s Kateřinou Vítovou ze Staré Paky a stal se pozdějším hospodářem, Kateřinu (*1739), Václava (*1741), který zemřel v sedmi letech (†1748), Dorotu (*1746) a Václava Krištofa (*1748). Josef Urbánek zemřel v 60 letech v r. 1765. Jeho žena Alžběta zemřela v r. 1785 ve věku 93 let. Dle těchto údajů byla Alžběta o třináct let starší než její manžel.³⁰⁶

3.3.6 Nyplova chalupa

Jan Nysl

V r. 1736 hospodář Frýbovského statku prodal polovinu svého selského gruntu Janu Nyplovi z chalupy návesní Cons. No. 7 (č. p. 11) za 120 kop gr. m. Jan hotově zaplatil 6 kop a zbytek částky měl doplatit v pravidelných ročních splátkách po 3 kopách. Společně s pozemky zahrnovala prodejní cena také chlívěk, který stál na zakoupeném dílu půdy. Protože se na postoupených pozemcích nic dalšího nenacházelo, musel se frýbovský hospodář dělit se s Janem Nyplem o stodolu, koně a zemědělské potřeby. Toto ustanovení zavazovalo všechny budoucí hospodáře.³⁰⁷

Obilí, které bylo naseto v době rozdělení statku na polích (8 strychů 1 věrtel žita, 1 věrtel 1 máz ječmene a 4 strychy ovsa) si oba hospodáři rozdělili rovným dílem. Společně s částí statku Jan Nysl přebral ale také část původních dluhů, a to v celkové výši 119 kop 8 gr. 4 den., které tímto musel zaplatit. Na jejich zaplacení akorát postačovala kupní částka rozděleného gruntu, takže prodávajícímu hospodáři nic nezbylo.³⁰⁸

³⁰⁴ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

³⁰⁵ Manželé si na pozemcích Broulovy chalupy postavili nový domek pod Cons. No. 10 (č. p. 9).

³⁰⁶ SOAZ, SmVk, inv. č. 6492, sig 113-2, MN, 1720–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6518, sig 113-12, MO, 1720–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6526, sig 113-17, MZ, 1704–1771.

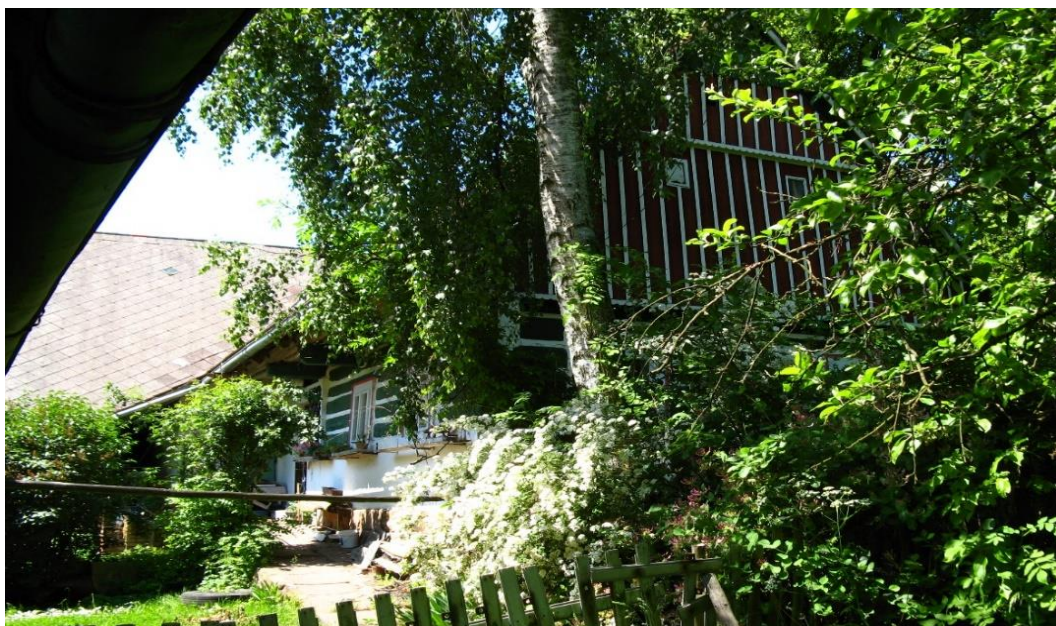
SOAZ, SmVk, inv. č. 6527, sig 113-18, MZ, 1771-1784.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6528, sig 113-19, MZ, 1784-1795.

³⁰⁷ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

³⁰⁸ Tamtéž.

Jan Nysl na oddělených pozemcích postavil zcela nové hospodářské stavení (Cons. No. 2), leželo v jedné rovině mezi statkem Franclovským a statkem Frýbovským. Svou chalupu Cons. No. 7 prodal Janu Podzimkovi a s rodinou se přestěhoval na nově vystavěnou chalupu. Výměra jeho pozemků zahrnovala 15 strychů 2 větele orných polí a 12 strychů 2 větele ladem ležících porostlin a pastvin.³⁰⁹ Jan Nysl gruntovní peníze pravidelně splácel až do r. 1739, následující rok hospodářství prodal a zůstal dlužit ještě 108 kop gr.³¹⁰ Ke konci svého hospodaření osíval jen malou část polí – v době prodeje měl oseto jen 2 strychy 2 větele žita, ½ strychu ovsa a 1 čtvrt' ječmene. Zbylá pole pronajímal jiným hospodářům: budoucímu hospodáři Josefovi Podzimkovi (3 větele žita), jeho synu Janovi (2 větele 2 čtvrtce žita a 1 strych 1 větel ovsa) a jeho tchánovi Jiříku Zálovi z Brda (1 strych žita), svému synovi Jiříku Nyplovi (1 strych 1 větel žita), Josefu Strejčkovi ze Syřenova (1 čtvrt' ječmene) a blíže neurčenému Václavu Tomíčkov³¹¹ (1 strych 1 větel žita).³¹²

Obrázek 14 Nyplova chalupa, stav z r. 2009

Manželka Jana Nypla se jmenovala Marie, s ní měl čtyři děti: Jiřího (*1722), Kateřinu (*1724), Dorotu (*1727), která zemřela v batolecím věku, protože se mu o čtyři roky později narodila druhá Dorota (*1731). Ta zemřela v devíti letech v r. 1740, ve stejném roce zemřela i matka Marie. O dva roky později pak zemřela starší sestra Kateřina

³⁰⁹ SOAZ, VK, i. č. 16, Urbár pro obec Krsmol z r. 1757.

³¹⁰ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

³¹¹ Tato osoba není vedena v krsmolských matrikách.

³¹² SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

ve věku 18 let a i samotný hospodář Jan Nypł. Dospělosti se tak dožil jenom syn Janův syn Jiří.³¹³

Společně s rodinou hospodáře žila v této chalupě také rodina jeho bratra Mikoláše. Ten měl manželku Dorotu a celkem šest dětí: Jiřího (*1728), Dorotu (*1730), Marii (*1732, †1769), Annu (*1733), Josefa (*1735), Krištofa (*1741, †1741) a Rosinu,³¹⁴ která byla v r. 1752 provdána za křsmolského podruha Tobiáše Šrajera. Mikoláš Nypł zemřel v r. 1737 a jeho manželka o pět let později v r. 1742.³¹⁵ Všimněme si ještě, že na počátku 40. let se objevuje v rodině Nyplově nápadně vysoký počet úmrtí. Na vině může být nějaká nakažlivá nemoc, protože se úmrtí šířilo jen v rámci jedné domácnosti, na ostatních usedlostech v těchto letech náhlé smrti neevidujeme.

Josef Podzimek

V r. 1740 Nyplovu chalupu kupuje Josef Podzimek za 136 kop gr. m. Hotově zaplatil 10 kop, druhý rok měl zaplatit 6 kop, a zbývající částku měl splácet po 4 kopách ročně. Dluhové zatížení statku činilo 157 zl. 30 gr. 1 ½ denáru, tj. asi 134 kop gr., to znamená, že prodejní částka akorát pokrývala dlužené peníze. Dluhy a gruntovní peníze splácel, jak vrchnost stanovila, a v r. 1775 je měl zaplacené. V tomto roce vrchnost opět objevila starý dluh, který musel Josef Podzimek doplatit. Jednalo se o dluh z r. 1715 z dob Jiřího Vika za 5 strychů a 2 věrtele ovsa v ceně 2 zl. 6 gr.³¹⁶

Josef Podzimek (*asi 1687) přišel na statek Nypłów v 53 letech. V r. 1734, tj. šest let před příchodem na statek, se oženil s Annou, dcerou Jiříka Zála z Brda. Měli celkem šest dětí: Václava (*1735), který se stal hospodářem Zálovského statku, Annu Marii (*1737), Josefa (*1740), který žil na chalupě Cons. No. 7 (č. p. 11), Jana Nepomuckého (*1742), který žil na chalupě Cons. No. 6 (č. p. 10), Kateřinu (*1747) a Františka (*1749), který zdědil Nyplovu chalupu. Matka Anna zemřela v r. 1770 ve věku 62 let a její manžel Josef Podzimek zemřel o devět let později (†1779) ve věku 92 let.³¹⁷

³¹³ SOAZ, SmVk, inv. č. 6492, sig 113-2, MN, 1720–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6526, sig 113-17, MZ, 1704–1771.

³¹⁴ Její narození křsmolské matriky neevidují.

³¹⁵ SOAZ, SmVk, inv. č. 6492, sig 113-2, MN, 1720–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6526, sig 113-17, MZ, 1704–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6518, sig 113-12, MO, 1720–1771.

³¹⁶ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Křsmole 1701–1879.

³¹⁷ SOAZ, SmVk, inv. č. 6492, sig 113-2, MN, 1720–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6526, sig 113-17, MZ, 1704–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6527, sig 113-18, MZ, 1771–1784.

3.3.7 Další domy v Krsmolu

Chalupa návesní Cons. No. 6 (č. p. 10)

Stála v Krsmolu už od poloviny 17. stol. a žila zde rodina Rudišova. V r. 1717 chalupu přepsal otec Tobiáš Rudiš na svého syna **Mikoláše**, kterému bylo v tomto roce pouze 19 let, zaplatil za ní 20 kop gr. č.³¹⁸ Mikoláš se oženil v r. 1726 ve 28 letech s 24letou Kateřinou, dcerou broulovského chalupníka Mikoláše Nypła. Měli spolu čtyři děti Jana (*1728), Kateřinu (*1731), Josefa (*1735) a Krištofa (*1737). Kateřina však zemřela v r. 1740 ve 38 letech a Mikoláš se (nejpozději) po čtyřech letech oženil podruhé s Dorotou Vikovou, dcerou Krištofa Vika z Krsmolu.³¹⁹ S ní měl dvě děti, Václava (*1744), který zemřel 5 měsíců po své narození, a Dorotu (*1745). Mikoláš Rudiš zemřel v r. 1747 ve věku 49 let.³²⁰

Chalupa návesní Cons. No. 8 (č. p. 12)

Od r. 1710 byl držitelem této chalupy **Jiří Záhl**, který koupil chalupu od Martina Hanúše za 18 kop gr. č. Martin Hanuš odešel na výměnek, kde o rok později zemřel. Jiří Záhl zde zůstal jen pět let, a poté chalupu prodal **Janu Vágenknechtovi** za 21 kop 32 gr. 6 den. Ten zde žil pouhý rok a chalupu v r. 1716 koupil **Matěj Podzimek**.³²¹ Ten mohl být bratrem francelovského hospodáře Václava Podzimka. Matěj přišel do Krsmolu už s manželkou Dorotou, ve vsi se jim narodila jen dcera Anna Marie (*1722),³²² která se provdala za Václava Jíru.³²³

Chalupa návesní Cons. No. 7 (č. p. 11)

Tato chalupa byla vystavěna na počátku 18. stol. Ležela v dolní části vesnice v bezprostřední blízkosti krsmolského potoka, mezi chalupou Cons. No. 8 (č. p. 12) a Cons. No. (č. p. 6). „*Obsahovala jednu velkou obytnou místnost, za ní síň, komoru a chlév. K této zadní části přiléhala malá stodůlka. Velká místnost je zděná z kamene a cihel, ostatní části jsou dřevěné. Původní krytina byla došková.*“³²⁴

³¹⁸ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

³¹⁹ Krištof Vik byl hospodářem na statku Frýbovském, narození dcery Doroty však v matrikách evidováno není. Druhý Krištof Vik žil na chalupě Cons. No. 7 (č. p. 11), ani u tohoto držitele však není evidováno narození dcery tohoto jména.

³²⁰ SOAZ, SmVk, inv. č. 6492, sig 113-2, MN, 1720–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6526, sig 113-17, MZ, 1704–1771.

³²¹ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

³²² SOAZ, SmVk, inv. č. 6492, sig 113-2, MN, 1720–1771.

³²³ Jírovi žili v Krsmolu zřejmě jako podruzi nejpozději od r. 1746.

³²⁴ Paměti Františka Podzimka, 1950. Zapsáno dle vyprávění tehdejších obyvatel.

Prvním držitelem je uváděn **Křištof Vik**.³²⁵ V Krsmolu žil s manželkou Dorotou a dvěma dětmi Janem (*1698) a Kateřinou (*1702). To, že krsmolská matrika uvádí narození syna Jana, svědčí o tom, že rodina zde žila již od tohoto roku, buď jako v podruží nebo již v této nově stojící chalupě.³²⁶ V r. 1721 tuto chalupu prodal **Janu Nyplovi** za 16 kop gr. č. Ten zde žil 16 let, když v 1737 koupil polovinu statku Frýbovského a postavil si vlastní živnost pod Cons. No. 2, přestěhoval se tam a jeho osudy jsou tedy popsány u této živnosti. Chalupu Cons. No. 6 koupil **Jan Podzimek**, syn franclovského hospodáře Václava Podzimka, za 20 kop gr. č. Ten se jejím držitelem stal na krátkou chvíli mezi červnem a listopadem 1736, poté ji znovu prodal **Josefu Svobodovi** za 30 kop gr. č.³²⁷ a sám převzal živnost svého otce. Všimněme si, že cena chalupy od června do listopadu stoupla o 10 kop gr. č. Chtěl snad Jan Podzimek koupit této chalupy vydělat nějaké peníze navíc? Toť otázka. O rodině Josefa Svobody nejsou v matrikách vůbec žádné záznamy, přišel buď do Krsmolu již s rodinou a žádné další děti se mu zde nenarodily, nebo zůstal svobodný a bezdětný. Na chalupě žil 16 let, potom chalupu prodal za 10 kop gr. m. **Janu Šrajerovi**.³²⁸

Obrázek 15 Chalupa Cons. No. 7, stav z r. 2009

3.4 SITUACE V 2. POLOVINĚ 18. STOLETÍ

Pokračováním válek o rakouské dědictví byla tzv. sedmiletá válka (1756–1759).³²⁹ I v těchto rocích se u mnohých sedláků objevují dluhy za daně na válečné výdaje státu.

³²⁵ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

³²⁶ SOAZ, SmVk, inv. č. 6492, sig 113-2, MN, 1720–1771.

³²⁷ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

³²⁸ Tamtéž.

³²⁹ PÁNEK, Josef, TŮMA, Oldřich, *Dějiny českých zemí*, s. 207.

Pro statek Zálovský byla tato přítěž zřejmě poslední kapkou, když jej v roce 1759 nacházíme jako pustý. Další tragédii přinesla tzv. hladová léta 1770–1772, které vyvolala neúroda. Ta nepostihla jen sedláky samotné, ale obyvatelstvo jako celek. V důsledku nedostatku potravin v těchto rocích zemřelo mnoho lidí v Krsmolu, i v celé zemi. Novopacký rodák Matěj Šádek k tomu ve svých rukopisných pamětech píše: „*To bylo pláče a naříkání od chudého lidu, někteří třebas týden chleba neměli a jedním oustem spokojení býti museli. (...) Všichni téměř řemeslníci chudí chodili žebrat, prosili, modlili se, (...), mdlobou lidé padali lidé, (...) někteří od hladu a najedení trávy a otrubů spuchli. Mnozí pak i u nás u nedostatku a hladu se umořili a umřeli.*“³³⁰ Poslední velkou událostí 2. pol. 18. stol., která zasáhla nejen krsmolské, ale všechny poddané v zemi, bylo zrušení nevolnictví v roce 1781, podle kterého již poddaní nepotřebovali souhlas k tomu, aby mohli svobodně uzavřít sňatek, stěhovat se, studovat či vyučit se řemeslu, tím poddaní získali osobní svobodu.³³¹

Ve druhé polovině 18. stol. se počet domů v Krsmolu zvýšil na devět. V této době vznikla oddělením pozemků od chalupy Broulovy další usedlost s malou polní výměrou, a to pod *CONS. No. 10* (později č. p. 9). Další čtyři domy vznikají v 90. letech 18. stol. Od statku Franclovského jsou odděleny pozemky a vzniká usedlost pod *CONS. No. 13* (č. p. 14). Na pozemcích Zálovského statku vznikají usedlosti *CONS. No. 11* (č. p. 6) a *CONS. No. 12* (č. p. 7). Od Broulovy chalupy jsou odděleny pozemky a vzniká usedlost *CONS. No. 14* (č. p. 4).³³² Na konci 18. stol. tedy počet domků v Krsmolu čítal čtrnáct. V dalších stoletích jsme nadále svědky toho, že se původní selské grunty dělí a drobí na menší usedlosti. Domy zbývající do dnešního počtu 28 čísel popisných, byly postaveny až v 19. nebo 20. stol.

Když v r. 1785 vstoupil v platnost nový zemský katastr zvaný josefský, došlo ve vesnici za necelých třicet let od poslední evidence jen k malým změnám. Kromě toho, že vznikla nová usedlost Cons. No. 10 se vlastně neudálo téměř nic, jen došlo k přesnějšímu zaměření krsmolských pozemků. Celkový výnos v Krsmolu byl 76 jiter 262 $\frac{3}{4}$ sáhů polí, z toho žita 309 $\frac{15}{10}$ měřic a 299 $\frac{12}{10}$ měřic ovsa. Celkově v Krsmolu bylo 8 jiter 1265 sáhů luk, z toho $\frac{23}{100}$ centýřů sena a $\frac{11}{100}$ centýřů otavy. Lesů bylo 42 jiter 1101 sáhů a bylo zde jen měkké dříví na 28 $\frac{9}{3}$ sáhů.³³³

³³⁰ Státní okresní archiv v Jičíně, fond Šádek Jindřich + Matěj, Pamětní kniha Nové Paky 1772–1841.

³³¹ PÁNEK, Jaroslav, TŮMA, Oldřich, *Dějiny českých zemí*, s. 212.

³³² Dnes na jeho pozemcích stojí dům č. p. 27.

³³³ NA, Josefský katastr, inv. č. 1136, kart. 467, Obec Krsmol, 1785.

Největším statkem byl statek Zálovský. Měl největší výměru pozemků a největší výnos. Celková výměra všech pozemků činila 30 jiter $1254 \frac{1}{6}$ sáhů (tj. 61,5 strychů), z toho bylo 14 jiter $236 \frac{3}{6}$ sáhů polí, 2 jitra 915 sáhů zahrad, luk a pastvin a 14 jiter $102 \frac{4}{6}$ sáhů lesa. Výnos hospodářství byl $60 \frac{11}{16}$ měřice žita a $60 \frac{11}{16}$ měřice ovsa, $6 \frac{59}{100}$ centýřů sena a $3 \frac{26}{100}$ otavy, $9 \frac{27}{32}$ sáhů měkkého dříví. Dodejme ještě, že Tereziánský katastr došel k tomu závěru, že Franclovský statek byl rozlohou největší, to již nyní neplatí, protože u Zálovského statku byla nyní zjištěna o 3 strychy větší celková rozloha, za to menší podíl orných polí. Zálovské pozemky ležely na jih, východ a sever od stavení, tj. od lesa Vápenice, dále podél brdských gruntů a končily u ústecké cesty. Z obecních pozemků si tento hospodář dále pronajímal pole o rozloze $575 \frac{4}{6}$ sáhů a palouk o rozloze $271 \frac{5}{6}$ sáhů.³³⁴

Pozemky Franclovského statku ležely na sever od stavení. Měl sice největší výměru orných polí, ale menší výnos než statek Zálovský. Celková rozloha všech jeho pozemků činila 26 jiter $10 \frac{4}{6}$ (tj. asi 52 strychů), z toho bylo 15 jiter $926 \frac{3}{6}$ sáhů polí, 1 jitro $44 \frac{1}{6}$ sáhů zahrad, luk a pastvin a 9 jiter 640 sáhů lesa. Zdanitelný výnos této usedlosti byl $61 \frac{8}{16}$ měřice žita, $54 \frac{14}{16}$ měřice ovsa, $1 \frac{18}{100}$ centýřů sena a $\frac{25}{100}$ centýřů otavy, $6 \frac{18}{32}$ sáhů měkkého dříví. Z obecních pozemků si dále tento hospodář pronajímal pole o rozloze 168 sáhů a palouk o rozloze $\frac{5}{6}$ sáhů.

Nejmenším selských statkem v Krsmolu byl poté statek Špicarovský. Jeho pozemky ležely na jih, západ a sever od stavení – od lesa Vápenice k hranicím Syřenovu a na severu k hranicím Ústí. Špicarovský hospodář držel 20 jiter $168 \frac{3}{6}$ sáhů (tj. asi 40 strychů) zdanitelných pozemků, z toho 12 jiter $498 \frac{3}{6}$ sáhů polí, 1182 sáhů zahrad, luk a pastvin a 7 jiter 88 sáhů lesa a porostlin. Výnos hospodářství činil $44 \frac{5}{6}$ měřice žita a $40 \frac{3}{16}$ měřice ovsa, $3 \frac{37}{100}$ centýřů sena a $1 \frac{79}{100}$ centýřů otavy a $3 \frac{14}{32}$ sáhů měkkého dříví zdanitelného výnosu. Zjištěná rozloha statku byla menší o celých 15 strychů, než uváděl tereziánský katastr, v něm měl tento statek celkem 55 strychů půdy, z toho 37 strychů orných polí, což také neodpovídá. Buď došlo v případě Špicarovského statku k nějakému dělení, které ovšem pozemková kniha z nějakého důvodu vůbec neviduje, nebo jeho původní pozemky byly nadhodnoceny. Z obecních pozemků si tento hospodář dále pronajímal pole o rozloze $738 \frac{2}{6}$ sáhů.³³⁵

Největší ne-selskou usedlostí byl Nyplův statek, který držel celkem 13 jiter $701 \frac{3}{6}$ sáhů zdanitelných pozemků (tj. asi 26 strychů), z toho bylo 8 jiter $1420 \frac{5}{6}$ sáhů

³³⁴ NA, JK, inv. č. 1136, kart. 467, Obec Krsmol, 1785.

³³⁵ Tamtéž.

polí, $472 \frac{4}{6}$ sáhů zahrad, luk a pastvin a 4 jitra 408 sáhů lesa a porostlin. Výnos této usedlosti byl $37 \frac{4}{16}$ měrice žita a $37 \frac{3}{16}$ měrice ovsa, $1 \frac{8}{100}$ centýřů sena a $\frac{53}{100}$ centýře otavy, $3 \frac{2}{32}$ sáhů měkkého dříví zdanitelného výnosu. Jeho pozemky ležely na sever a na jih od stavení, před lesem Vápenice a dále nad stavením až k ústeckým hranicím, byly přeřaty silnicí. Z obecních pozemků si tento hospodář dále pronajímal pole o rozloze $493 \frac{2}{6}$ sáhů.³³⁶

O něco menší byla chalupa Broulova. Její pozemky ležely na sever od stavení, kde je protínala silnice na Příčnici. Tento hospodář měl sice více pozemků než Nyplovský, ale jeho výnos byl daleko menší. Držel celkem 14 jiter $254 \frac{3}{6}$ sáhů zdanitelných pozemků (tj. asi 28 strychů), z toho bylo 10 jiter $814 \frac{4}{6}$ sáhů polí, 1 jitra $1305 \frac{5}{6}$ sáhů zahrad, luk a pastvin, 2 jitra 934 sáhů lesa. Výnos tohoto hospodářství byl $34 \frac{8}{16}$ měrice žita a $30 \frac{13}{16}$ ovsa, $4 \frac{42}{100}$ centýře sena a $1 \frac{19}{100}$ otavy a $1 \frac{26}{32}$ sáhů měkkého dříví. Rozloha pozemků při posledním měření byla větší o celých 7 strychů, část z nich se totiž od hospodářství oddělila a vznikla na nich nová usedlost Cons. No. 10. Z obecních pozemků si dále zdejší hospodář pronajímal pastvinu o rozloze 196 sáhů.³³⁷

Nejmenší zemědělskou usedlostí s nejmenší výměrou pozemků a nejnižším výnosem byl statek Frýbovský. Jeho pozemky ležely na sever od stavení, pod stavením mu patřila louka, která sousedila s obecními pozemky. Držel celkově 11 jiter $1126 \frac{1}{6}$ sáhů zdanitelné výměry (tj. asi 23 strychů), z toho 7 jiter $1366 \frac{4}{6}$ sáhů polí, $645 \frac{3}{6}$ sáhů zahrad, luk a pastvin a 3 jitra 714 sáhů lesa. Výnos byl $26 \frac{15}{16}$ měrice žita a $31 \frac{4}{16}$ měrice ovsa, $1 \frac{25}{100}$ centýře sena $\frac{60}{100}$ centýře otavy, $2 \frac{18}{32}$ sáhů měkkého dříví zdanitelných výnosů. Z obecních pozemků si dále pole o rozloze $548 \frac{2}{6}$ sáhů.

Dále jsou v josefském katastru držitelé s minimální rozlohou pozemků, jednalo se chalupu Cons. No. 6, Cons. No. 8 a nově také Cons. No. 10. Tentokrát zde není vůbec uveden hospodář z Cons. No. 7. Největší mezi nimi byl hospodář z nově postavené chalupy Cons. No. 10. Patřily mu pozemky za „silnicí“ oddělené od chalupy Broulovy. Držel celkem 2 jitra $32 \frac{4}{6}$ sáhů zdanitelných pozemků (tj. 5 strychů), z toho 1 jitra $1437 \frac{5}{6}$ sáhů pole a $194 \frac{5}{6}$ sáhů luk. Neměl žádné lesy. Jeho výnos byl $8 \frac{8}{16}$ měrice žita a $8 \frac{8}{16}$ měrice ovsa a $\frac{26}{100}$ centýře sena a $\frac{12}{100}$ centýřů otavy. Z obecních pozemků si tento hospodář pronajímal pole o rozloze 508 sáhů.³³⁸

³³⁶ NA, JK, inv. č. 1136, kart. 467, Obec Křsmol, 1785.

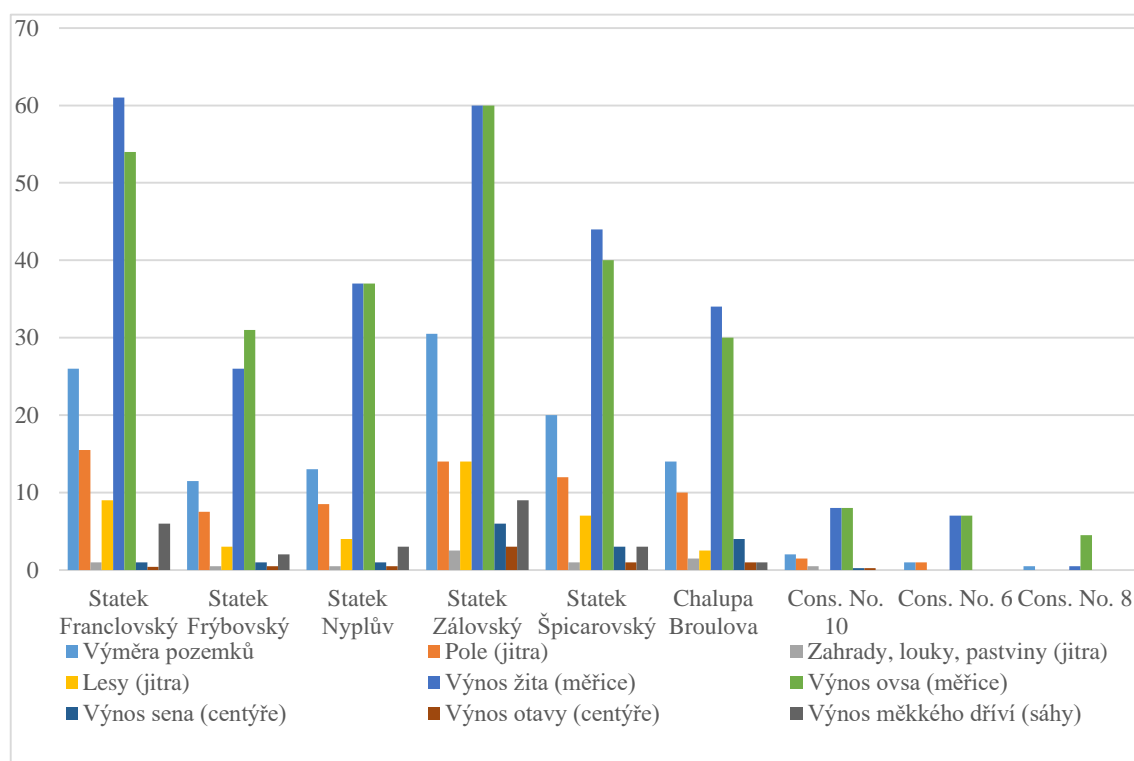
³³⁷ Tamtéž.

³³⁸ Tamtéž.

Chalupník z Cons. No. 6 držel pozemky, které ležely pod lesem Vápenice, tj. na jih od stavení. Celková rozloha jeho zdanitelných pozemků činila 1 jitro $425 \frac{3}{6}$ sáhů (tj. asi 2,3 strychy půdy), z toho 1 jitro $308 \frac{3}{6}$ sáhů pole a 117 sáhů lesa. Jeho výnos byl $7 \frac{2}{16}$ měřice žita a $7 \frac{2}{16}$ měřice ovsa a $\frac{2}{32}$ sáhů měkkého dříví. Z obecních pozemků si dále pronajímal pole o rozloze 742 sáhů a zahradu o rozloze $366 \frac{4}{6}$ sáhů, na obecních pozemcích stála totiž jeho chalupa.³³⁹

Nejmenším vlastníkem pozemků byl hospodář z chalupy Cons. No. 8. Držel jen $1278 \frac{3}{6}$ sáhů (tj. asi 1,5 strychu) zdanitelných pozemků, přičemž všechna půda byla orná, jednalo se o pole pod lesem Vápenice s výnosem $\frac{12}{16}$ měřic žita a $4 \frac{12}{16}$ měřic ovsa. Z obecních pozemků si dále pronajímal zahradu o rozloze 778 sáhů, protože na ní stála jeho chalupa.³⁴⁰ Srovnání výměr a výnosů jednotlivých krmolských usedlostí znázorňuje Graf 5.³⁴¹

Graf 5 Výměry a výnosy všech krmolských usedlostí

Josefský katastr také poprvé eviduje krmolské obecní pozemky, které si pronajímali jednotliví obyvatelé vesnice, bez ohledu na to, zdali se živili zemědělskou činností nebo ne. Celková výměra obecních pozemků byla 4 jitra $1279 \frac{1}{6}$ sáhů

³³⁹ NA, JK, inv. č. 1136, kart. 467, Obec Krmol, 1785.

³⁴⁰ Tamtéž.

³⁴¹ Hodnoty byly zaokrouhleny na $\frac{1}{2}$ uváděné jednotky.

zdanitelných pozemků, z toho byly 2 jitra 1573 $\frac{4}{6}$ sáhů polí a 1 jitro 1305 $\frac{3}{6}$ sáhů zahrad a luk. Výnos těchto pozemků byl 18 $\frac{9}{16}$ měrice žita a 18 $\frac{9}{16}$ měric ovsu a 5 $\frac{27}{100}$ centýřů sena a $\frac{2}{100}$ centýře otavy. Kromě výše uvedených si z obecních pozemků pronajímal zahradu o rozloze 703 $\frac{1}{6}$ sáhů držitel chalupy Cons. No. 7, protože na nich tato chalupa stála.³⁴²

3.4.1 Statek Franclovský

Jan Podzimek ml.

Po smrti Jana Podzimka st. živnost spravovala po nějaký čas jeho manželka Kateřina. Nejstaršímu synu Janovi v této době bylo 19 let, důvod, proč se statku neujal ihned on, přestože byl plnoletý, není znám. Živnost převzal od matky až po devíti letech, a to v r. 1771 ve věku 28 let. Hospodářství stálo 200 zl. rýnských. K živnosti nastupující hospodář dostal koně, zemědělské náčiní, mezi kterým tentokrát chyběl pluh, a další věci do domácnosti.³⁴³ Ze 7 strychů vysetého obilí měl každý čtvrtý snop připadnout matce Kateřině. Jan hotově zaplatil 20 zl. a zbytek částky měl splácet v pravidelných ročních dávkách ve výši 5 zl. Z této částky měly být zaplacené dluhy po předchozím hospodáři Janu Podzimkovi ve výši 41 zl. 22 gr., které tentokrát odpovídaly necelé čtvrtiny ceny živnosti, a dědické podíly. Janovým sourozencům Rozině, Václavovi a vdově Kateřině mělo být vyplaceno 17 zl. 8 gr. 4 $\frac{1}{2}$ den., sourozencům Vavřinci, Kateřině, Josefovi a Anně 22 zl. 8 gr. 4 $\frac{1}{2}$ den. Tento hospodář ročními splátkami vyplatil statek do r. 1800.³⁴⁴

Dočasná hospodářka matka Kateřina odešla na výměnek, kde žila až do své smrti. Každoročně směla sít na gruntovních polích 1 strych žita, 1 strych ovsu, 1 věrtel lnu, sázet záhon zelí, pást krávu mezi hospodářovým dobyt看em, užívat dvě švestky a kousek borového lesa.³⁴⁵

Jan Podzimek měl za manželku Kateřinu Vrabcovou z Roškopova, která hospodáři porodila celkem třináct dětí, z nichž se ale dospělosti dožilo jen sedm: Jana Josefa (*1766), Kateřinu (*1768), která zemřela půl roku po svém narození, Annu Marii (*1770), která se ve 21 letech (1791) provdala za Františka Křížka z Krsmolu Cons. No. 10, Kateřinu (*1772), Josefa (*1774), který zemřel ve 23 letech, Václava Felixe (*1776), Františku (*1778), která se v 19 letech (1797) provdala za Františka Rajma z Brda, Františka

³⁴² NA, JK, inv. č. 1136, kart. 467, Obec Krsmol, 1785.

³⁴³ Vůz, dva řetězy, hák, brány dvojky, řezačka, nebozez, stůl, sedm ošatek.

³⁴⁴ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

³⁴⁵ Tamtéž.

(*1780), který zemřel v měsíc po svém narození, Jiřího (*1783), Terezii (*1783), která zemřela rok po svém narození, Antonína (*1785), který zemřel pět dní po svém narození, Dorotu (*1787) a Františka (*1789), který zemřel šest dní po svém narození. Hospodář Jan Podzimek ml. zemřel v r. 1816 ve stáří 69 let.³⁴⁶

V r. 1795 došlo k rozdělení Franclovského statku. Syn Václav si na otcově pozemcích postavil novou chalupu pod Cons. No. 13 (č. p. 14), na jejíž výstavbě se z poloviny podílel i otec. V r. 1795 ji Jan společně s dalšími pozemky oddělil od Franclovského statku a dal synovi. Otec mu odkázal celkem 11 jiter 1372 sáhů pozemků, tj. asi 23 strychů,³⁴⁷ z toho orné půdy bylo 6 jiter 492 sáhů, za něž Václav zaplatil 200 zl. rýnských, „*keré prodávající pro svou dispozici zanechává a držitel jemu takovou dle jeho žádosti povinen bude.*“ Na konci 18. stol. se tedy další selská usedlost rozdělila ve dvě, a velký lánový statek tak zanikl. U Franclovského statku tak zůstalo 14 jiter 735 sáhů, tj. asi 28 strychů, z toho 9 jiter 584 sáhů, tj. asi 18 strychů, 631 sáhů luk a zahrad a 4 jitra 1120 sáhů pastvin a lesů. K novému stavení a k němu přiděleným polím vedla přístupová cesta skrze původní Franclovský statek, proto měla pro oba hospodáře zůstat „svobodná“. Oba hospodáři se také měli dělit o stodolu.³⁴⁸

Jan Podzimek ml. hospodařil na Franclovském statku až do svých 56 let. Hospodářství v r. 1803 postoupil svému nejmladšímu dvacetiletému synovi Jiřímu. Cena stavení v této době byla 300 zl. rýnských, a byl v ní zahrnut bohatý sortiment zemědělského náčiní a jiných domácích potřeb, mj. také hodiny a pět obrazů,³⁴⁹ což tehdy znamenalo již nějaký majetek a rodina si zřejmě žila na poměrně slušné úrovni. Otec Jan odešel na výměnek, kde žil v „*pokojném, teplém a světlém*“ bytě s komorou, ročně dostával 2 strychy žita, ½ strychu ovsa, soudek brambor, 2 čtvrtce lnu, záhon zelí, 8 liber másla a hospodář pro něho živil jednu kozu.³⁵⁰ Hospodář Jan Podzimek ml. zemřel v r. 1816 ve věku 69 let.³⁵¹ Jeho potomci žili na Franclovském statku až do konce 19. stol.

³⁴⁶ SOAZ, SmVk, inv. č. 6493, sig 113-3, MN, 1771–1784.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6497, sig 113-4, MN, 1784–1796.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6520, sig 113-14, MO, 1784–1812.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6528, sig 113-19, MZ, 1784–1795.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6529, sig 113-20, MZ, 1795–1834.

³⁴⁷ 1 jitro = 2 strychy = 3 měrice = 1600 sáhů, viz BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Staré míry, váhy a peníze.*

³⁴⁸ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

³⁴⁹ Dále dostal 2 vozy, rolní hák, brány, řezačku s kosířem, trakař, řetěz, sekeru, 2 motyky, vidle k prsku, vidle na mrvu, plotník, díž, 8 ošatek, lopatu, rýč, kopáč, truhlu na obilí, sud na zelí, věrtel a čtvrtce, 3 síta, nádobu, stůl a polici, 2 škopky.

³⁵⁰ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

³⁵¹ SOAZ, SmVk, inv. č. 6529, sig 113-20, MZ, 1795–1834.

V současné době na místě původního stavení stojí zděný rodinný domek a žijí v něm stálí krsmolští obyvatelé.

Chalupa Cons. No. 13 (později č. p. 14)

Nová poddanská usedlost Václava Podzimka stála v blízkosti původního Franclovského stavení, několik metrů na západ od ní. Z oddělených pozemků si otec Jan nárokoval výměnek, a to 1 strych žita, 1 strych ovsa, dvě čtvrtce lnu, záhon zelí a 5 liber másla ročně. Tržní cena chalupy a oddělených pozemků byla rovnoměrně rozdělena mezi jeho sourozence po 28 zl. a 20 kr. – bratrům Jiříkovi, Václavovi, Janovi do Nové Vsi, sestřám Anně, vdané Křížkové v Krsmolu, Františce, vdané Havlové na Brdě, Dorotě, vdané Vitvarové ve Zboží.³⁵² Václav Podzimek na nový domek odešel už v 19 letech. Ve 22 letech se oženil s Františkou Šulcovou z Újezdců³⁵³ a měl s ní celkem devět dětí. Ty zde žily jen do první třetiny 19. stol. a poté se zde vystřídalo několik majitelů (Kracíkovi, Mizerovi). V současnosti na místě původní chalupy stojí zděný dům rodiny Dendisovy.

3.4.2 Statek Frýbovský

Josef Rajm

Ke konci svého života prodal Krištof Vik živnost v r. 1759 **Josefu Rajmovi** za 110 kop gr. m. Hotově zaplatil 10 kop a zbývající částku měl doplatit v pravidelných ročních splátkách ve výši 2 kop. Přestože se Krištof Vik nacházel v dlouhodobé platební neschopnosti, živnost na tom byla nyní o něco lépe, protože kupní částka po dlouhé době nepřevyšuje dluhy (za kontribuci a úroky vrchnosti), které nyní činily 76 kop 58 gr. m. Po jejich zaplacení tak zůstalo z gruntovních peněz i něco odstupujícímu držiteli a jeho dědicům. V době prodeje byly na hospodářství vysety 4 strychy žita, z nich původní hospodář měl dostat čtvrtý snop. Na živnosti se také opět vyskytuje jisté hospodářské vybavení,³⁵⁴ stále ale chybí náčiní na obdělávání polí.³⁵⁵

Starý hospodář Krištof Vik odešel na výměnek, kde měl zůstat po dobu, než mu nový hospodář vyplatí peníze za grunt. Po 6 let pak mohl na polích Frýbovského statku sít pro své potřeby 2 věrtele žita a 1 věrtel ovsa a užívat jednu třešni v sadu.³⁵⁶

³⁵² SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

³⁵³ SOAZ, SmVk, inv. č. 6520, sig 113-14, MO, 1784–1812.

³⁵⁴ Jednalo se o stůl, díž na chléb, ošatka, škopek, konev, půlsud, medenec v kamnech, vidle k prsku, hnojné vidle a vůz.

³⁵⁵ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

³⁵⁶ Tamtéž.

Josef Raym na Frýbovském statku, který se několik let topil v dluhích, dobře hospodařil, protože pravidelně splácel gruntovní peníze a úplně jej zbavil dluhů už v r. 1775, tj. po šestnácti letech, co přišel na tento statek. Roční splátky vyplácel v mnohem vyšších částkách, než bylo domluveno, v letech 1760–1772 zpravidla po 4–6 kopách, 1773 uhradil najednou 24 kop, 1774 dokonce 44 kop a v r. 1775 doplatil zbývajících 5 kop.³⁵⁷ V jeho rukou hospodářství jen kvetlo a po dlouhé době mohlo být postoupeno hospodářovým dědicům, a ne jako v předchozích případech prodáno kvůli vysokému zadlužení. Pole začala být opět obdělávaná a chlév se naplnil dobyt看em.³⁵⁸ Rodina musela mít nějaké vedlejší příjmy, protože zdejší hospodář potřebné finance sháněl bez problémů. Připomeňme ještě, že kraj byl v 70. letech 18. stol. zasažen neúrodou a hladomorem. Zdá se, že Josef Raym zbohatl nějakou nezemědělskou činností nebo přišel do Krsmolu s již nějakou finanční rezervou či dědictvím od svého otce nebo sourozenců.

Josef Raym přišel na statek Frýbovský ve 30 letech s o šest let starší manželkou Kateřinou. V Krsmolu se jim narodily čtyři děti, Anna Kateřina (*1760), která se ve 26 letech (1786) provdala za Jana Vágenknechta ze statku Špicarovského, Josef (*1762), který zemřel rok po svém narození, Jan Mikoláš (*1764), který se stal pozdějším dědicem Frýbovského statku a Anna Barbora (*1766). Zdali se Anna Barbora provdala, matriky neuvádějí. Manželka Kateřina zemřela v r. 1789 ve věku 66 let, v témž roce hospodář předal statek svému synovi Janovi. Sám odešel na výměnek, kde žil ještě deset let a v r. 1799 ve věku 70 let zemřel.³⁵⁹ Rodina Rajmova přišla do naší vesnice nejspíš z Ústí a žila zde na statku Frýbovském po několik generací.

Jan Rajm

V r. 1789 postoupil Josef Raym Frýbovský statek svému synovi Janovi za 150 zl. rýnských, které Jan zaplatil v hotovosti (!). V té době bylo Janovi 25 let, rodina proto musela být dost bohatá, pokud měla našetřeno tolik peněz. Na polích bylo vyseto 8 měřic žita (tj. 5,3 strychů) a 9 měřic ovsa (tj. 6 strychů),³⁶⁰ z toho měl odstupující hospodář dostat třetí snop. Společně se statkem dostal krávu a „*všechny, jak hospodářský,*

³⁵⁷ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

³⁵⁸ V r. 1789 Josef Rajm předává synovi jako přídavek krávu.

³⁵⁹ SOAZ, SmVk, inv. č. 6492, sig 113-2, MN, 1720–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6520, sig 113-14, MO, 1784–1812.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6526, sig 113-17, MZ, 1704–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6528, sig 113-19, MZ, 1784–1795.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6529, sig 113-20, MZ, 1795–1834.

³⁶⁰ 1 strych (korec) = 1,5 měřice, viz BĚLOHLÁVKA, Miloslav, *Staré míry, váhy a peníze*.

tak domovní potřeby, jenž se při gruntě vynacházejí,“ konkrétní výčet bohužel pozemkové knihy neuvádějí. Dluhy na statku žádné nebyly. Odstupující hospodář s manželkou odešel na samostatný byt ve výměnku, kde mu měl hospodář poskytovat každý rok 1 strych žita na chléb, 5 liber másla a 3 švestkové stromy ze sadu.³⁶¹

Jan Rajm byl nejmladším synem Josefa Rajma (starší syn zemřel ještě v dětském věku) a oženil se s Kateřinou Krejčí ze Syřenova. Narodilo se jim celkem osm dětí, dvě zemřely krátce po svém narození – prvorozená dcera Anna (*1791) zemřela do měsíce a syn František (*1803) zemřel po dvou měsících. Druhorozená dcera Anna Marie (*1792) zemřela v 7 letech. Dospělosti se dožily děti Františka (*1795), Josef (*1798), Jan Mikoláš (*1800), František (*1808) a Anna (*1810). Syn Jan Mikoláš zdědil Frýbovský statek v r. 1820. Dcera Františka se ve 26 letech provdala (1821) za sedláka Josefa Mizeru z Nové Vsi.³⁶² Co se stalo s dalšími dětmi tohoto Jana Rajma matriky neuvádějí. Rodina Rajmova zůstala na statku Frýbovském až do poloviny 19. stol., kdy jej zdědily děti Františky Mizerové, dcery Jana Rajma st. Ty jej obývaly až do počátku 20. stol. V současnosti je v místě, kde dříve stával Frýbovský statek, domek sloužící jako rekreační zařízení chalupářů z Nové Paky.

3.4.3 Statek Zálovský

Václav Podzimek

Po náhlé smrti Václava Vágenknechta v r. 1759 se živnosti ujímá dvaceti čtyřletý synovec Václav Podzimek, syn Josefa Podzimka z Krsmolu, který hospodařil na statku Nyplově. Tento Josef byl zřejmě bratr vdovy Kateřiny, manželky zesnulého hospodáře.³⁶³ Statek získal za 200 kop gr. m., hotově zaplatil 20 kop a zbývající částku měl vyplatit v pravidelných každoročních splátkách ve výši 3 kop. K tomuto roku je živnost uvedena jako pustá a byla velmi zadlužená. Václav Vágenknecht dlužil vrchnosti celkem 153 zl. 14 kr. 4 ½ denáru za kontribuci, kterou neplatil v letech 1756 a 1758, úroky za rok 1758, povinnou dávku obilí celkem za 7 let (21 strychů) a desátek novopackému faráři. Mezi dlužními částky, které má zaplatit nový hospodář Václav Podzimek, se objevují i náklady

³⁶¹ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

³⁶² SOAZ, SmVk, inv. č. 6498, sig 113-5, MN, 1796–1812.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6521, sig. 113-15, MO, 1812–1836.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6528, sig 113-19, MZ, 1784–1795.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6529, sig 113-20, MZ, 1795–1834.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6499, sig. 113-6, MN, 1812–1829.

³⁶³ Nastupujícího hospodář dostal jménem přídavku koně, kde se uvádí, že ho po 8 neděl živil strýc nastupujícího hospodáře Josef Podzimek.

na pohřeb zemřelého hospodáře v celkové výši 5 zl. 46 kr.³⁶⁴ Takováto položka se objevuje mezi dluhy vůbec poprvé, rodina musela mít velké finanční obtíže, pokud i pohřeb byl vystrojen na dluh. Kromě toho Václav Vágenknecht dlužil ještě soukromým osobám dalších asi 80 zl. Celkový dluh tedy dosahoval 233 zl., tj. 200 kop gr. m., takže sirotkům nezůstalo nic.³⁶⁵

Přestože vrchnostenští úředníci zapsali, že byl statek pustý, nebyl úplně bez příslušenství. Václav dostal společně s hospodářskou usedlostí koně – i toho však měl předešlý hospodář na dluh a živil ho jeho švagr – a některé hospodářské náčiní, které ale bylo ve špatném stavu.³⁶⁶ Na polích byly vysety 4 strychy žita, z nich měla vdova Kateřina (Václavova teta) obdržet každý čtvrtý snop.³⁶⁷

Teta Kateřina pak odešla na výměnek a žila až do smrti na statku. Po deset let ji pak měl synovec poskytovat místo pro setí 1 strychu žita a 1 strychu ovsa. Doživotně měla užívat místo pro setí lnu a sázení zelí, palouk „vzadu u javoru“, pást na hospodářově pastvinách krávu a z hospodářových sadů měla k dispozici jednu jabloň a dvě třešně, které rostly naproti lesu Vápenice, a dvě slívy nad stavením.³⁶⁸

Václav Podzimek gruntovní peníze začal pravidelně splácet pět let poté, co se na statku usadil. Poté pravidelně (od roku 1764) splácel a grunt plně vyplatil, krátce před postoupením živnosti dalšímu dědicovi.³⁶⁹

Václav Podzimek se ve 25 letech oženil s Annou Vrabcovou z Roškopova. S ní měl celkem šest dětí: Jana (*1760), Annu (*1761), Josefa (*1764), který zemřel ve 14 letech, Václava (*1766), Kateřinu (*1768) a Františka (*1770). Dcera Anna se provdala za Josefa Vágenknechta ze Špicarovského statku, druhá dcera Kateřina se provdala za Urbánka z Krsmolu. Nejmladší syn František po otci převzal Zálovský statek. Manželka hospodáře zemřela už ve 35 letech (†1771) a Václav se oženil po šesti letech znovu s Terezií Baumertovou z Ústí (1777). Ještě téhož roku se jim narodila dcera Terezie (*1777), syn Josef (*1779), který musel zemřít krátce po svém narození, syn František (*1780) a ještě jednou syn Josef (*1789).³⁷⁰

³⁶⁴ „Od funusu faráři 1 zl. 30 kr., kantorovi 1 zl., zvoníkům 1 zl., 6 kr., hrobníkům 1 zl., za truhlu 1 zl. 10 kr.“

³⁶⁵ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

³⁶⁶ Dostal vůz, rolní hák, vidle k prsku, hnojné vidle, podávky, medenec železný.

³⁶⁷ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

³⁶⁸ Tamtéž.

³⁶⁹ Tamtéž.

³⁷⁰ SOAZ, SmVk, inv. č. 6492, sig 113-2, MN, 1720–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6493, sig 113-3, MN, 1771–1784.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6519, sig 113-13, MO, 1771–1784.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6520, sig 113-14, MO, 1784–1812.

František Podzimek

V r. 1793 došlo k rozdělení další selské usedlosti na dvě části. Václav Podzimek oddělil od svého statku 14 jiter 693 $\frac{2}{6}$ sáhů, tj. asi 28 strychů pozemků a prodal je svému bratrovci Josefovi. Větší část původních polností zůstala u Zálovského statku, jednalo se o 7 jiter 1255 $\frac{2}{6}$ sáhů rolí, 1 jitro 433 $\frac{2}{6}$ sáhů luk, 317 sáhů zahrad a 7 jiter 51 $\frac{2}{6}$ sáhů lesa, celkem 16 jiter 456 sáhů, tj. asi 32 strychů, které postoupil svému synovi Františkovi za 233 zl. V hotovosti František zaplatil 97 zl. Zbytek částky měl nový hospodář doplácet po 10 zl. ročně. Výše dluhů po Václavovi Podzimkovi činila 63 zl. 12 kr., což je asi čtvrtina hodnoty celého statku. Po jejich zaplacení zbylo na dědické podíly celkově 72 zl. 18 kr., které se rovnoměrně rozdělily po 12 zl. 3 kr. mezi Václavovy děti z prvního manželství.³⁷¹

Když Václav Podzimek o pět let později zemřel, vznikly mezi jednotlivými podílčníky zřejmě spory o dědictví, neboť je v pozemkové knize zanesena závěť zemřelého hospodáře, jejímž všem požadavkům již nešlo vyhovět. V ní bylo potvrzeno, že hospodářství přejímá syn František za výše dohodnutou cenu, k ní je však připočteno dalších 111 zl. za uskladněné obilí, takže celková cena gruntu stoupla na 344 zl. Na živnosti však od doby sepsání závěti stouply dluhy do celkové výše 286 zl. 22 kr. Převážně se jednalo o dluhy soukromým věřitelům, vrchnosti Václav Podzimek dlužil „jen“ 5 zl. za kontribuci. Po zaplacení dluhů zbyla pozůstalost 58 zl. 27 kr. Ty se rozdělily na šest stejných dílů a po 9 zl. 44 $\frac{1}{2}$ kr., které obdržely děti Václav, František, Anna Vágenknechtová a Kateřina Urbánková, a z druhého manželství děti Terezie a Josef. Z nějakého důvodu zde již není pamatováno na nejstaršího syna Jana. Kvůli zvětšenému zadlužení však připadl na „sirotky“ po Václavu Podzimkovi menší podíl.³⁷²

Podle otcovi závěti měl nejmladší syn Josef od gruntu dostat jeden kus pole v ceně 100 zl. a 10 trámů dříví na stavení, protože byl ale grunt prodán synovi Františkovi, dostal místo toho od bratra náhradu 50 zl. Synu Václavovi, který byl v době otcovi smrti na vojně, a dceři Terezii odkázal navíc ještě 15 zl. Ostatní odkazy vrchnostenští úředníci prohlásili jako platné, dědic živnosti (František) dostal všechn dobytek a náradí,³⁷³ které

SOAZ, SmVk, inv. č. 6526, sig 113-17, MZ, 1704–1771.

³⁷¹ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

³⁷² Tamtéž.

³⁷³ Dostal jednoho tažného vola v ceně 35 zlatých, kovaný vůz za 10 zlatých, hák, 5 ošatek, 3 obrazy, stůl a dlouhou stolicí.

se na živnosti nacházelo, včetně dříví (5 stěn, 5 krovů a 5 povalů), které Josef Urbánek (zřejmě švagr) neprávem odvezl z lesa, patřícího nyní Františkovi.³⁷⁴

Vdově a nezletilým dětem byl vyměřen výměnek, ačkoliv se o něm v závěti nebožtík nezmiňoval, ale účastníci sporu předpokládali, že si ho pro sebe a manželku přál. Vdova se sirotky měla nadále žít v domě hospodáře, dostávat každoročně 1 strych 2 větele žita, místo pro setí lnu a sázení zelí a 4 mázličky másla. Nový držitel gruntu byl v době otcovy smrti na vojně. Aby po návratu domů mohl dobře hospodařit, měl mu připadnout všechno výnos z nasetého žita v rozsahu 5 strychů 2 větele a 5 strychů ovsa k jarnímu zasetí, dále všechno uskladněné seno a píce pro obživu dobytka. Po dobu jeho nepřítomnosti vrchnost nastupujícímu hospodáři odpustila placení gruntovních daní a odbývání urbaniálních povinností do října následující roku. Gruntovní peníze splácel od r. 1801–1812 a statek vyplatil.³⁷⁵ František Podzimek se oženil až v r. 1799 s Annou Baumertovou z Ústí a měl s ní devět dětí.³⁷⁶ Potomci Františka Podzimka pak na Zálovském statku žili až do 20. stol. V současnosti někdejší hospodářská usedlost slouží jako rekreační zařízení pro chalupáře z Prahy.

Chalupa Cons. No. 12 (č. p. 7)

Když se v r. 1793 Zálovský statek rozdělil, druhou polovinu koupil bratr tamějšího hospodáře Josef Podzimek. Jednalo se o 14 jiter 693 $\frac{2}{6}$ sáhů pozemků (asi 29 strychů), z toho 6 jiter 581 $\frac{1}{2}$ sáhů orných polí (tj. asi 13 strychů).³⁷⁷ Cena odtržených pozemků byla 100 zl., ty měl Josef splácet po 6 zl. ročně. Na oddělených pozemcích si Josef postavil nové stavení, stálo na severní stráni skoro na vrchu Příčnice, nad budovami původního hospodářského stavení Zálovského. „*Původní chalupa se sestávala z obytné místnosti, síně, menší světničky, komory a chlévu. Chlív byl zděný z kamene, ostatní části byly srubové. Krov byl sedlový s doškovou krytinou. V pozdější době byla ke chlévu ještě přistavěna maštal pro tažný dobytek.*“³⁷⁸

Josef Podzimek se narodil v r. 1740 v Krsmolu, byl syn chalupníka Josefa Podzimka z Cons. No. 2. Oženil se a žil v Ústí, odkud pocházela jeho manželka Terezie. Teprve v 53 letech se vrátil do Krsmolu, zřejmě s několika dětmi. Jistě měl čtyři syny Antonína,³⁷⁹ Václava (*1792), Františka (*1794) a Josefa (*1796).³⁸⁰ Když mu bylo

³⁷⁴ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

³⁷⁵ Tamtéž.

³⁷⁶ SOAZ, SmVk, inv. č. 6520, sig 113-14, MO, 1784–1812.

³⁷⁷ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

³⁷⁸ Paměti Františka Podzimka, 1950. Zapsáno dle vyprávění tehdejších obyvatel.

³⁷⁹ Jeho narození v Krsmolské kronice není, musel se proto narodit před příchodem tohoto hospodáře do Krsmolu.

³⁸⁰ SOAZ, SmVk, inv. č. 6497, sig 113-4, MN, 1784–1796.

70 let, postoupil svou chalupu s pozemky synovi Antonínovi. On a jeho potomci na tomto statku hospodařili celé 19. a 20. stol. V současnosti na místě této chalupy stojí zděný domek, ve kterém nadále žijí potomci tohoto rodu.

Obrázek 16 Zděný domek na místě původní chalupy Cons. No. 12, stav z r. 2009

Chalupa Cons. No. 11 (č. p. 6)

Zálovský hospodář Václav Podzimek měl ještě druhého bratra Jana, který si na pozemcích této selské usedlosti postavil vlastní dům pod Cons. No. 11 (č. p. 6). Stavení bylo zcela bez pozemků a stálo těsně nad půllánovým statkem Cons. No. 12 (č. p. 7). V r. 1793 byl dům převeden do vlastnictví **Jana Podzimka** za cenu 10 zl.³⁸¹ V té době mu bylo 51 let, v Krsmolu bydlel zřejmě celý život, buď v rodné chalupě Nyplově nebo jako podruh u svého bratra Václava na Zálovském statku.

Jan Podzimek se oženil ve 35 letech (1777) s Dorotou Vikovou z Ústí a měl sedm dětí: Dorotu (*1778), která zemřela měsíc po svém narození, Josefa (*1779), Annu (*1780), která zemřela dvacet dní po svém narození, Alžbětu (*1782), Jana Mikoláše (*1784), který později zdědil otcovu chalupu, Kateřinu (*1786), která zemřela po dvou měsících, a Františka (*1788), který odešel na vojnu³⁸² a již se nevrátil.³⁸³ Jan Podzimek

³⁸¹ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

³⁸² Na bratra Františka, který odešel na vojnu, bylo vzpomínáno v převodním zápise pro Jana Podzimka mladšího a jeho nastupitele ještě v r. 1837. O tom, že by se skutečně vrátil, nejsou zmínky.

³⁸³ SOAZ, SmVk, inv. č. 6493, sig 113-3, MN, 1771–1784.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6497, sig 113-4, MN, 1784–1796.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6519, sig 113-13, MO, 1771–1784.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6527, sig 113-18, MZ, 1771–1784.

využíval pro své potřeby zahrádku a 3 věrtele polí, které držel jeho soused, bratr Josef z chalupnické usedlosti Cons. No. 12. Jan Podzimek zemřel v r. 1811 ve věku 69 let³⁸⁴ a rodný domek zdědil jeho syn Jan. Ten zde bydlel až do r. 1838, poté chalupa přešla do rukou Antonína Vágenknechta.³⁸⁵ Po něm se novými majiteli stala rodina Pánkova, která zde žila do poslední čtvrtiny 19. stol., kdy se tento domek dostal do rukou zpět rodu Podzimkovu. Na místě původní chalupy v současné době žije rodina Táborských.

Obrázek 17 Zděný domek na místě dřívější chalupy Cons. No. 11, stav z r. 2009

3.4.4 Statek Špicarovský

Jiřík Vágenknecht ml.

Po smrti Jiřího Vágenknechta v r. 1771³⁸⁶ zdědil statek jeho syn **Jiří**. Selská usedlost byla zcela pustá, pole ležely ladem, hospodářské budovy byly prázdné, bez zvířectva, potahů a potřebného zemědělského náčiní. Statek zpustl pod tíhou obrovského zadlužení. Tentokrát bohužel vrchnostenský úředník vůbec neuvádí výši dluhů ani reálnou hodnotu selské usedlosti. Pouze se píše, že dluhy byly tak vysoké, že na jejich zaplacení nepostačovala částka za celé hospodářství, proto nastupující hospodář svolil, že

SOAZ, SmVk, inv. č. 6528, sig 113-19, MZ, 1784–1795.

³⁸⁴ SOAZ, SmVk, inv. č. 6529, sig 113-20, MZ, 1795–1834.

³⁸⁵ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

³⁸⁶ Zde nesouhlasí zápis v matričních knihách a pozemkové knize. V matrikách je smrt sedláka Jiřího Vágenknechta uvedena k r. 1772. V pozemkové knize je však převod usedlosti proveden už k r. 1771. K převodu tedy došlo buď již za života otce, nebo byl zápis pořízen až po delší době a vrchnostenský úředník udělal jednoduše v dataci chybu.

za něj zaplatí více, než je jeho hodnota, a to 200 zl. rýnských. Jiří Vágenknecht poté nebyl schopen gruntovní peníze splácet po dlouhých dvacet let, k první splátce došlo až v r. 1792, poté splácel pravidelně až do r. 1796 v překvapivě vysokých částkách po 30–40 zl. Kde najednou přišel Jiří Vágenknecht k takové finanční hotovosti není zcela jasné. Víme však, že v r. 1791 odprodal 3 ¼ věrtele polí Václavu Podzimkovi z chalupy Cons. No. 8 (č. p. 12), dostal za ně ale „jen“ 19 zl. Přesto grunt nesplatil a na nového držitele přešel dluh ve výši 106 zl.³⁸⁷

Jiřík Vágenknecht se oženil s Alžbětou Podzimkovou ze Syřenova a měli spolu osm dětí: Mikoláše (*1766), Alžbětu (*1769), která se ve 22 letech (1791) provdala za Jiřího Kottika z chalupy návesní Cons. No. 6, Josefa (*1771), který zemřel půl roku po svém narození, druhého Josefa (*1775), který se oženil s Annou Podzimkovou z Cons. No. 5, Františka (*1778), který později zdědil rodovou živnost, Kateřinu Annu (*1780), Kateřinu (*1782) a Václava (*1785).³⁸⁸

I když Jiří Vágenknecht převzal po otci živnost úplně pustou a prázdnou, podařilo se mu alespoň uživit tažného vola a vybavit hospodářství některými zemědělskými nástroji,³⁸⁹ které mohly být v dalších letech postoupeny společně s živností novému hospodáři. Jím se v r. 1796 stal jeho osmnáctiletý syn František. Dluhy však stále rostly, „*veliká nouze a dluhy*“ se nakonec staly důvodem prodeje. Živnosti se v r. 1796 ujal Jiřího osmnáctiletý syn František. V době prodeje byly dluhy jednou tak vyšší než hodnota usedlosti, činily 446 zl. rýnských, zatímco cena usedlosti byla jen 250 zl. Jemu se již gruntovní peníze dařilo pravidelně splácet, platil pravidelně v letech 1797–1802 v různě vysokých částkách (někdy i 50 zl.) grunt skoro vyplatil.³⁹⁰

Otec Jiří s manželkou odešli na výměnek, kde jim syn každoročně poskytoval 2 strychy žita, 1 ½ strychu ovsa obilí, 3 čtvrtce lnu, 1 záhon zelí a 2 soudky brambor. K užívání jim ponechal 2 čtvrtce louky a kus lesa „*na kopci vedle ústeckého gruntu*“. Syn měl pro rodiče chovat také krávu a kozu nebo jim poskytovat ročně 10 liber másla.³⁹¹ Manželka hospodáře Alžběta zemřela v r. 1800 ve věku 50 let. Jan Vágenknecht žil

³⁸⁷ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

³⁸⁸ SOAZ, SmVk, inv. č. 6492, sig 113-2, MN, 1720–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6493, sig 113-3, MN, 1771–1784.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6520, sig 113-14, MO, 1784–1812.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6526, sig 113-17, MZ, 1704–1771.

³⁸⁹ Dále vůz, rolní hák, brány, sekeru, podávky, řetěz a ostatní domácí nářadí.

³⁹⁰ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

³⁹¹ Tamtéž.

v Krsmolu a zemřel v r. 1817 v blíže neurčeném věku.³⁹² František se oženil s Kateřinou Podzimkovou z Bělé a měli celkem jedenáct dětí. Oni a jejich potomci z rodu Vágenknechtů žili na Špicarovském statku až do poslední čtvrtiny 19. stol., poté se zde usadila rodina Krámských. Rodná chalupa byla na konci 20. stol. opuštěna, v její blízkosti na pozemku bývalého Špicarovského statku si tito postavili nový dům, který obývají dodnes.

3.4.5 Chalupa Broulova

Josef Urbánek mladší

Po smrti Josefa Urbánka spravovala hospodářství po 17 let jeho ovdovělá manželka **Alžběta**. Když ji v r. 1782 bylo úctyhodných 90 let, postoupila chalupu svému pětáctyřicetiletému synovi **Josefovi**. Ten za ní zaplatil 100 kop gr. m., z nich 23 kop připadlo na dluhy za naturální a finanční dávky vrchnosti z r. 1782. Odstupující hospodářka odešla na výměnek do samostatného příbytku, kde měla od syna dostávat každý rok 1 strych žita, 1 strych ovsu a 2 libry másla. Syn pro ní měl dále chovat kozu, z ovocných stromů ji připadly tři slívky, dále mohla užívat palouk nad silnicí a 3 čtvrtce pole „*pod pěšinkou co se de od Rajmovejch.*“³⁹³ Na polích se nacházelo 5 strychů žita, z výnosu měla stará hospodářka dostat každý 4 snop. Josef Urbánek ml. chalupu pravidelně splácel a v r. 1792 ji vyplatil.³⁹⁴

Josef Urbánek ml. se oženil ve svých 30 letech (1767) s Kateřinou Vítovou ze Staré Paky a měli spolu deset dětí. Prvorozený syn Josef (*1769) zemřel měsíc po svém narození, proto byl další syn pokřtěn opět jako Josef (*1770), který se stal pozdějším hospodářem. Dále se narodila Františka Marie (*1773), Václav Matěj (*1775), které se hospodářství ujal po svém starším bratru, František (*1777), který zemřel rok po svém narození, Jan (*1780), Anna (*1783), Kateřina (*1785), František (*1787) a Vít Jan (*1790). Hospodář postoupil svoji chalupu synovi Josefovi v r. 1791. Bylo mu teprve 54 let, přesto vrchnostenský úředník uvádí, že schází věkem a není schopen hospodaření. Odešel na výměnek, kde v poklidu žil ještě 31 let a zemřel v r. 1822 jako 86letý stařec. O smrti manželky Kateřiny kroniky mlčí.³⁹⁵

³⁹² Matriky uvádějí věk 51 let, ten je ovšem nesprávný. Podle tohoto údaje by se narodil v r. 1766, takže by mu v r. 1771, kdy přichází na Špicarovský statek, bylo jen pět let. Viz SOAZ, SmVk, inv. č. 6529, sig 113-20, MZ, 1795–1834.

³⁹³ Rajmovi žili na statku Frýbovském, byli sousedé.

³⁹⁴ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

³⁹⁵ SOAZ, SmVk, inv. č. 6492, sig 113-2, MN, 1720–1771.
SOAZ, SmVk, inv. č. 6493, sig 113-3, MN, 1771–1784.

Josef Urbánek ml. ml.

Josef Urbánek koupil chalupu s pozemky v jednadvaceti letech za 200 zl., z toho 61 zl. připadlo na zaplacení dluhů za neodevzdané úroky a naturálie. Prodávající otec s matkou odešli na výměnek do *teplého a světlého příbytku* a od syna měli každoročně dostávat 1 strych žita, 1 strych ovsa a 2 libry másla. Hospodář pro ně měl chovat jednu kozu a pro jejich „*přilepšení*“ jim ponechat „*palouček pod silnicí*.“ Poněkud zvláštní se zdá ustanovení, že je má hospodář a jeho rodina chovat v úctě a nemají trpět žádným příkořím. Mezi starými rodiči a synem byly zřejmě nějaké spory, kvůli kterým rodiče odešli na výměnek poměrně brzy (viz výše). Z pozdějších údajů vyplývá, že i poté, co byla chalupa přepsána na syna Josefa, zde nadále hospodařili jeho rodiče.³⁹⁶

Josef Urbánek ml. ml. se oženil s Kateřinou Podzimkovou ze Zálovského statku a měli spolu sedm dětí, z nichž se ale dospělosti dožily jen tři. Prvorozená Františka (*1792) zemřela ve třech letech, Kateřina (*1795) zemřela rok po svém narození, poté se manželům narodila druhá Františka (*1796) a konečně první syn Josef (*1798), budoucí hospodář. V r. 1800 se manželům narodila dvojčata chlapci Jan a František, oba však zemřeli krátce po narození, Jan po deseti dnech a František po šestnácti dnech. Následoval Jan (*1802), který ale zemřel rok po svém narození, a další syn, též pokřtěn jako Jan (*1803), který zemřel do několika dnů, a konečně dcera Kateřina (*1804).³⁹⁷

Václav Urbánek

Josef po sedmi letech hospodaření na Broulově chalupě (1798) postoupil živnost svému bratrovi **Václavovi**. Aby byla chalupa přepsána na mladšího syna, který mezitím dosáhl plnoletosti a oženil se, chtěli staří rodiče, což bylo zřejmě opět výsledkem nějakého sporu mezi nimi a synem Josefem.³⁹⁸ Ten si pro sebe jako kompenzaci ponechal 3 strychy pozemků, u původní usedlosti tedy zůstalo 9 jiter 215 sáhů polí, 1 jitra 1106 sáhů luk a zahrad a 2 jitra 934 sáhů lesů, tj. celkově asi 26 strychů pozemků. Kupní cena chalupy a pozemků byla stejná jako při posledním prodeji. Bratr ponechal Václavovi

SOAZ, SmVk, inv. č. 6518, sig 113-12, MO, 1720–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6526, sig 113-17, MZ, 1704–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6527, sig 113-18, MZ, 1771–1784.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6529, sig 113-20, MZ, 1795–1834.

³⁹⁶ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

³⁹⁷ SOAZ, SmVk, inv. č. 6497, sig 113-4, MN, 1784–1796.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6498, sig 113-5, MN, 1796–1812.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6528, sig 113-19, MZ, 1784–1795.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6529, sig 113-20, MZ, 1795–1834.

³⁹⁸ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

společně s živností jednoho vola a krávu a dále obvyklé zemědělské náčiní.³⁹⁹ Na odtržených pozemcích se nacházela studna,⁴⁰⁰ ke které měl Josef ponechat broulovským hospodářům volný přístup. Ti se mu za to měli revanšovat poskytnutím prostoru pro uskladnění obilí ve zdejší stodole. Rodiče na výměnku si tentokrát nárokují mnohem více, než v předchozím případě. Václav jim měl poskytovat klidný, teplý a světlý příbytek, dávat ročně 1 ½ strychu žita a živit pro ně čtyři roky krávu, poté místo ní alespoň kozu a k ní dávat 8 liber másla, dále soudek brambor a záhon zelí, 2 čtvrtce lnu, dvě slívy pod chalupou a 1 třešni pod stodolou. Navíc měl sestře Kateřině odchovat jednu krávu.⁴⁰¹ Václav se oženil s Annou Vitvarovou ze Zboží a měl s ní celkem dvanáct dětí, tři zemřely krátce po svém narození. Václav Urbánek hospodařil na chalupě Broulově až do své smrti v r. 1824, jeho potomci žili na tomto stavení až do počátku 20. stol., kdy se zde usadila rodina Rybova. V současnosti v původním Broulovském stavení žije rodina Podzimekova.

Chalupa Cons. No. 10 (později č. p. 9)

Dcera broulovského chalupníka Josefa Urbánka **Anna** se ve 27 letech provdala (1762) za třiatřicetiletého **Františka Křížka**. Manželé si na pozemcích této chalupnické usedlosti postavili vlastní domek pod Cons. No. 10. Otec jim zřejmě na základě ústní domluvy slíbil přenechat k obdělávání 4 strychy orné půdy jako náhradu za dědický podíl ve výši 45 zl. Když děti po několika letech požádaly, aby otec dům i pozemky nechal přepsat na ně, vypukl mezi nimi spor, protože se otec zřejmě zdráhal něco takového udělat. Spor byl vyřešen až v r. 1791, když Broulovu chalupu zdědil Anin bratr. Držba pozemků a nového domku byla manželům nakonec přiznána ke zpětnému datu 1785.⁴⁰² Při původní chalupě Broulově tak zůstalo 16 strychů polí.

Nové stavení stálo na návsi pod Broulovou chalupou. „*Jednalo se o dřevěný srubový domek, zcela zachovalý, ze ¾ podsklepený. Původně obsahoval jednu velkou obytnou světnici, síň a dvě komory, z nichž větší byla upravena jako světnička, měla však pouze jedno malé okénko. Pod velkou světnicí byl klenutý chlév, provedený opravdu mistrovsky ve zdivu i klenbě. Pod komorou na severní straně je sklep. Do obou podzemních prostor jsou samostatné kamenné schody přístupné ze síně a opatřeny poklopy. Střecha je sedlová se šindelovou krytinou. Hlavní lomenice je bohatě členěna.*

³⁹⁹ Jednalo se o vůz, hák s hakovnicí, brány, řetěz, díž, 5 ošatek, hnojné vidle, vidle k prsku, kopáč, motyku, sekeru, trakař s kolečkem a řezačku s kosířem.

⁴⁰⁰ Správně jen studánka, ve které byla pouze voda užitková.

⁴⁰¹ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

⁴⁰² Zápis v pozemkové knize je uveden k r. 1791, manželé jsou však jmenováni jako vlastníky už v r. 1785.

*Stodola*⁴⁰³ stála asi 10 metrů východně od stavení.“⁴⁰⁴ Přidělené pozemky ležely nad otcovským stavením, proto bylo do pozemkových knih zaneseno, že broulovští hospodáři jsou povinni umožnit hospodářům z nového stavení používat cestu na pole, která vedla přes pozemky chalupy Broulovy.⁴⁰⁵

Obrázek 18 Chalupa Cons. No. 10, stav z r. 2009

V manželství měli Křížkovi čtyři děti, Annu (*1763), která zemřela v deseti měsících, Františka Mikoláše (*1764), který se stal příštím hospodářem chalupě Cons. No. 10, Josefa (*1767), který zemřel dva měsíce po svém narození a druhou Annu (*1770). František Křížek zemřel v r. 1770 ve věku 40 let.⁴⁰⁶ Po jeho smrti na chalupě hospodařila po jednadvacet let dále vdova Anna, poté v r. 1791 prodala chalupu svému 34letému synovi Františkovi.⁴⁰⁷ Ten na této chalupě až do r. 1836 a jeho potomci na chalupě žili až do poslední čtvrtiny 19. stol., kdy se zde usadila rodina Víchova. V současné době je chalupa neobydlená a slouží v Krsmolu jako kulturní dům, kde se každoročně pořádají vesnické akce.

⁴⁰³ Dnes na tomto místě stojí požární zbrojnice.

⁴⁰⁴ Paměti Františka Podzimka, 1950. Zapsáno dle vyprávění tehdejších obyvatel.

⁴⁰⁵ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

⁴⁰⁶ SOAZ, SmVk, inv. č. 6492, sig 113-2, MN, 1720–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6526, sig 113-17, MZ, 1704–1771.

⁴⁰⁷ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

Chalupa Cons. No. 14 (č. p. 4)

Když v r. 1798 **Josef Urbánek** prodal broulovskou chalupu bratrovi Václavovi, oddělil si přitom z jejích pozemků 3 strychy gruntu (412 sáhů pole nad stavením, 188 sáhů pole mezi silnicí, 1 jitro pole u „*oustecký cesty*“ a 200 sáhů zahrady), na kterých si postavil nový dům.⁴⁰⁸ Stál v blízkosti v jedné rovině mezi chalupou Broulovou a Frýbovským statkem. „*Byl to malý srubový domek o jedné větší místnosti, síně, komory a malého chléva, ke kterému byla přistavěna stodůlka. Měl sedlovou střechu krytou slaměnými došky.*“⁴⁰⁹

*Obrázek 19 Chalupa Cons. No. 14, snímek z roku 1915.
Zdroj: soukromá sbírka autora.*

Rodiče Josefa Urbánka si z tohoto statku vyhradili výměnek, a to půl korce žita, 1 záhon brambor a 2 slívy. Společně s pozemky dostal Josef od otce tkalcovský verkstat,⁴¹⁰ další ustanovení o společném soužití těchto sousedů jsem vypsala již výše. Josef Urbánek se živil nadále zemědělskou činností a hospodařil zde se svoji rodinou (která byla popsána u chalupy Broulovy) až do r. 1825.⁴¹¹ Rodina Urbánkova žila v tomto domku až do poslední čtvrtiny 19. stol. Poté se zde vystřídaly rodiny Pánkových, Mizerových a Kracíkových. Na začátku 20. stol. se zde usadil rod Podzimkových, ti

⁴⁰⁸ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

⁴⁰⁹ Paměti Františka Podzimka, 1950. Zapsáno dle vyprávění tehdejších obyvatel.

⁴¹⁰ Většina obyvatel Krsmolu si přivydělávala předemím, což bylo řemeslo, které v oblasti Novopacka mělo dlouhou tradici. Tkalcovské stroje se objevují v krsmolských domácnostech většinou až od 19. stol.

⁴¹¹ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

chalupu vlastnili do poloviny 20. stol. Chalupa byla poté opuštěna, původní domek zbořen a na jeho místě dnes stojí nový zděný dům č. p. 27, kde v současnosti žije opět rodina Podzimkova.

3.4.6 Nyplova chalupa

František Podzimek

Krátce před svou smrtí v r. 1779 prodal Josef Podzimek chalupu nejmladšímu synovi Františkovi, kterému v té době bylo 30 let. Cena gruntu byla odhadnuta na 100 zl. rýnských, z toho 22 zl. 55 kr. ½ den. připadlo na zaplacení dluhů vrchnosti – za kontribuci, neodevzanou dávku ovsa a ječmene a úroky. Otcí tak mělo zbýt 41 zl. 4 kr. 1 ½ den. Kam se poděl rozdíl cca 36 zl., není v pozemkové knize vůbec uvedeno, zřejmě se jednalo o dluh soukromým osobám. František gruntovní peníze pravidelně splácel a v r. 1793 je měl zaplacené.⁴¹²

Rodiče odešli na výměnek, kde jim měl nastupující hospodář poskytovat byt ve „sroubku před okny“⁴¹³, možnost sít 2 věrtele ovsa a 2 věrtele žita, sázet 2 záhony zelí a chovat krávu a kozu mezi hospodářovým dobyt看em. Pokud by však hospodář žádný dobytek nechoval, měl jim místo toho poskytovat 6 liber másla. V době prodeje bylo na polích patřících k tomuto stavení vyseto 6 strychů žita, z nich starý hospodář měl dostat čtvrtý snop. Své sestře Kateřině měl pak vychovat jednu krávu nebo ji zaplatit 12 zl.⁴¹⁴

František Podzimek se v r. 1777 oženil s Dorotou Baumertovou z Ústí, ale děti žádné neměl.⁴¹⁵ Zemřel v r. 1817 ve věku 54 let a jeho manželka zemřela o čtyři roky později.⁴¹⁶ Statek prodal krátce před svou smrtí bratrovi Josefovi, který byl vojákem.⁴¹⁷ Jeho potomci pak statek drželi až do první třetiny 20. stol. V současnosti je chalupa č. p. 2 opuštěná po posledním obyvateli Josefu Šimkovi, který zemřel na jaře r. 2015.

3.4.7 Další domy v Krsmolu

Chalupa návesní Cons. No. 6 (č. p. 10)

Po smrti Mikoláše Rudiše se v r. 1750 držitelem této chalupy stal **Jiří Vichák**, chalupu koupil za 34 kop gr. m. Téhož roku odkoupil od Křištofa Vika, hospodáře na

⁴¹² SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

⁴¹³ Jedná se o samostatnou obytnou budovu v areálu statku, dnes má č. p. 23. Byl to jediný výměnek v samostatné budově v Krsmolu.

⁴¹⁴ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

⁴¹⁵ SOAZ, SmVk, inv. č. 6519, sig 113-13, MO, 1771–1784.

⁴¹⁶ SOAZ, SmVk, inv. č. 6529, sig 113-20, MZ, 1795–1834.

⁴¹⁷ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

statku Frýbovském, 1 strych a 3 věrtele orné půdy za 17 kop.⁴¹⁸ Jiří Vichák se oženil s Dorotou, zřejmě vdovou po Mikoláši Rudišovi. Měl s ní čtyři děti, dceru Alžbětu Kateřinu (*1749), Jana Josefa (*1750) a Josefa Víta (*1753). V r. 1754 „bylo pohřbeno dítě Jiřího Vicháka“, v matrice narozených toto dítě zapsáno není, muselo skonat ještě dříve, než bylo pokřtěno. Manželka Dorota zemřela v r. 1762 ve věku 45 let a nejpozději v r. 1765 se oženil podruhé s blíže neurčenou Annou. S ní měl dvě děti, Marii, která zemřela v r. 1765⁴¹⁹ a Annu Lucii (*1766), ta však zemřela rok po svém narození.⁴²⁰ Po smrti této dcery se Jiří Vichák rozhodl prodat svoji chalupu v Krsmolu a odešel s manželkou z vesnice, protože dále se o těchto v matrikách nic nepíše.

Chalupu v r. 1767 koupil **Jiří Kotik** za 65 kop gr. m.⁴²¹ Jiří Kotik se živil jako tkadlec. Přišel do Krsmolu dva roky před koupí této chalupy s manželkou Kateřinou, rozenou Podzimkovou ze Syřenova. V Krsmolu se jim narodily tři děti, Josef (*1765), který zemřel dva měsíce po svém narození, Anna Marie (*1766), která se provdala ve 21 letech (1787) za Josefa Kracíka ze Zboží, a znovu syn Josef (*1770). Manželé přišli do Krsmolu minimálně se dvěma dětmi, Kateřinou, která byla v r. 1785 provdána za Josefa Suchardu ze Staré Paky, a syna Jiřího, který zdědil rodovou chalupu.⁴²²

V r. 1779 postoupil Jiří Kotik chalupu svému devatenáctiletému synovi **Jiřímu** za 50 kop gr.⁴²³ Oženil se ve 30 letech v r. 1791 s dvaadvacetiletou Alžbětou, dcerou Špicarovského hospodáře Jiřího Váčeknechta. Měli čtyři děti, Annu (*1795), Alžbětu (*1796), Josefa (*1798) a Annu (*1801). Matka Alžběta zemřela v r. 1817 ve věku 48 let, manžel zemřel o třináct let později ve věku 70 let.⁴²⁴ Jeho potomci zde žili až do poloviny 19. stol. Poté se zde střídali různí majitelé. V současnosti na místě původní chalupy stojí zděný dům a žije zde rodina Macháčkova a Hlaváčova.

Chalupa návesní Cons. No. 8 (č. p. 12)

Václav Jíra, zeť dřívějšího Matěje Podzimka, se v r. 1745 stal držitelem této chalupy, zaplatil za ní 30 kop gr. m.⁴²⁵ Manželé Václav a Anna Marie spolu měli pět dětí,

⁴¹⁸ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

⁴¹⁹ Záznam o jejím narození v Krsmolské matrice není.

⁴²⁰ SOAZ, SmVk, inv. č. 6492, sig 113-2, MN, 1720–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6526, sig 113-17, MZ, 1704–1771.

⁴²¹ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

⁴²² SOAZ, SmVk, inv. č. 6492, sig 113-2, MN, 1720–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6519, sig 113-13, MO, 1771–1784.

⁴²³ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

⁴²⁴ SOAZ, SmVk, inv. č. 6498, sig 113-5, MN, 1796–1812.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6520, sig 113-14, MO, 1784–1812.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6529, sig 113-20, MZ, 1795–1834.

⁴²⁵ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

Annou Marii (*1758), Jana Václava (*1760), který však zemřel dva měsíce po svém narození, Jana (*1761), který zemřel měsíc po svém narození, Alžbětu (*1762), Kateřinu (*1764), která zemřela v šesti letech (†1772) a Marii Terezii (*1766). Václav tedy neměl žádného mužského dědice. Manželka Anna Marie zemřela ve 35 letech (v r. 1767) a Václav Jíra se necelý rok poté oženil podruhé s blíže neurčenou Zuzanou, s níž měl dceru Veroniku (*1768) a Terezii (*1771), která zemřela v půl roce.⁴²⁶ O dva roky později se Jírovi odstěhovali z Krsmolu a v r. 1773⁴²⁷ prodali chalupu **Václavu Podzimkovi** za 33 zl. 50 gr.⁴²⁸

Václav Podzimek byl syn Jana a Kateřiny Podzimkových, kteří hospodařili na statku Franclovském v letech 1741–1771. Václav se vyučil krejčím a ve 27 letech koupil chalupu od Václava Jíry. O dva roky později (1775) se oženil s Kateřinou Sedláčkovou z Kruhu.⁴²⁹ Měl šest dětí, Václava Matěje (*1777), Františka (*1781), který však zemřel půl roku po svém narození, Kateřinu (*1784), která zemřela měsíc po svém narození, dceru Annu (*1787), Antonína (*1789), který pak zdědil rodnou chalupu a Ignáce (*1794).⁴³⁰ Václav Podzimek odkoupil v r. 1791 od sedláka ze Špicarovského statku Jiříka Vágenknechta 3 ¼ věrtele polí, které se nacházely „za borovím lesem a nad cestou“ za 19 zl. Pole, která Václav koupil, prý málo nesla, ale odstupující doufá, že v rukou nového hospodáře přinesou více užitku.⁴³¹

Podzimkovi žili na této chalupě až do počátku 20. stol. a byl obýván ještě několik let různými majiteli. Domek byl nakonec opuštěn a někdy v 2. pol. 20. stol. zbourán. Dnes na jeho místě nový domek nestojí, ale v daném místě jsou vidět ještě jeho základy.

Chalupa návesní Cons. No. 7 (č. p. 11)

Josef Svoboda prodal chalupu **Janu Šrajero**vi. Stejně jako předchozí hospodář, ani on není v matrikách vůbec uváděn, víme však, že jistá rodina Šrajero

⁴²⁶ SOAZ, SmVk, inv. č. 6492, sig 113-2, MN, 1720–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6526, sig 113-17, MZ, 1704–1771.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6518, sig 113-12, MO, 1720–1771.

⁴²⁷ Po tomto datu se matriky o nikom z rodiny Jírů nezmiňují.

⁴²⁸ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

⁴²⁹ Pozemková kniha však uvádí Kateřinou Svobodovou ze Staré Paky.

⁴³⁰ SOAZ, SmVk, inv. č. 6493, sig 113-3, MN, 1771–1784.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6497, sig 113-4, MN, 1784–1796.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6519, sig 113-13, MO, 1771–1784.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6527, sig 113-18, MZ, 1771–1784.

⁴³¹ SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

této rodiny z vesnice, protože v tomto roce končí záznamy o příslušnících tohoto příjmení úplně.⁴³²

Josef Kracík se přistěhoval do Krsmolu ze sousední vesnice Ústí, odkud pocházela i jeho manželka Alžběta. Měli spolu šest dětí Josefa Mikoláše (*1788), Jana (*1790), Annu (*1793), Anežku (*1795), která zemřela v pěti letech, Víta (*1798), který zemřel ve dvou letech, a Františka (*1803), který zemřel pět dní po svém narození. Děti Anežka a Vít zemřely ve stejném roce 1800 pět dní po sobě, lze se proto domnívat, že důvodem úmrtí byla nějaká nemoc. Josef Kracík zemřel v r. 1807⁴³³ a přechodnou majitelkou byla nadále vdova Alžběta. Rodina Kracíková žila na chalupě celé 19. a 20. stol. V současnosti zde bydlí jejich potomci jako víkendoví chalupáři.

3.4.8 Nové domy v Krsmolu v 19. a 20. století

Stavba nových domů v Krsmolu neustávala ani v 19. stol., zejména v jeho první polovině. V r. 1837 oddělil hospodář František Vágenknecht od svého Špicarovského statku 5 jiter 844 $\frac{4}{6}$ sáhů (tj. asi 11 strychů) a prodal je synovi Františkovi. Na těchto pozemcích vznikla nová usedlost pod č. p. 15. Ležela v nejzápadnější části vesnice vedle původního Špicarovského statku. Zde rodina Vágenknechtova žila až do 2. světové války. V současnosti tato chalupa patří rodině Pošmourným z Jičina.

V r. 1837 vznikla také chalupa č. p. 18, kterou postavil Jan Podzimek, syn Františka Podzimka ze statku Zálovského. Ten synovi oddělil 1 jitro 674 sáhů pozemků „za roklí ku Brdu“. Nová chalupa se nacházela vedle selského stavení a rodina Podzimků zde žila až do 1. světové války. Chalupa byla po 2. světové válce zbořena a na jejím místě dnes nový domek nestojí.

V r. 1838 probíhala v Krsmolu aukce obecních pozemků, a zdejší obyvatelé je kupovali pro stavbu nových obydlí, tak v tomto roce vznikly dva nové domy. Jednalo se o domek č. p. 16, který postavil syn Františka Křížka z chalupy Cons. No. 10 (č. p. 9) a stál mezi původním špicarovským stavením a chalupou Cons. No. 7 (č. p. 11). Křížkovi zde žili až do 1. čtvrtiny 20. stol.

Druhým nově vzniklým domkem v tomto roce byl domek č. p. 17, který postavil Josef Urbánek. Stál naproti chalupě návesní Cons. No. 6 (č. p. 10) na pravém břehu krsmolského potoka. V průběhu staletí se zde vystřídaly různé rodiny (Podzimkovi,

⁴³² SOAZ, VK, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní pro vesnice Roškopov, Brdo a Krsmole 1701–1879.

⁴³³ SOAZ, SmVk, inv. č. 6497, sig 113-4, MN, 1784–1796.

SOAZ, SmVk, inv. č. 6498, sig 113-5, MN, 1796–1812.

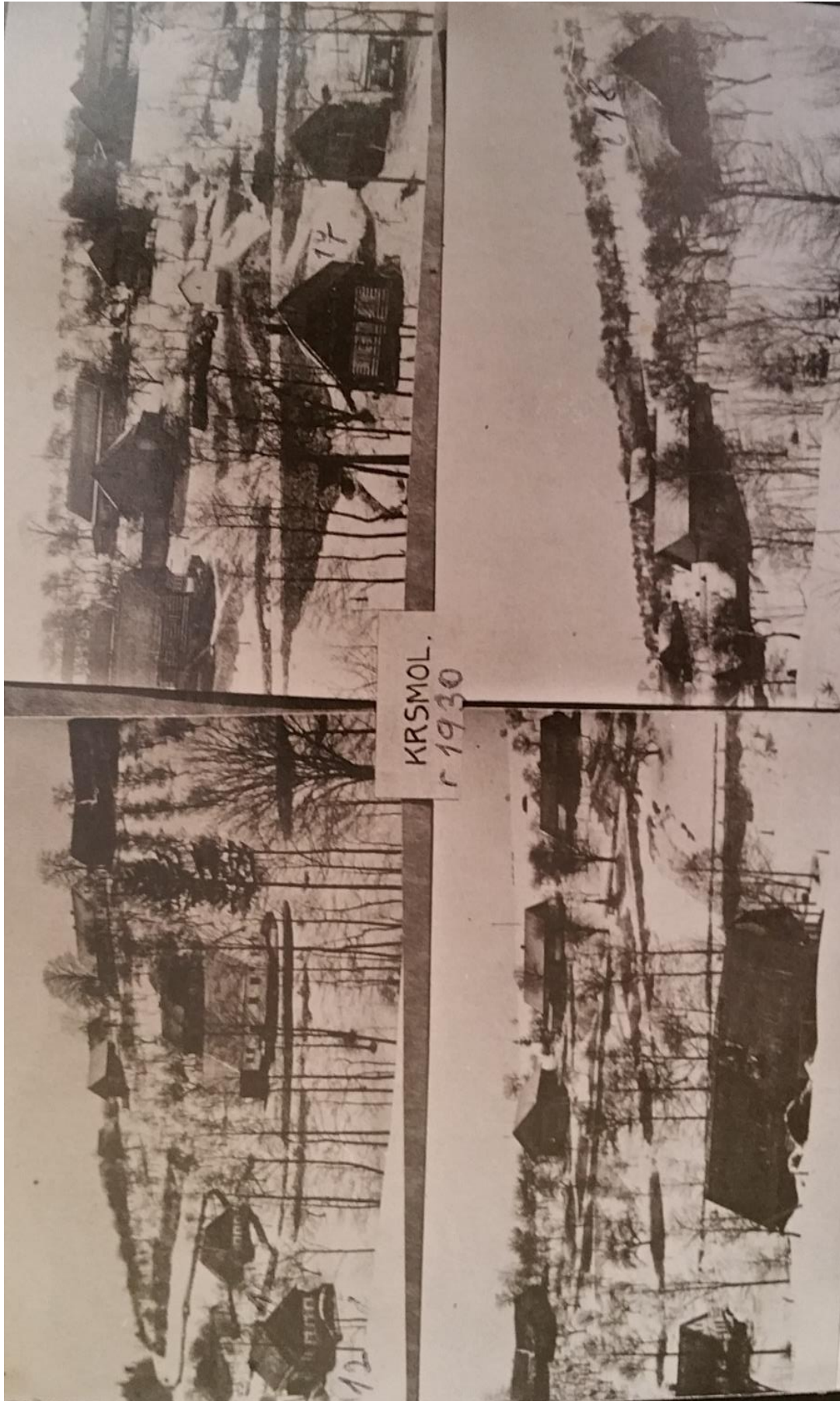
SOAZ, SmVk, inv. č. 6529, sig 113-20, MZ, 1795–1834.

Pánkovi) a domek byl na konci 20. stol. zbourán, na jeho místě již nové stavení postaveno nebylo.

Další dva domy vznikly v r. 1842. Jednalo se o domek č. p. 19, který postavil Jiří Podzimek, syn sedláka z Franclovského statku. Stál nad domem č. p. 16. Podzimkovi zde žili po dvě generace, poté je vystřídaly jiné rodiny. V současnosti domek slouží jako rekreační zařízení rodině Urbancově z Nové Paky a společně s domkem Cons. No. 10 (č. p. 9) „U Víchů“ je chráněnou chalupou v Krsmolu. Druhým domem postaveným v r. 1842 je domek č. p. 20. Ten postavil František Pánek z Ústí, jeho manželka Marie, byla dcerou Františka Vágenknechta ze statku Špicarovského. Nový domek byl postaven mezi Špicarovským stavením a domkem č. p. 16. V domku se vystřídaly rodiny Pánkových, Krámských, Mizerovy a Bartošovy, v současnosti domek slouží jako rekreační zařízení pro rodinu Kikinčukovu z Hradce Králové.

V r. 1863 odkoupil Jan Podzimek od svých rodičů, hospodářů na Francově statku 7 jiter $300 \frac{3}{6}$ sáhů pozemků, na nichž vystavil novou chalupu pod č. p. 21. Stála mezi původním selským stavením Franclovským a chalupou Cons. No. 13. Osud Jana Podzimka je velmi zajímavý, zemřel v r. 1874 při bouři po zásahu bleskem. Při bouři shořela tehdy nejen tato chalupa, ale i sousední chalupa Cons. No. 13. Potomci rodiny Podzimkovi žijí na této usedlosti dodnes.

V r. 1876 si na pozemcích chalupy Cons. No. 10 (č. p. 9) postavil nový domek Antonín Křížek, syn Jana Křížka. Chalupa byla postavena ve stráni mezi původní chalupou Broulovou a domkem Cons. No. 10 a měla č. p. 22. V současnosti slouží jako rekreační zařízení pro rodinu Hořicovu z Hradce Králové. Dnešní domy s popisnými čísly 24, 26, 27 a 28 jsou záležitostí už konce 20. a začátku 21. stol.

Obrázek 20 Celkový pohled na obec Krsmol, stav z r. 1930.
Zdroj: soukromá sbírka autora.

4 PODDANSKÉ POVINNOSTI

Poddaní měli povinnosti jednak vůči státu (placení daní čili kontribuce) a církvi (desátek), a jednak vůči své vrchnosti (placení úroků,⁴³⁴ odevzdávání naturálních dávek a vykonávání roboty). Velikost poddanských povinností byla trvale stanovena smlouvami mezi poddanými a vrchností, přesto v průběhu času docházelo k jejich samovolnému zvyšování.⁴³⁵ Naturální dávky byly postupem času převedeny na finanční náhradu, zatímco podíl roboty většinou stoupal.

4.1 ROBOTA

Základní formou robotní práce bylo obdělávání panských polí a luk od orby až po sklizeň. Mezi potažní robotu dále patřilo svážení dříví z lesů, dovoz ječmene pro panský pivovar, dovozy materiálu na stavbu panských objektů, dovoz soli, vojenské příprěže apod. V pěších robotách se objevuje mlácení obilí, kácení dřeva a jeho rozštípání, pomoc při panských honech, dále např. vykopávání příkopů, čištění rybníků, vykopávání kamenů na polích, pomoc tesařům při stavbách, lámání kamene na opravy silnic atd.⁴³⁶ Robotní povinnost museli v Krsmolu vykonat všichni poddaní, samozřejmě každý z nich jiný počet dní. Čím bohatší sedlák byl, tím více robotních dní musel odpracovat. Sedláci s potahem byli povinni jak robotou potažní, tak robotou pěší, ostatní jen pěší.

Zvyšování roboty po třicetileté válce vedlo k poddanským povstáním v r. 1680. V Krsmolu ani v jeho okolí žádné nepokoje v tomto roce nenevidujeme, i když není vyloučeno, že k nim docházelo. Výsledkem bylo vydání prvního robotního patentu císaře Leopolda I. v r. 1680. Stanovoval maximální výši robotních povinností poddaného na 3 dny, ovšem toto ustanovení nemělo platit v době žní a senoseče. Zapovídal roboty ve dny sváteční, nedělní, poddaný neměl být nucen k robotám na vzdálených statcích a měl za ní dostávat náležitou odměnu. Neplatil tam, kde se podle starých smluv a zvyklostí robotovalo jinak, čehož vrchnost mohla zneužívat. Patent obecně ke zmírnění roboty příliš nepřispěl, ale naopak se stal podnětem k tomu, aby vrchnost robotu zvýšila na maximální stanovenou mez. Protože robotní patent měl řadu nesrovnalostí a nejasností, byly postupně vydány další dva patenty v r. 1717 a 1738, které předchozí patent doplňovaly, rozšiřovaly a upřesňovaly.⁴³⁷

⁴³⁴ Pravidelný roční plat ze statku.

⁴³⁵ KROFTA, Kamil, *Dějiny selského stavu*, s. 123–129.

⁴³⁶ CHALUPA, Aleš, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech*, s. 329.

⁴³⁷ Tamtéž, s. 227–248.

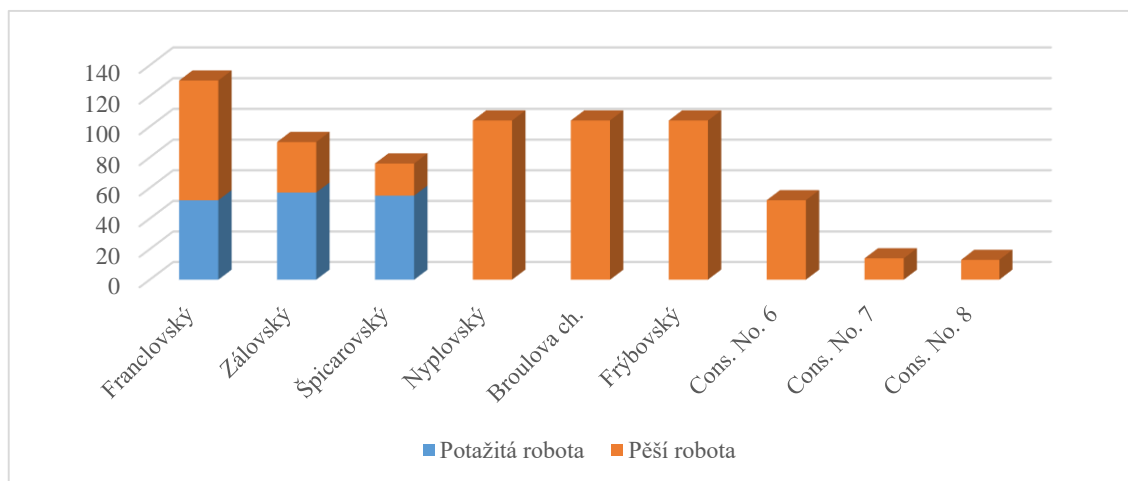
Na kumburském panství se nikdy nepracovalo více než 3 dny v týdnu, až do vydání robotního patentu poddaní pracovali týdně maximálně 2 dny. Poté, co vstoupil v platnost, se všem poddaným, kteří drželi nějaké pozemky, robota zvýšila na maximální stanovenou mez.

Krsmolští sedláci byli k r. 1600 povinni odpracovat 28 dní potažité a 80 dní pěší roboty, celkem tedy 108 dní ročně. Týkalo se to všech čtyř zakládajících selských gruntů. Výše roboty těchto usedlostí zůstala až do r. 1757 stejná, kdy došlo u všech sedláků k navýšení zejména potažité roboty. U každého ze tří selských statků byla však výše roboty jiná. Potažitá robota byla určena na 52 (Franclovský), 57 (Zálovský) a 55 (Špicarovský) dní ročně. Pěší robota se pak týkala sedláků jen v létě, kdy měli odpracovat 78 dní (Franclovský), 33 dní (Zálovský) a 21 dní (Špicarovský). Největší robotní povinnosti tak měl statek Franclovský (celkem 130 dní), po něm Zálovský (90 dní) a nakonec Špicarovský (76 dní). Proč je u Franclovského statku robota takto výrazně vyšší není známo. Potažitou robotou jsou dále povinni sedláci ze selských usedlostí menších rozměrů, které vznikly až na konci 18. stol. Jedná se o rozdělené statky Franclovský a Zálovský a na nich vzniklé usedlosti Cons. No. 12 a Cons. No. 13. Zdejší hospodáři měli odbývat 13–15 dní potažité roboty a 35–43 roboty pěší.

Chalupníci nebyli na rozdíl od sedláků povinni potažní robotou, i když normálně koně chovali a pole s nimi obdělávali. Kolem r. 1600 byla v Krsmolu jediná chalupnická usedlost a byla povinna 104 dny pěší roboty. Měl tedy tento hospodář odpracovat podobný počet dní jako krsmolští sedláci v této době. Tyto povinnosti zůstaly stejné i po roce 1757. Chalupnické usedlosti, které vznikly rozdělením velkého lánového statku Frýbovského na počátku 18. stol., měly robotu menší, protože měly i menší výměru polí. Oba hospodáři rozděleného gruntu měli odpracovat kolem 80 dní ročně (Frýbovský 78 dní a Nyslův 84 dní). U obou byla v r. 1757 zvýšena na 104 dny a dostala se tak na roveň chalupě Broulově, takže pracovali všichni chalupníci stejně.

Usedlíci s malou nebo žádnou výměrou půdy odbývali menší počet robotních dní, ale jejich počet je opět velmi nestejný. Hospodář z chalupy Cons. No. 6 do r. 1757 byl povinen 26 dny ročně, po tomto roce mu byla robota zdvojnásobena na 52 dní. Naproti tomu hospodář s chalupy Cons. No. 8 byl povinen 56 dny ročně, ale robota mu po roce 1757 byla snížena na 13 dní ročně. Hospodář z chalupy Cons. No. 7 pak měl odpracovat 14 dní ročně, ale pouze v zimě. Nově vzniklé domky v Krsmolu na konci 18. stol. Cons. No. 10, Cons. No. 11 a Cons. No. 14 byly povinny 13 dny pěší roboty. Zatížení jednotlivých usedlostí robotou podle urbáře z r. 1757 ukazuje Graf 6.

Graf 6 Výše roboty k roku 1757 (počet dní v roce)

Poddaní se proti vysokým robotám stále bouřili, a tak v r. 1774 došlo k úpravám urbářů. Vrchnosti a poddaní se měli do šesti měsíců dohodnout na urbariálním narovnání, a vytvořit urbáře, staré či nové, na nichž by se obě strany shodly.⁴³⁸ Tak i Ferdinand Trauttmansdorff vydal pro své kumburské panství a obec Krsmol spis zvaný „*Obzvláštní závazkové*“, který byl dodatečně připojen k urbáři obce z r. 1757, a ve kterém do jisté míry snižoval poddaným robotní povinnosti.

Podle něj obyvatelé vesnice měli nadále platit obvyklé dávky (vrchnosti, záduší, faráři a kantorovi). Naturální dávky zůstaly stejné podle starého závazku a neměly být měněny bez „svolení“ poddaných. Nájemníci panské půdy měli nadále platit obvyklý nájem, přičemž vrchnost zdůrazňuje své právo s těmito pozemky libovolně nakládat (např. zvýšit nájemné, odebrat poddaným z užívání či měnit nájemníky). Poslední ustanovení se týkala povinného odběru panských produktů. Odebírat panskou pálenku byli povinni šenkýři a mlynáři na panství, odebírání sole se týkalo všech poddaných.

Nejdůležitější část spisu se týkala roboty. V dobách nejnutnějších zemědělských prací (žně, senoseče) měli poddaní odpracovat jeden den roboty navíc, přičemž o tento den měla být zkrácena robota v příštím týdnu. Týkalo se to však jen těch poddaných, kteří pracovali méně než 3 dny týdně. Týdenní robota se také zvyšovala v případě, že na práci bylo potřeba vícespřežního potahu, než s kterým obyvatelé Krsmolu obvykle pracovali. Ti pracovali obvykle s dvěma koňmi, v případě, že by bylo na práci potřeba troj nebo čtyřspřeží, měl být pracovní týden prodloužen o 1 ½ nebo 2 dny. Jednotliví robotníci mohli také zapřáhnout do společného potahu, v tom případě mohl být robotní týden

⁴³⁸ CHALUPA, Aleš, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech*, s. 320.

naopak zkrácen o ½ nebo 1 den, podle toho, kolik koní daný robotník do potahu poskytl. Baráčníci, kteří neplatili žádnou kontribuci, měli v létě odpracovat celkem 12 dní. Robota se týkala i podruhů, muž s rodinou měl odpracovat 10 dní ročně, muž bez rodiny, vdova s dětmi nebo bez nich 8 dní ročně. Robotní povinnosti naopak neplatily pro výměnkáře, syny a zetě rodičů, kteří u svých rodičů pracovali jako čeledí, a všechny staré a nemocné. Z roboty se poddaní mohli vykoupit penězi v případě, že ji nebyli schopni vykonávat, např. z důvodu nemoci, úrazu nebo neodkladného obchodu. Jeden den potažní roboty s dvěma koňmi šlo nahradit v létě 21 kr. a v zimě 15 kr., jeden den roboty pěší pak v létě 6 kr. a v zimě 4 kr.⁴³⁹ Podle Ferdinanda Trauttmansdorffa byla robota upravena spravedlivě a přiměřeně, takže si na ní nikdo neměl stěžovat. Jako kompenzaci za snížené roboty vrchnost nadále nebude robotníkům poskytovat při práci stravu (obědy, chléb a pivo) a plat, jak tomu bylo doposud.

Na tento list odpovídal krsmolských rychtář Josef Rajm, který za všechny obyvatele vsi s těmito závazky souhlasil, protože je považovali za výhodnější než předchozí ustanovení i přestože, že jim byl odepřen nárok na stravu během robotních dní. V dopise však zdůrazňuje, že se Krsmolští nikdy proti vrchnostenským požadavkům na výši robot nebouřili a neprotestovali.⁴⁴⁰

V r. 1775 propukaly ve východních Čechách nové selské nepokoje, což vedlo k vydání dalšího robotního patentu pro Čechy. Podle velikosti placené kontribuce byli poddaní rozděleni do jedenácti tříd, nejnižší třídu tvořili podruzi bez pozemků, kteří kontribuci vůbec neplatili, jim byla stanovena robota na 13 dní ročně a nejvýše byli sedláci potažní, kteří měli robotovat maximálně tři dny roboty v týdnu. Poddaní si navíc mohli vybrat, zdali se rozhodnou pro své staré roboty, nebo roboty podle patentu, takže se poddaným nepřitížilo, pokud někde byla robota menší, než maximální míra stanovená patentem. Vrchnostem způsobil škodu, protože poddaní se valnou většinou rozhodli pro úpravu roboty podle patentu.⁴⁴¹

4.2 NATURÁLNÍ DÁVKY

Naturální dávky na kumburském panství zahrnovaly dávky obilí (ovsa a žita) a slepice. Naturální dávky odváděli poddaní jen jednou ročně. Poddaní bez pozemků byli

⁴³⁹ SOAZ, VK, inv. č. 16, Urbář pro obec Krsmol z r. 1757.

⁴⁴⁰ Tamtéž.

⁴⁴¹ KROFTA, Kamil, *Dějiny selského stavu*, s. 322–328.

od naturálních a finančních poplatků osvobození. Postupem doby vrchnost začala za slepice požadovat spíše finanční náhradu.

I výše naturálních dávek se u jednotlivých gruntů lišila. Grunty na počátku 17. stol. měly odvádět od 1–3 strychy ovsa (Franclovský 1 $\frac{1}{4}$ strychu, Frýbovský a chalupa Broulova 1 $\frac{1}{2}$ strychu, Špicarovský a Zálovský 3 strychy) a slepice v počtu dvou (Franclovský, Frýbovský a chalupa Broulova) nebo šesti (Zálovský a Špicarovský statek) kusů. Kolem r. 1700 odváděly všechny selské usedlosti stejně po 3 stryších ovsa a 3 stryších žita, jenom Zálovský statek odváděl žito a oves každé po 1 strychu 1 věteli. Povinnosti Broulovy chalupy zůstaly po celou dobu stejné. Po roce 1757 odváděli v naturálních dávkách všechny tři selské usedlosti po 5 $\frac{1}{2}$ měřících ovsa, chalupnické usedlosti (Broulova, Nyplova a statek Frýbův) po 1 $\frac{1}{2}$ měřice. Nově vzniklé usedlosti Cons. No. 6 a Cons. No. 12 odváděly po 3 větelích. Ostatní hospodáři v Krsmolu, vyjma zde uvedených, pak neodváděli nikdy žádné naturální dávky.

4.3 FINANČNÍ DÁVKY (ÚROKY)

Standardní výše poddanského úroku z lánového statku činila asi 1 kopy gr. č.⁴⁴² Na kumburském panství odevzdávali poddaní finanční dávky dvakrát do roka, a to o svatém Jiří a o svatém Havlu, tedy 24. dubna a 16. října. Zpočátku byly dávky v obou ročních dobách ve stejné výši, v polovině 18. stol. se však proporce mění – po zimě byla dávka podstatně nižší než na podzim, po žních, kdy sedláci měli výdělek z úrody.

V r. 1600 byly finanční dávky odváděné vrchnosti u všech sedláků podobné, odváděli kolem 1 kopy gr. č. – v rozmezí od 54 gr. do 1 kopy 8 gr. č. Chalupník odváděl 32 gr., čili asi polovinu toho, co odváděli krsmolští sedláci. Kolem r. 1700 platil statek Franclovský a Frýbovský stejnou výši jako v předchozím století, u statku Zálovského a Špicarovského byla výše finančních dávek zdvojnásobena na 2 kopy 14 gr. Největší částku platil statek Zálovský. Tento stav zůstal i v r. 1757 a nezměnil se do konce 18. stol. Chalupnické usedlosti ve 2. pol. 18. stol. platily 1 kopy 15 gr. Domkáři z Cons. No. 6 a Cons. No. 10 platili vrchnosti kolem 6–10 gr., hospodáři z Cons. No. 12 a Cons. No. 13 kolem 30 gr. Ostatní krsmolští obyvatelé, vyjma zde uvedených, neplatili finanční dávky žádné. Výše úroků se příliš často neměnila, a když tedy hodnota peněz v průběhu staletí klesala, poddaní na tom dobře vydělávali.

⁴⁴² KROFTA, Kamil, *Dějiny selského stavu*, s. 132.

4.4 POVINNOSTI VŮČI FARNOSTI

Desátek Krsmolští odváděli novopackému faráři. V Krsmolu se týkal jen sedláků, všichni odváděli stejně, a to 1 ½ čtvrtce ovsa a 1 ½ čtvrtce žita.

4.5 DANĚ A KONTRIBUCE

Hlavní daní byla daň zemská, nebo také všeobecná berně, kterou stavové povolovali králi na mimořádné potřeby. Byla to v podstatě daň pozemková, platila se z půdy poddanské. Přestože ji měla odvádět vrchnost, na její úhradě se úplně či z větší části podíleli vždy poddaní. Platilo se asi 32 gr. z jednoho lánového statku, což je polovina normálního úroku poddaného ze stejné výměry. V r. 1567 byla místo dosavadní berně za jmění zavedena tzv. berně domovní, tj. daň z poddanských usedlostí, ale i z domů městských, svobodnických a farních. Platívalo se 10–20 gr. z každé poddanské usedlosti bez ohledu na velikost. Celkovou sumu vrchnosti rozvrhovali mezi své poddané podle jejich zámožnosti. Koncem doby předbělohorské na poddanskou usedlost připadlo průměrně 60 gr.⁴⁴³

Od r. 1647 se kontribuce vybírala podle osedlých tj. poddanských usedlostí. Platilo se kolem 6–7 zl., tj. asi 70–80 kop. Berní rula z r. 1654 zjistila skutečný počet poddanských usedlostí v Čechách, přičemž osedlým se rozuměla pouhá abstraktní jednotka. Z poddanské kontribuce osedlého se platilo necelých 9 zl., po r. 1684 udržovala se nad 20 zl., 1715 pohybovala se trvale nad 30 zl., 1746 skoro 54 zl., což znamená, že vzrostla skoro šestinásobně. Oprava berní soustavy – první tereziánský katastr z r. 1713–1748 stanovil podle polohy, jakosti a výnosnosti poddanských statků stupnici měřítek, podle kterého se určovalo, za kolik berních usedlostí se bude počítat všechna sepsaná rustikální půda jednotlivých panství. Za usedlost se platilo 60 zl. Nová revise katastru tzv. druhý tereziánský katastr pak umožnil spravedlivější rozvrhování kontribuce na poddané.⁴⁴⁴

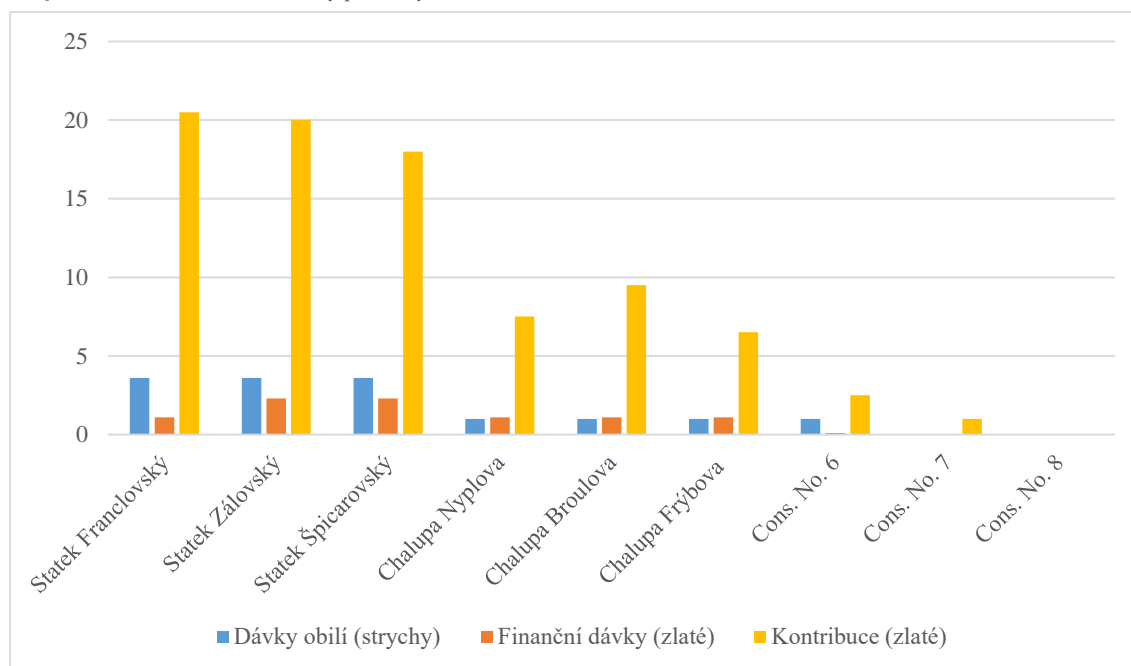
Podle urbáře z r. 1757 krsmolské selské usedlosti platili kontribuci kolem 20 zl. Vidíme tedy, že byly počítány maximálně za třetinu celého osedlého. Největší kontribuci platil statek Franclovský, a to 20 zl. 27 kr. 3 den., po něm Zálovský, a to 20 zl. 3 kr. 3 den., a konečně statek Špicarovský, který platil 18 zl. 45 kr. Chalupnické usedlosti platily do 10 zl., největší Broulova chalupa platila 9 zl. 22 kr. 3 den., menší Nyplův statek 7 zl. 30 kr. a nejmenší Frýnovský statek 6 zl. 33 kr. 4 ½ denáru. Držitel usedlosti Cons. No. 6 platil

⁴⁴³ KROFTA, Kamil, *Dějiny selského stavu*, s. 132–137.

⁴⁴⁴ Tamtéž, s. 250–298.

2 zl. 48 kr. ½ denáru, nejmenší kontribuci pak platil usedlík z Cons. No. 7, a to 56 kr. 1 ½ den. Bezzemek z chalupy Cons. No. 8 neplatil kontribuci žádnou. Viz Graf 7.

Graf 7 Finanční a naturální dávky poddaných v. r. 1757.

4.6 VOJENSKÁ POVINNOST

Od vojenské povinnosti byli poddaní většinou oproštěni, do zbraně mohli být povoláni pouze v mimořádných případech. V případě potřeby měla vrchnost do pole vypravit z určitého majetku určitý počet pěších nebo jezdců, nebo postavit každého dvacátého, desátého někdy i pátého ze svých poddaných osedlých. Ke skutečnému vypravení tohoto mužstva do pole docházelo jen zřídka.⁴⁴⁵

⁴⁴⁵ KROFTA, Kamil, *Dějiny selského stavu*, s. 136–137.

5 DRŽBA A PŘEVODY STATKŮ

Při převodu majetku na nového držitele byla každá transakce chápána jako koupě, ať už se jednalo o převod v rámci rodiny nebo o převod na cizího člověka. Každý kupující musel zaplatit nějakou částku v hotovosti (tzv. závdavek) při podpisu smlouvy a zbývající část doplácet v následujících letech po malých částkách skládaných pravidelně každý rok. Peníze byly vypláceny původnímu držiteli nebo osobám, kterým odstupující hospodář dlužil. Pokud usedlost přejímal po otci syn, pak tyto peníze připadly jeho sourozencům coby dědické podíly, neboť poddanskou usedlost mohl dědit pouze jeden z potomků hospodáře.

Důvody prodeje selské usedlosti existovaly prakticky jen dva. Jedním z nich bylo, že se starý hospodář už o svou živnost nemohl, a to buď kvůli vysokému věku, nebo protože již zemřel, druhým důvodem byly finanční obtíže, kvůli kterým se sedlák dobrovolně usedlosti vzdal, nebo ho k tomu donutila vrchnost.⁴⁴⁶ Případy, kdy vrchnost zasahovala do držby statků, byly ve sledované vsi vlastně docela časté, dělo se tak zejména u předluženého statku Frýbovského.

V Krsmolu obecně velmi často statky měnily své držitele. V rámci rodiny se udržely maximálně po dvě generace, výjimečně po tři. V období 17. stol. bude jistě na vině třicetiletá válka, kdy se noví hospodáři museli vyrovnávat na jedné straně s nefunkčním hospodářstvím, na druhé straně vysokými dlužními částkami, které na statcích zůstávaly po „předválečných“ hospodářích. V 18. stol. se někde situace trochu zlepšila, jinde zhoršila. Na jediném statku Franclovském vydržel jeden rod Podzimků po celé století. Na statku Frýbovském se jednotliví hospodáři střídali ve velmi krátkých intervalech, protože nebyli schopni splácet vysoké dluhy.

V 18. stol. se jednotlivé usedlosti dělí na menší nebo se od nich oddělují alespoň části pozemků, které se následně připojují k novým domkům nebo chalupám. K dělení jednotlivých usedlostí docházelo mezi příbuznými, většinou sourozenci, kteří přebírali pozemky jako své dědictví. Jde o zánik staré usedlosti a vznik několika menších nových na jejím místě. Tak se stalo například u statku Frýbovského, který se rozdělil na dvě menší usedlosti. Další dělení nastalo na konci století, kdy se rozdělily statky Zálovský a Franclovský. Dělení jednotlivých usedlostí či oddělování pozemků od nich bylo v tomto století obecným jevem, který zachytily i tereziánské katastry.⁴⁴⁷ V Krsmolu vznikly nové

⁴⁴⁶ CHALUPA, Aleš, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech*, s. 216.

⁴⁴⁷ Tamtéž, s. 213.

domky na obecní půdě, k dispozici pak měly pozemky jen malé nebo vůbec žádné (chalupa Cons. No. 7), nebo na oddělených pozemcích od jedné velké usedlosti (chalupy Cons. No. 10–14).

5.1 DĚDICOVÉ

Pokud jeden hospodář, ať už z důvodu stáří, úmrtí, nebo finančních obtíží, statek opustil, musel být nahrazen jiným. V Čechách bylo zvykem, že usedlost přecházela na nejmladšího syna bývalého hospodáře. V Krsmolu tomu nebylo jinak. Pokud však starý hospodář zemřel dříve, než nejmladší syn dospěl, mohl se živnosti ujmout starší syn. Někdy se také dočasnou držitelkou stala vdova, v Krsmolu se tak stalo ve třech případech. Jedině tehdy, když se oprávněný dědic vzdal sám svých nároků, nastoupil jako hospodář jiný příbuzný či úplně cizí osoba, nemající k odstupujícímu hospodáři žádné příbuzenské vazby.⁴⁴⁸

V Krsmolu nebyl převod z otce na syna zas tak častý, stalo se tak asi v jedné třetině případů. Případy, kdy byl statek převeden na někoho z širších příbuzných, není možné spolehlivě určit, protože neznáme všechny příbuzenské vazby mezi jednotlivými hospodáři. Budeme-li se řídit podle příjmení, pak pouze výjimečně byl statek převeden na některého ze vzdálených příbuzných odstupujícího hospodáře, např. Krištof Rudiš ze Špicarovského statku. Na chalupě Broulově jsme se také setkali s případem, kdy se nastupující hospodář oženil s vdovou po předchozím, a tak držbu usedlosti získal. Nejčastější jsou však případy, kdy byl statek převeden na zcela cizí osobu, potažmo rodinu. Statky byly v mnoha případech v Krsmolu převáděny (potažmo prodávány) kvůli finančním obtížím. Ty by totiž převod na syna hospodáře, který nedisponuje žádnými prostředky, nevyřešil.

Během 18. stol. došlo v Krsmolu celkem k 58 transakcím, tj. převodům nemovitosti. Přitom v 33 případech byla nemovitost postoupena cizí osobě, vyjádřeno procenty šlo o 56 % případů.⁴⁴⁹ V 18 případech, nebo 31 %, se dědicem poddanské usedlosti stal syn a ve čtyřech případech jiný příbuzný, většinou bratr nebo zeť odstupujícího hospodáře. Ve třech případech byla po určitou dobu držitelkou usedlosti žena, vdova po zemřelém hospodáři, která po jisté době, když děti dospěly, mohla někomu z nich usedlost předat. V pěti případech si pak synové postavili v Krsmolu vlastní domky.

⁴⁴⁸ CHALUPA, Aleš, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech*, s. 279–280.

⁴⁴⁹ Do tohoto čísla jsou započítány všechny případy, kdy nebylo možné doložit určitý příbuzenský vztah mezi nastupujícím a odstupujícím držitelem, i když pravděpodobně v části případů se jistě o nějaký příbuzenský vztah jednalo.

Průměrný věk, kdy se hospodář stal držitelem statku je 30 let. Čtvrtina z nich se hospodářem stala do 20 let, a 32 % se stala hospodáři do 30 let. Zbylým 30 % hospodářům bylo při převzetí selské usedlosti mezi 30–51 lety.

5.2 HODNOTA USEDLOSTI A SPLÁCENÍ GRUNTOVNÍCH PENĚŽ

Hodnotou jednotlivých selských a chalupnických usedlostí jsem se zabývala už v předchozích kapitolách. Během třicetileté války hodnota jednotlivých selských usedlostí klesla na průměrně 16 ½ kopy gr. č. Což je oproti předválečnému stavu cen nemovitostí hluboký propad asi na čtvrtinu původní hodnoty. V poválečném období se ceny statků pomalu zvyšovaly, průměrná hodnota lánového statku je zde asi 42 kop gr. č., což jsou ale zhruba jen dvě třetiny předválečné průměrné hodnoty statků. Celková průměrná hodnota statků za celé 17. stol. se pak pohybuje okolo 50 kop gr. č. V 18. stol. cena usedlostí roste v souvislosti se snižující se hodnotou mince. Kolem r. 1750 stály selské statky kolem 150 kop gr. m. Pokud bylo hospodářství ve špatném stavu, mohla jejich cena klesnout na 50 kop gr. míšenských, jak se stalo například v případě zpusnutí statků Zálovského nebo Špicarovského v 60. a 70. letech 18. stol. Vývoj cen můžeme sledovat v Grafech 9–13.

Splácení gruntovních peněz se vleklo dlouhou dobu, že nový hospodář často nedokázal tyto závazky uhradit za celou dobu svého hospodaření. Dluhy tak přecházely na dalšího držitele, kdy se k nim přidávaly závazky nové, takže mnoho věřitelů zemřelo dříve, než byli vyplaceni.⁴⁵⁰ Doba splácení gruntovních peněz se v Krsmolu průměrně pohybovala okolo 18 let. Nejnižší doba splácení je 8 let, ale setkáváme se i s případy, kdy se protáhla na 34 let. Nastupující hospodář byl prakticky zadlužen na celý život, tak tak stačilo, aby grunt předal svému dědicovi bez dluhů. Asi ve třetině případů grunt nebyl vyplacen vůbec – z důvodu předčasného úmrtí hospodáře nebo kvůli finančním obtížím. Jednu čtvrtinu také tvoří případy, kdy v pozemkových knihách není splácení gruntovních peněz vůbec zaznamenáno. Nejhůře na tom byl statek Frýbovský, kdy se za celé 18. století žádnému hospodáři nepodařilo statek vyplatit až do doby, než se hospodářem stal Josef Rajm. V jednom případě byl statek vyplacen hotově, a to u Jana Rajma.

5.3 DOBA DRŽENÍ STATKU

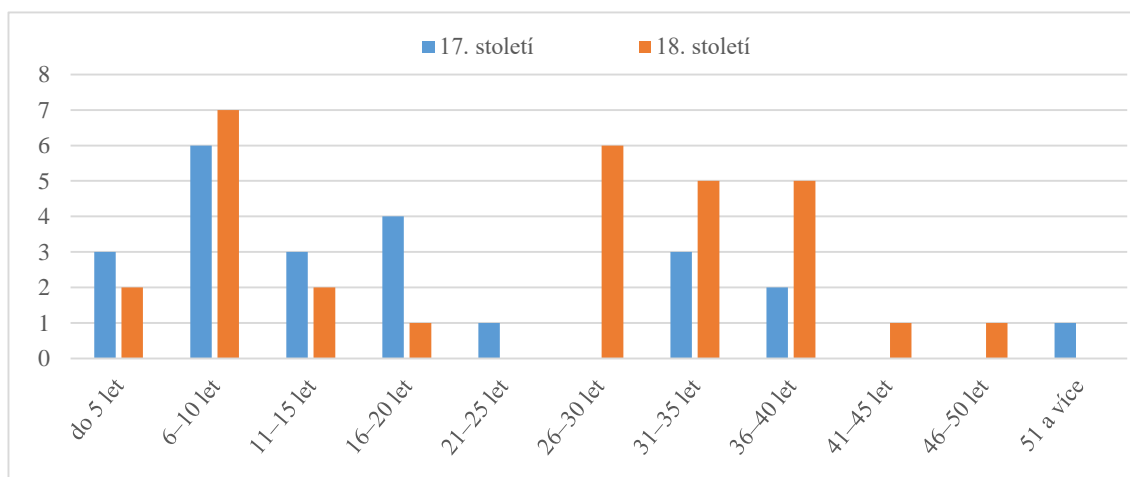
Průměrná doba držení statku v Krsmolu byla v 17. stol. zhruba 15 let, do tohoto průměru však nejsou započítány statky, které zpusly a u kterých tedy není možné určit,

⁴⁵⁰ CHALUPA, Aleš, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech*, s. 279.

jak dlouho na nich poslední hospodář hospodařil a jakou dobu zůstaly prázdné. Nejčastěji se hospodáři na statcích měnili po 6–10 letech, případy, kdy byl statek držen více jak 30 let, jsou spíše výjimečné.

V 18. stol. je průměrná doba držení statků poněkud vyšší, a to 24 let. To souvisí zejména s tím, že situace se během tohoto století značně stabilizovala a jednotlivé statky neměly tak velké finanční problémy. Nejčastěji se hospodáři měnili na statcích v rozmezí 25–40 let, což je de facto doba jedné generace. Většina hospodářů vydržela na statku až do své smrti a mohla je pak postoupit svému synovi. Počet statků předaných synovi značně stoupl. Nižší průměrná doba držby statku je zaznamenána pouze na statku Frýbovském, který měl trvalé finanční problémy.

Graf 8 Počet statků držených jedním hospodářem v x letech

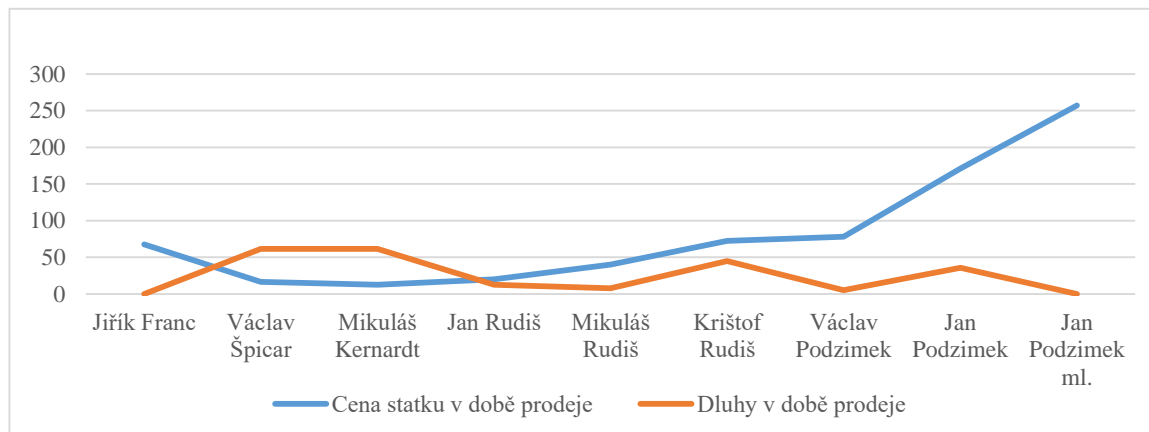
5.4 ZATÍŽENÍ STATKŮ DLUHY

Krsmolské statky se po celé sledované období často nacházely v dlouhodobém zadlužení, ať už se jednalo o peníze gruntovní nebo o dluhy soukromým osobám (například za obilí, různé služby apod.), nezaplacené kontribuce a či úroky vrchnosti apod. Následující Grafy 9–13 znázorňují zadlužení jednotlivých hospodářů na jednotlivých statcích ve srovnání s jejich hodnotou.⁴⁵¹ V mnoha případech vidíme, že dlužní částky převyšují hodnotu samotného gruntu, a to zejména v krizovém období třicetileté války. V 18. stol. je pak příčinou úpadku zejména zvyšující se kontribuce v dobách válek (války o rakouské dědictví). Během 18. stol. se dařilo pouze statku Franclovskému, statek Frýbovský se pod tíhou dluhů úplně rozpadl již před polovinou století, a ani poté se situace nijak výrazně nezlepšila. Na rozdělené živnosti dál hospodáři bojovali o vlastní

⁴⁵¹ Výše dluhů je uváděná v kopách grošů českých, přičemž jednotlivé dlužní částky byly zaokrouhleny s přesností na ½ kopy grošů.

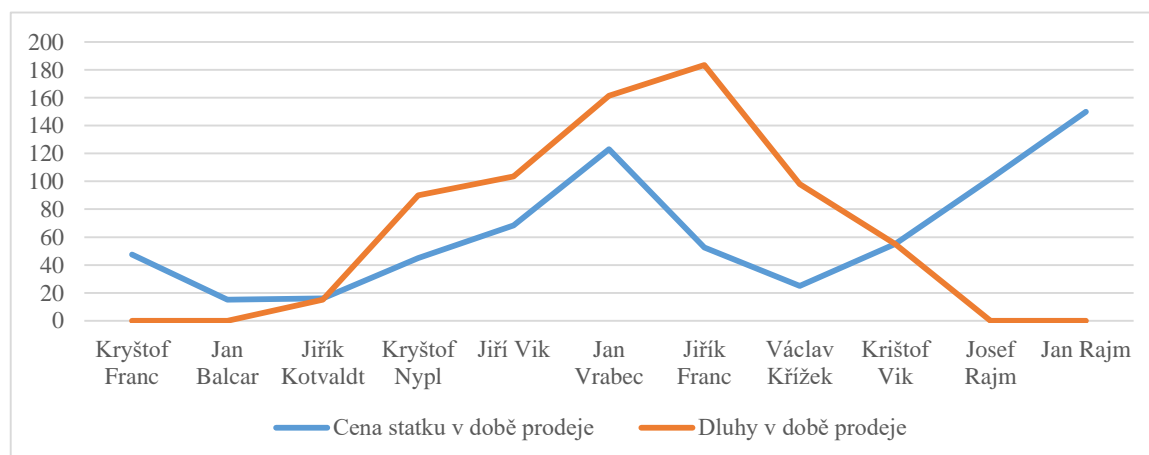
existenci. Na přelomu 60. let zpustl nejprve statek Zálovský, příčiny nejsou zcela jasné, a o deset let později také statek Špicarovský. V druhém případě budou zřejmě na vině tzv. hladová léta, kdy se neurodilo, a zdejší kraj postihl hladomor.

Graf 9 Poměr dluhů a hodnoty statku Franclovského

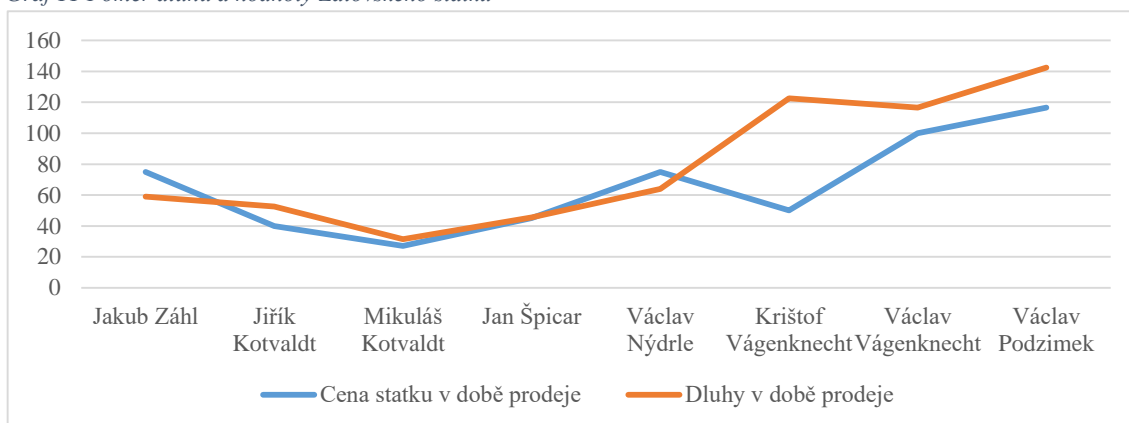
Na statku Franclovsském největšího zadlužení a zároveň nejnižšího ocenění celého hospodářství dosáhl Mikoláš Kernardt, který na statek přišel v r. 1653. V té době byly dluhy skoro čtyřikrát větší než samotná cena statku. Od té doby do konce století se situace postupně zlepšovala a statek se dostal co do své hodnoty na úroveň z počátku 17. stol. Dluhů se však žádný z hospodářů plně nezbavil, a pokud ano, tak pouze na krátkou dobu, žádný z hospodářů tak nepředával selskou usedlost svému následovníkovi bez dluhů. Na počátku 18. stol. se situace razantně mění. Zadlužení statku bylo trvale nižší než jeho cena, na konci století dokonce nevidujeme dluhy žádné. Hospodáři tak mohli svůj grunt postoupit svým synům. Poměrně nízké zadlužení tak umožňovalo poskytnout slušný podíl i dalším sourozencům nastupujícího hospodáře. To se poté projevilo tím, že tito stavěli pro sebe a své rodiny nové domy.

Graf 10 Poměr dluhů a hodnoty Frýbova statku

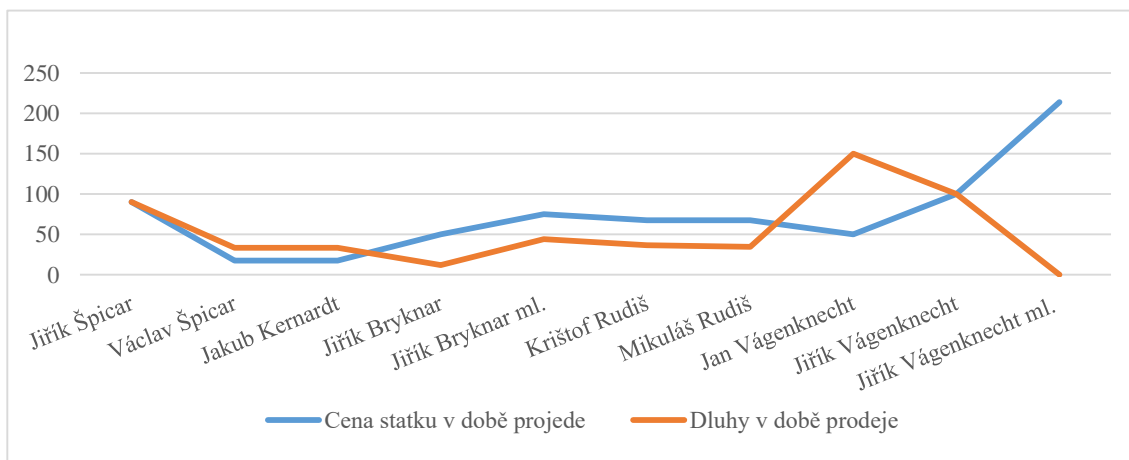
Statek Frýbovský neměl příliš velkou hodnotu už před třicetiletou válkou, a v následujících letech se nadále snižovala. Zároveň však nebylo na statku po celou dobu žádné zadlužení. To se objevuje až na konci století počínaje Křištofem Nyplem. V následujících letech dluhy dlouhodobě a několikanásobně převyšovaly cenu usedlosti. V r. 1737 se za hospodáře Václava Křížka statek kvůli dluhům rozdělil. I tak se situace nijak nezlepšila a rozdělená živnost bojovala o vlastní existenci dál. Vysvobození přišlo až s novým hospodářem Josefem Rajmem, který statek finančních obtíží zbavil a zvýšil jeho hodnotu.

Graf 11 Poměr dluhů a hodnoty Zálavského statku

Statek Zálavský byl jediným statkem, který během třicetileté války nezpustl, přesto jeho celkové zadlužení celé 17. stol. – vyjma jeho prvního desetiletí – převyšovalo hodnotu celého statku. O to víc se projevila krize ve stoletích následujících, kdy se dluhy této živnosti rovnaly její ceně. Do konce století nedošlo k žádné změně. Dodejme ještě, že statek v roce 1759 zpustl a zadlužení zůstalo až do konce století vyšší než cena gruntu.

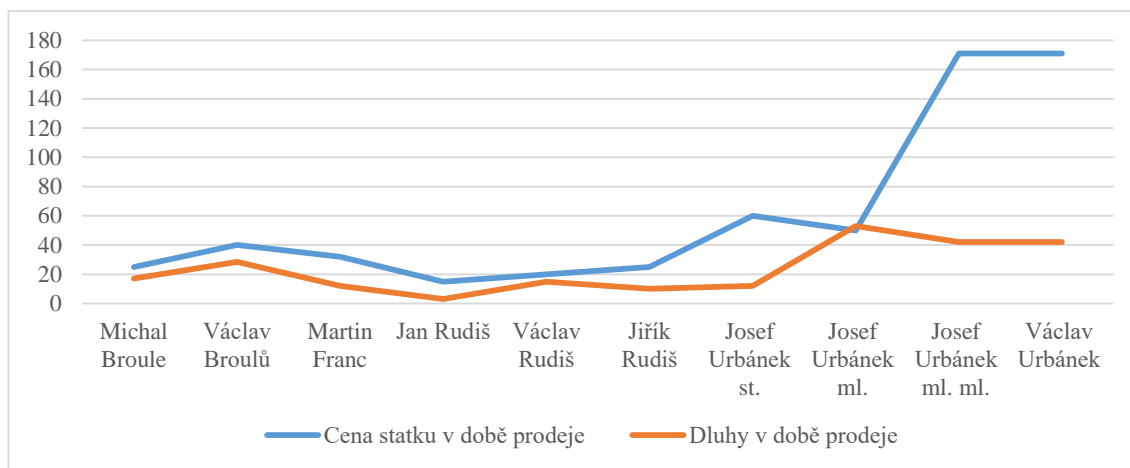
Graf 12 Poměr dluhů a hodnoty statku Špicarovského

Statek Špicarovský na tom byl ze všech selských usedlostí asi nejlépe. I když na začátku století byl velmi zadlužený, přičemž dluhy se ještě prohloubily v době třicetileté

války, velmi rychle se na něm zdejším hospodářům podařilo obnovit stavení a zemědělskou výrobu. S nástupem rodiny Bryknarovi dosahovaly dluhy maximálně poloviny ceny statky. I tak je toto zadlužení poměrně vysoké. Dluhy se na statku vyskytovaly, ale nepřevyšovaly jeho hodnotu. To se změnilo až na konci století, kdy v roce 1771 statek Špicarovský podruhé ve své historii zpustl. Poté se situace stabilizovala. Na konci století se pak statek zbavil dluhů úplně.

Graf 13 Poměr dluhů a hodnoty chalupy Broulovy

Této chalupnické usedlosti se dařilo lépe, než usedlostem selským. Nikde ve sledovaném období totiž dluhy statku nepřesáhly celkovou hodnotu usedlosti, vyjma období, kdy byl hospodářem Josef Urbánek ml. Poté byly dluhy opět zanedbatelné.

5.5 VÝMĚNEK

Odstupující hospodář po převodu své usedlosti na dědice odcházel zpravidla na výměnek. Ustanovení o výměnku jsou vesměs podobná, zpravidla obsahují poskytnutí místnosti, kde bude výměnkář bydlet do své smrti, dále možnost sít na gruntovních polích obilí pro své potřeby nebo brát přímo z hospodářovy úrody, a chovat při usedlosti kus dobytka či drůbeže. K nim se výjimečně přidávaly různorodé požadavky, např. možnost česat ovoce z držitelových sadů. Někdy si odstupující hospodáři vyhrazovali právo užívat konkrétní části pozemků, např. „palouk pod lesem.“ Odchody na výměnek v 17. stol. příliš časté nejsou. Objevují se asi v 38 % případů. V 18. stol. se praxe mění, výměnek byl naopak vyměřen v 77,7 % případů. Ve výměncích se objevují požadavky na „světlý, teplý byt“. Snad bylo neušlechtilým zvykem zavřít staré hospodáře do studené, vlhké a temné komůrky, proto se požadavek na lepší „bydlení“ dostal i do pozemkových knih. U broulovských chalupníků se objevuje dokonce požadavek na „úctu a zdvořilost“, což značí, že vztahy mezi výminkáři a hospodáři byly často napjaté.

5.6 PŘÍDAVKY

Vrchnost nařizovala předávat jednotlivé statky se vším příslušenstvím. Podle toho můžeme sledovat vybavení domácností našich předků. V převodních zápisech se standardně vypisovalo zemědělské náčiní, jako byl pluh nebo hák na orání polí, brány na uhrabování, vůz, vidle na seno, podávky, které sloužily při ukládání sena do vyšších pater stodoly, řezačka, která sloužila na sekání slámy na menší části, vidle na hnůj apod. Dále se vypisovalo příslušenství domácnosti, jako stůl, měděnec v peci, který sloužil pro ohřev vody v kamnech, díže na chléb a ošatky. Nejdůležitější bylo však zvířectvo, např. krávy, koně, kozy a drůbež, které hospodář předával společně se statkem. Zajímavé je, že nikde odstupující hospodář nepředával žádné náčiní na sečení obilí a trávy, jako je kosa nebo srp. V pozdějších dobách patří mezi vybavení domácnosti také hodiny nebo obrazy. V mnoha domácnostech se předával tkalcovský stav, to svědčí o tom, že většina obyvatel si přivydělávala tkaním. V této oblasti, stejně jako v celé oblasti severovýchodních Čech, bylo pěstování a zpracování lnu velmi rozšířenou a tradiční činností.⁴⁵² Od počátku 18. stol. se ve výčtech tzv. přídavek objevuje zvířectvo a dobytek čím dál tím méně. Zdá se, že buď je vrchnostenští úředníci přestali uvádět a soustředili se pouze na movitý majetek anebo si tyto někdejší držitelé odváděli s sebou na jiné hospodářství či na výměnek.

⁴⁵² CHALUPA, Aleš, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech*, s. 300.

6 OBYVATELSTVO

6.1 SOCIÁLNÍ STRUKTURA OBYVATEL

Venkovské poddané můžeme rozdělit do skupin podle velikosti obdělávané zemědělské půdy na nejbohatší sedláky, dále chalupníky, zahradníky, až na nejchudší domkáře, podruhy a čeled'. Kromě nich žily ve vsích rodiny vymykající se z poddanské závislosti, jako svobodníci a Židé, o takových však v Krsmolu nejsou zmínky. Dělitkem mezi těmito skupinami je pak schopnost sebe a svou rodinu uživit výnosem vlastních pozemků. Tak dostaneme skupinu lidí, která se živila výhradně zemědělskou prací (sedláci a chalupníci), a skupinu lidí, která se živila nezemědělskou činností nebo prací ve mzdě (nádeníci, řemeslníci, podruzi, nájemci panských objektů, čeled'). Mezi nimi je ještě vrstva drobných držitelů půdy, která sice obdělává své pozemky, ale jejichž výnos nestačí pro obživu hospodářovi rodiny, takže si vydělává ještě jinou činností.⁴⁵³ Většina krsmolských sedláků si přivydělávala předením.

V edici tereziánského katastru k r. 1757 byly všechny tyto usedlosti rozděleny do 6 skupin, jediným dělitkem byla velikost orné rustikální půdy a nepřihlíželo se k bonitě orných polí. Obyvatelstvo bylo rozděleno na bezzemky (0–1 strych orné půdy), domkáře (1,1–5 strychů orné půdy), chalupníky (5,1–15 strychů orné půdy), drobné sedláky (15,1–30 strychů orné půdy), střední sedláky (30,1–60 strychů orné půdy) a velké sedláky (60,1 a více strychů orné půdy). První dvě skupiny patří mezi rodiny, kde výživu zajišťuje otec – popř. i další členové rodiny – buď prací ve mzdě na cizí půdě nebo nějakou mimozemědělskou činností. Poslední dvě kategorie sedláků patří mezi rodiny, kterým stačila k obživě práce na vlastních pozemcích. Co se týče dvou prostředních kategorií, v úrodných krajích se drobní rolníci a část chalupníků užívá výnosem vlastních polí, v krajích neúrodných a hornatých je výnos chalupnických živností nedostatečný, je nutně doplňován příjmem z činnosti jiného druhu.⁴⁵⁴ V Krsmolu byly tři rodiny středních sedláků (Franclovský, Zálovský a Špicarovský statek), jedna rodina drobných sedláků (Broulova chalupa), dvě rodiny chalupnické (Frýbův a Nyplův statek) a zbytek se řadil mezi domkáře (chalupy Cons. No. 6 a Cons. No. 8) a bezzemky (Chalupa Cons. No. 7).

O selských, chalupnických a domkářských rodinách toho bylo napsáno již dost v dřívějších kapitolách, obraťme teď nyní zájem také na rodiny podruhů, které žily

⁴⁵³ CHALUPA, Aleš, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech*, s. 249.

⁴⁵⁴ Tamtéž, s. 249–250.

s rodinami sedláků a chalupníků v jejich domácnostech. Podruhy většinou bývali příbuzní hospodářů, někdy se však jednalo o zcela cizí rodiny. V matričních knihách se vyskytují záznamy o rodinách, které nikdy nedržely žádnou poddanskou usedlost, přesto v Krsmolu žily i několik generací. Podružské rodiny bývaly malé, bylo v nich obvykle jedno nebo dvě děti. Malý počet dětí je samozřejmě určován možnostmi těchto rodin děti uživit a velikostí příbytku, ve kterém rodina žila.

Většina podružských rodin žila v Krsmolu krátkou dobu, zpravidla kolem pěti let, prakticky do narození prvního nebo druhého dítěte. Poté odešly do jiné vesnice na vlastní stavení. Tuto domněnku podporuje fakt, že o nich v matrikách nenalzáme žádné další záznamy (např. o vdavkách nebo úmrtí). V celém sledovaném období (1661–1800) vesnicí prošlo celkem 32 podružských rodin, 13 z nich odešlo po narození prvního potomka, procentuálně se jedná o 40 %. Podružské rodiny, které ve vsi zůstaly celý život, jsou výjimečné, zaznamenala jsem jich jen šest.

Tak žili v Krsmolu jako podruzi příbuzní Rudišů ze statku Franclovského a chalupy Broulovy nebo předci velké rodiny Vágenknechtů, kteří později hospodařili na statcích Špicarovském a Zálovském. Kromě toho ve vsi žily rodiny, které neměly žádné příbuzné na některém z velkých selských nebo chalupnických usedlostech, je to například rodina Jiřího a Krištofa Víta, Václava Švandrlíka, Ondřeje a Jiřího Rychtery, Tobiáše Šrajera, Václava Forbricha, Jana Krille či Bartoloměje Chatky.

Počet podružských rodin nebyl ve vsi po celou dobu stejný. V 2. pol. 17. stol. jich bylo asi na 12. V 1. pol. 18. stol. jich evidujeme v kolem 17, naproti tomu ve 2. pol. 18. stol. jsou tyto rodiny již velmi řídkým jevem, zaznamenala jsem jich jen 7, na konci století byly už jen 3. Úbytek podružských rodin souvisí s dělením velkých hospodářských usedlostí na menší, kdy si sourozenci jednoho hospodáře na oddělených pozemcích mohli postavit vlastní stavení.

6.2 POČET OBYVATEL A PODOBA KRSMOLSKÉ RODINY

Vývoj počtu obyvatel v průběhu 17. stol. lze těžko určit, protože z dané doby se nezachovaly matriční zápisy. Spolehnout se na ně můžeme teprve od 2. pol. 17. stol., dále schází i několik zápisů z počátku 18. stol. Zápisy nejsou úplné, některé údaje úplně chybí (např. úmrtí řady hospodářek) nebo jsou nesprávné (např. křestní jména), problematický je také věk zemřelých, který byl zapisován odhadem. Pokud bychom se spoléhali pouze na matriky, narážíme na další problémy. Nikdy se např. nedopátráme záznamů z doby, než se rodina do Krsmolu přistěhovala, anebo naopak, kdy z vesnice zase odešla, tak se

nemůžeme dopočítat toho, kolik dětí hospodář ve skutečnosti živil. V Krsmolu totiž rodiny (zejména v 17. stol.) žily často jen velmi krátkou dobu, o některých nejsou v matrikách vůbec záznamy. V matrikách také nejsou zaznamenány sňatky všech obyvatel vesnice. Bylo zvykem, že se svatba odehrávala v místě bydliště nevěsty, a tak jsou sňatky poddanských synů zaznamenány v matričních knihách jiných obcí. Orientaci v matrikách dále ztěžuje fakt, že obyvatelé vesnice měli po celou dobu velmi podobná křestní jména. Správnost údajů v matričních knihách lze ověřit dle pozemkových knih, kde bývají zápisy o sirotcích zemřelého hospodáře či povinnostech hospodáře nového k jeho sourozencům, ovdovělým rodičům nebo vlastním dětem, z nich se ale zase nedovíme jejich věk. Pomocí pozemkových knih lze také částečně rekonstruovat rodiny žijících v Krsmolu před založením matričních knih.

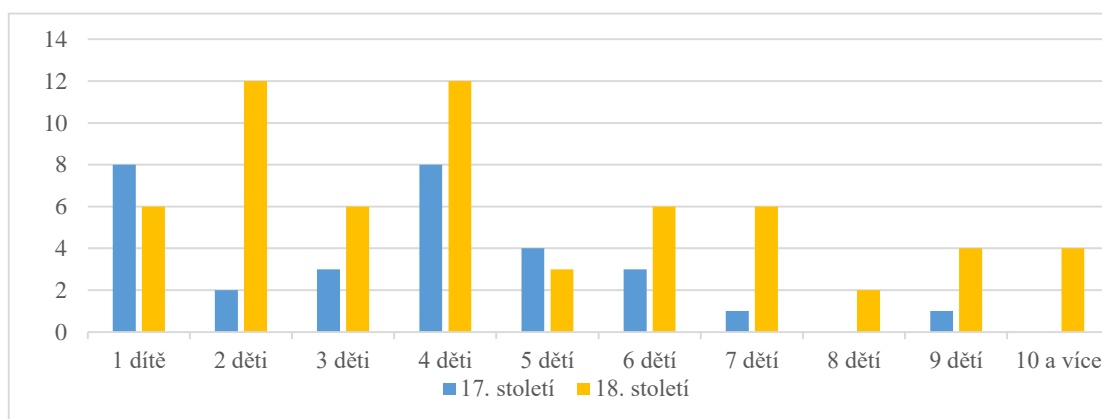
V jednom stavení spolu zpravidla žil otec (držitel usedlosti), matka, jejich děti a na výměnku bývalý hospodář s manželkou, někdy jen jako vdovec nebo vdova. Dále s nimi (zejména na větších usedlostech) žily již zmiňované rodiny podruhů. V 17. stol. krsmolské rodiny nebyly velké, v domácnosti bylo zpravidla 4–5 dětí. Dle průměrné velikosti rodiny v Krsmolu, která čítá šest členů (otec, matka, děti) lze počet obyvatel před třicetiletou válkou odhadovat asi na 50, přičemž do tohoto průměru jsou započteny ještě další osoby žijící v domácnosti společně s rodinou hospodářovou, a to staří rodiče na výměnku a podruzi. V období třicetileté války mohli v Krsmolu fungovat maximálně dvě nebo tři rodiny, počet obyvatel mohl klesnout na 20. V poslední třetině 17. stol. se pak počet obyvatel a rodin v Krsmolu zase zvyšoval, na konci století mohl vzrůst asi na 70 lidí v souvislosti s tím, jak ve vesnici vznikala nová obydlí s novými domácnostmi.

V 18. stol. se obecně rodilo více dětí, s tím souvisí i výstavba nových usedlostí, které vznikaly na dělicích se statech. Na konci 18. stol. stálo ve vesnici celkem 14 domů, v nich žila průměrná rodina o 7–8 členech, ovšem zase klesá podíl podružských rodin žijících přímo v domácnostech sedláků. Zůstaňme tedy u předpokladu, že v jedné domácnosti žilo 10 lidí, počet obyvatel se tak na konci 18. stol. přibližoval počtu 140 lidí. Podle Popisu království českého Františka Palackého bylo k r. 1843 v Krsmolu 112 obyvatel a žilo v 18 domech.⁴⁵⁵

⁴⁵⁵ PALACKÝ, František, *Popis království českého čili podrobné poznamenání dosavadních krajův, panství, statkův, měst, městeček a vesnic, někdejších hradův a tvrzí, též samot a zpustlých osad mnohých v zemi české, s udáním jejich obyvatelstva dle popisu r. MDCCCXLIII vykonaného*, Praha : Knihupectví J. G. Kalve, 1848, s. 122.

Podle dostupných pramenů se krsmolští obyvatelé průměrně dožívali 56 let. Ženy průměrně 49 let a muži průměrně 60 let.⁴⁵⁶ Je však třeba připomenout, že u všech obyvatel vesnice nebylo možné zjistit délku života. V mnoha případech také neznáme data úmrtí manželek, většinou o nich víme, pokud zemřely jako mladé. Zemřel-li hospodář dříve než jeho manželka, nebylo její úmrtí poté do matrik zaznamenáno, zřejmě proto, že se vdova znovu vdala a odešla z vesnice. Velikost rodiny (přesněji počty dětí v rodinách) znázorňuje následující Graf 14.⁴⁵⁷ Zatímco v 17. stol. jsou rodiny s více jak pěti dětmi výjimečné, ve století 18. jejich podíl naopak stoupá a jsou spíše pravidlem. Pro obě století ale platí, že největší je zastoupení rodin s čtyřmi dětmi.

Graf 14 Počet rodin s určitým počtem dětí

Po celé 17. stol. jsem v Krsmolu evidovala narození 86 dětí, a jen 6 z nich se nedožilo dospělosti, což je asi 7 % dětí, z toho 2 zemřely krátce po narození.⁴⁵⁸ V 18. stol. se pak v Krsmolu narodilo 255 dětí, z nich se 59 nedožilo dospělosti, tj. asi 23 % z celkového počtu narozených v tomto století. Z celkového počtu dětí, které se nedožily dospělosti, 32 % zemřelo do měsíce po svém narození a 45 % se nedožilo prvního roku. Jen 22 % zemřelo někdy mezi 1. a 18. rokem. Za jedno desetiletí se v rodinách narodilo průměrně 20 dětí, to znamená, že ročně se narodily ve vesnici zhruba dvě děti. Podíváme-li se na počty zemřelých, pak od poloviny 17. stol. do konce 18. stol. zemřelo ve vsi celkem 161 lidí, za desetiletí pak ubylo průměrně 11 lidí, za rok 1 člověk. Obyvatelstvo tedy v Krsmolu rostlo a roční přirozený přírůstek obyvatel byl na koeficientu 1.

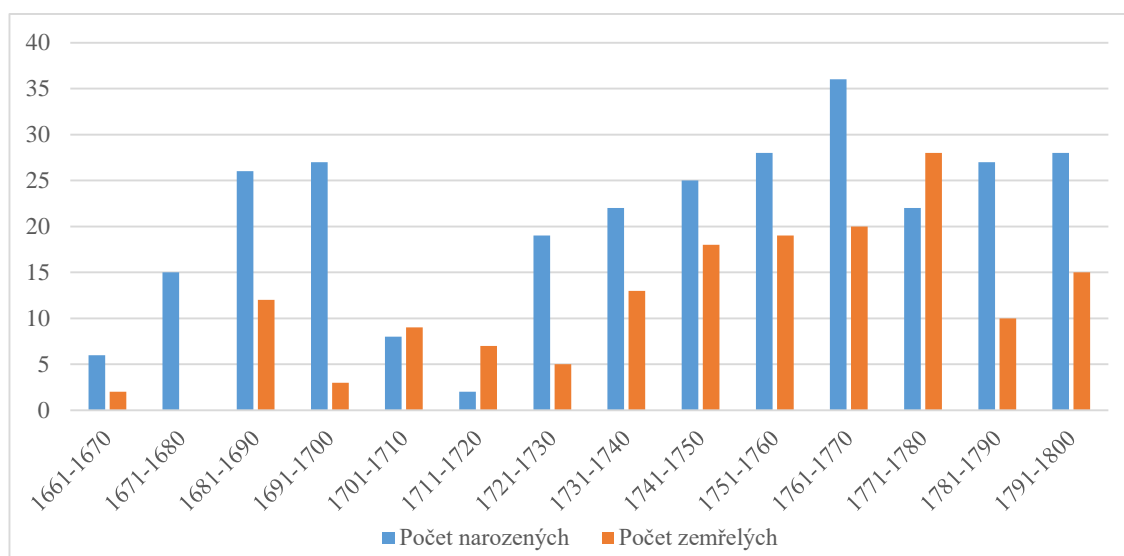
⁴⁵⁶ Pro výpočet průměrného věku obyvatel byly použity data pocházející z matričních záznamů 18. stol., kdy jsou ucelenější.

⁴⁵⁷ Do grafu byl zahrnut maximální zjistitelný počet dětí v rodinách, a to v rodinách všech sociálních kategorií, včetně rodin podružských. Zaznamenány byly i děti, které zemřely v raném věku.

⁴⁵⁸ Pracuji s kusými údaji matrik a pozemkových knih, ve kterých nemusí být zaznamenáno každé úmrtí, zejména dětí, které zemřely již při porodu a nebyly ani pokřtěny. Pro podstatnou část století však matriční záznamy zcela chybí.

Následující Graf 15 znázorňuje počet narozených a zemřelých za jednotlivá desetiletí v celém sledovaném období.⁴⁵⁹

Graf 15 Počty narozených a zemřelých v jednotlivých desetiletích

Problematické jsou roky 1701–1720, v tomto období totiž chybí matriční údaje, proto je zde počet narozených i zemřelých tak nízký. Celkově se však pro toto období zachovaly spíše matriky zemřelých, proto také převyšují počet narozených. Zajímavé je zjištění, že v letech 1771–1780 zemřelo velmi mnoho lidí. Důvodem jsou tzv. hladová léta (1770–1772), o nichž jsem psala již dříve.

6.3 SŇATKY

Mladí lidé se většinou brali mezi 20 a 30 rokem, u mužů je průměrný věk sňatku 30 let, u žen 24 let. Přičemž v mnoha případech se muži ženili poměrně pozdě, někdy třeba až ve věku 40–50 let. Při výběru partnera nebo partnerky mohly být děti (nebo jejich rodiče) vedeny různými důvody, faktem zůstává, že kršmolští obyvatelé si nejčastěji vybírali partnery v samotné obci nebo v okolních vesnicích, nejčastěji v sousedním Ústí, Roškopově, Staré Pace a Brdě. O něco méně pak v Syřenově, Zboží a Bělé. Výjimečně se vyskytují i jiné obce jako Nová Paka, Úbislavice, Lomnice, Levínská Olešnice apod. Zpravidla odcházeli do jiných vesnic, zřídka kdy do měst. Sňatky mimo hranice kumburského panství evidovány nejsou, vrchnost tedy zřejmě takovým svatbám bránila a nepovolovala svým poddaným odejít na jiná panství.

⁴⁵⁹ Do grafu byly zahrnuty pouze údaje z matrik, proto začíná rokem 1661, ke kterému jsou první dochované zápisy.

Za celé sledované období evidují krsmolské matriky celkem 58 sňatků, v průměru to znamená, že svatba v obci proběhla jednou za dva roky. V nich samozřejmě nejsou započítány sňatky krsmolských obyvatel, které se odehrály v místě bydliště partnera a kterých jsem evidovala zhruba kolem 20. Případy, kdy byly najednou oddány dva páry, matriky zaznamenávají jen dva. V jednom případě se jednalo o sňatek Františka Podzimka a jeho bratra Václava, kteří si brali za manželky sestry Terezií a Dorotu Baumertovy z Ústí. Druhou dvojitou svatbu evidujeme o mnoho let dříve u podružských rodin, kde se nejspíš ve stejný den braly páry zcela nepříbuzné.

Bylo obvyklé, že pokud některý z manželů ovdověl, vstoupil do sňatku podruhé. Druhé a třetí sňatky jsem v Krsmolu evidovala v 10 případech, někdy byly i motivovány nějakými majetkovými zájmy. Tak se stalo například v případě Mikoláše Nypla, který se oženil s vdovou po Křištofu Rudišovi Marianou a získal tak chalupnickou usedlost Broulovskou. Na tyto skutečnosti nás upozorní zejména fakt, že druhý sňatek proběhl zpravidla do roka od úmrtí předchozího partnera.

Všechny děti, které se v Krsmolu narodily, pocházely z právoplatně uzavřených sňatků, vyjma jednoho případu. V Krsmolu žila asi jako děvečka Rosina Viková, pocházela ze Semil, a narodily se jí dvě děti, dcera Františka (*1778) a syn František (*1781), u kterých nebyl připsán otec, muselo se proto jednat o děti nemanželské. Podíváme-li se na dobu, která uběhla u jednotlivých párů od sňatku k narození prvního dítěte, zjistíme, že Krsmolští byli zřejmě „slušní“ lidé, protože ani v jednom případě není tato doba kratší než devět měsíců a tedy žádný sňatek nebyl uzavřen kvůli počatému dítěti. Nebo rodiče nechali dítě pokřtít až po několika měsících po narození, aby se nic nepoznalo.

6.4 KONTAKTY

Kontakty krsmolských obyvatel s okolními vesnicemi lze rekonstruovat na základě údajů matrik a pozemkových knih. V matrikách oddaných můžeme sledovat, odkud si zdejší obyvatelé vybírali své partnery. V pozemkových knihách jsou zase zápisy o tom, komu a kam hospodář dlužil za určité služby nebo zboží. Nejčilejší kontakty probíhaly mezi obyvateli Krsmolu a obce Ústí. Ves ležela severně, v bezprostřední blízkosti od Krsmolu – tam kde končila pole krsmolských sedláků, začínal les a za ním se již rozkládaly ústecké grunty. Dále stojí za zmínku kontakty se sousední vesnicí Brdo (na východ od obce), Syřenov (na západ od obce) a dále Stará Paka a Roškopov (na severovýchod od obce). Kontakty s vesnicemi na jihu – Úbislavice, Stav a Zboží nebyly

tak časté, zřejmě protože mezi nimi a Krsmolem tvoří přirozenou hranici kopec s hradem Kumburkem a zdejší venkované k sobě měli zkrátka daleko.

6.5 POTRAVA, PITNÁ A UŽITKOVÁ VODA

O tom, co lidé v této vsi jedli, si můžeme udělat obrázek podle toho, jaké naturálie si vyhrazoval výměnkář, když své hospodářství předával svému nastupiteli. Bylo to zpravidla obilí na chléb, zelí, mléko, vejce, ovoce a v pozdějších dobách máslo a od konce 18. stol. také brambory. Cukr v té době nebyl a sůl se kupovala od vrchnosti. Na hospodářstvích v naší oblasti byla chována pouze drůbež, kozy a hovězí dobytek. O prasatech a ovcích není zmínka ani v pozemkových knihách ani v evidenci katastrů. V jednom případě hospodář dlužil vrchnosti za sýr, ten pravděpodobně tedy poddaní byli povinni od ní odkupovat.

Zásobování domácnosti vodou bylo v Krsmolu odjakživa náročné. Využívala se buď voda dešťová, nebo voda ze studánek ve sklepích některých usedlostí. V nich však byla voda pouze užitková. Tak „studna“, která se při oddělení pozemků od Broulovy chalupy ocitla u domu Cons. No. 14 a kterou měli bratři Václav a Josef Urbánkovi užívat společně, není vlastně studnou, ale studánkou. Pro pitnou vodu se chodívalo do lesa Vápenice, kde bylo několik lesních studánek. V dobách sucha, kdy lidé nemohli využívat vodu dešťovou a sklepní studánky se nenaplnovaly, chodili lidé pro vodu z místního potoka.⁴⁶⁰

6.6 VÍRA A NÁBOŽENSKÉ VYZNÁNÍ

Obyvatelé obce Krsmolu pařili k farnosti v Nové Pace a filiálnímu obvodu ve Staré Pace. Náboženské vyznání konkrétních osob není možné sledovat pro nedostatek pramenů. V r. 1651 chybí cenný *Soupis poddaných podle víry*. Podle starého pravidla „*či země toho náboženství*“ se poddaní měli ve víře podříditi náboženství své vrchnosti. V době, kdy byli pány kumburského panství Trčkové z Lípy a Smiřičtí, se v Nové Pace střídali protestanští kněží, a to až do doby, kdy se majitelem panství stal katolík Albrecht z Valdštejna.⁴⁶¹ Posledním evangelickým farářem v kostele sv. Mikoláše byl Lukáš Pollio, který byl vykázán v r. 1621.⁴⁶² Evangelického faráře pak epizodicky dosadili do Nové Paky Švédové během svého vpádu do města za třicetileté války. Rudolf

⁴⁶⁰ Viz také Paměti Josefa Podzimka, 2002.

⁴⁶¹ STEJSKAL, Jan, *Novopacko*, s. 18.

⁴⁶² BENČ, Bohuslav, *Novopacko*, s. 14.

z Tyfenbachu pak v Nové Pace nechal při kostele Panny Marie vystavět klášter, kde nadále působil řád Paulánů.⁴⁶³

Když bylo po porážce stavovského povstání povoleno jako jediné náboženství katolické, mohli měšťané a šlechtici z náboženských důvodů emigrovat. To však poddaným umožněno nebylo. Je však nabíledni, že během třicetileté války z krsmolských gruntů seběhly celé rodiny neznámo kam, možná že odešly s nekatolickým farářem Josefem Stříbrským z Nové Paky do exilu.⁴⁶⁴

6.7 ŠKOLSTVÍ

Od r. 1774 platil Všeobecný školní řád, který zaváděl povinnou školní docházku dětí ve věku 6–12 let a tříступňovou soustavu základního školství. V menších městech a na venkově byly zakládány tzv. triviální školy vyučující náboženství a trivium (čtení, psaní, počty) v českém jazyce. Podle místních podmínek byly do výuky zařazovány také předměty související průmyslem a zemědělstvím. V krajských městech působily hlavní školy, kde se žáci učili vedle trivia i základům latiny, dalšími předměty byly zeměpis, dějepis, sloh, kreslení, zeměměřičství, hospodářství, průmyslová výroba. V první třídě se vyučovalo česky, ve vyšších ročnících německy. V Praze byla zřízena normální škola s rozšířenými osnovami pro vzdělávání učitelů. Při několika vybraných hlavních školách existovaly tzv. preparandy pro přípravu budoucích učitelů.⁴⁶⁵

Krsmolské děti chodily do obecní školy v Syřenově.⁴⁶⁶ Ta byla založena v r. 1789.⁴⁶⁷ Kam docházely děti před tímto rokem, není známo, další nejbližší škola ve Staré Pace byla založena až v r. 1796.⁴⁶⁸ Snad se učily v domácnosti některého kantora v okolí. V r. 1905 byla založena základní škola v Nové Pace⁴⁶⁹ a pak začaly Krsmolské děti chodit tam.

⁴⁶³ STEJSKAL, Jan, *Novopacko*, s. 18.

⁴⁶⁴ Tamtéž.

⁴⁶⁵ KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana, *Dějiny pedagogiky*, Praha : Grada, 2008.

⁴⁶⁶ Z pozemkových knih víme, že obec přispívala na školné.

⁴⁶⁷ Historie obce, in: *Obec Syřenov* [online], [vid. 7. 12. 2015], dostupné z: <http://www.syrenov.cz/index.php/cs/>.

⁴⁶⁸ Historie staré školy, in: *Masarykova základní škola ve Staré Pace* [online], vid [7. 12. 2015], dostupné z: <http://www.zsstarapaka.cz/Historie/Histstsk.htm>.

⁴⁶⁹ Historie školy, in: *Základní škola s rozšířenou výukou informatiky v Nové Pace* [online], [vid. 7. 12. 2015], dostupné z: <http://zsnavapaka.cz/o-skole/historie-skoly/>.

ZÁVĚR

Krsmol byl vždy velmi malou vesničkou, a právem by tak o ní mohl každý říct, že v ní není nic, co by stálo za pozornost. Sama jsem se však přesvědčila, že ačkoli se v ní nenarodila žádná významná a slavná osobnost a nedošlo v ní k nějakému převratnému objevu, má velmi bohatou historii, k níž existuje řada pramenů.

V prvních kapitolách jsem se zabývala analýzou pramenů, ze kterých jsem pro tuto práci čerpala nejvíce, byly to zejména pozemkové knihy obce, celozemské katastry ze 17. a 18. stol. a matriky. Následující kapitoly předkládají obecné informace o Krsmolu a dějinách a charakteru kumburského panství a zdejší vrchnosti, které považuji za důležité pro rozvoj této vesnice. Neobsáhlejší kapitola se pak zabývá vývojem vesnice ve výše vymezeném období. Podkapitoly jsou řazeny chronologicky po polovině století a zachycují posloupnost jednotlivých držitelů krsmolských usedlostí. Ta byla rekonstruována na základě pozemkových knih. U každého držitele je dále popsána jeho rodina sestavená podle matričních údajů. Vytvořit souhrnný pohled na celou vesnici a její vývoj v rámci kumburského panství mi pak umožnily celozemské katastry. Poslední tři kapitoly pak nabízejí shrnující pohled na vybrané jevy dějin obce.

Historie vesnice je doložena od poloviny 16. stol. Bylo v ní pět zakládajících gruntů, čtyři selské, lánové statky a jedna usedlost chalupnická. Toto rozložení se v průběhu staletí změnilo v souvislosti s obecným trendem, kdy se velké usedlosti dělily a drobily v menší. Již na počátku 18. století se rozdělil jeden ze selských statků na dvě menší usedlosti chalupnické, další dva se podobně rozdělily na konci tohoto století. Na začátku 19. století byl tedy ve vesnici pouze jeden selský grunt, i ten se však nakonec rozdělil ve dvě. Vesnice se rozrůstala i vznikem dalších chalup na malých pozemcích pronajatých od obce nebo oddělených od velkých gruntů, již kolem r. 1700 vyrostly ve vsi tři chalupy, dalších pět chalup pak ve 2. pol. 18. stol.

Život krsmolských hospodářů byl těžký, velmi často se totiž potýkali s finančními problémy, kvůli kterým nebyli schopni dostát všem svým povinnostem vůči státu a vrchnosti a museli pod tíhou zadlužení svoje usedlosti prodávat. Jen výjimečně se statek předával plynule mezi otci a syny jedné rodiny. Mezi události, které krsmolské hospodáře zasáhly nejvíce, patřila třicetiletá válka, během které tři selské usedlosti pod tíhou válečných těžkostí zpustly, válečné události z první poloviny 18. stol. (hlavně války o rakouské dědictví), které se projevily především vymáháním větších kontribucí a kvůli kterým se statky opět dostávaly do finančních potíží, a hladomor v 70. letech 18. stol., jež

se projevil vysokou úmrtností, která poprvé v historii obce převýšila porodnost. O tom, zdali se krsmolští obyvatelé zapojili do selských povstání, která probíhala ve sledované době, prameny mlčí. Obecně však lze říci, že zdejší poddaní až do vydání robotních patentů nijak vrchností přetěžováni nebyli, i když i jim byla robota nakonec navýšena na maximální stanovenou mez.

Nejstarším rodem v Krsmolu je rod Podzimků, jejichž prapředek přišel do této vesnice v roce 1701 a stal se hospodářem na statku Franclovském. Je to také jediný rod, který ze sledovaného období přežil ve vsi až do současnosti. Na místech všech pěti zakládajících krsmolských usedlostí stojí v dnešní době nové domky a jejich současní obyvatelé pečují o jejich louky i zahrádky tak, jako to dělali jejich předchůdci. Tak dějiny těchto starých hospodářských stavení mohou alespoň v náznaku pokračovat dál.

PRAMENY A LITERATURA

PRAMENY NEVYDANÉ

Matriky

- SOA Zámorsk, Sbíрка matrik Východočeského kraje, inv. č. 6492, sig 113-2, Matrika narozených, 1720–1771.
- SOA Zámorsk, Sbíрка matrik Východočeského kraje, inv. č. 6493, sig 113-3, Matrika narozených, 1771–1784.
- SOA Zámorsk, Sbíрка matrik Východočeského kraje, inv. č. 6494, sig. 113-1, Matrika narozených, oddaných a zemřelých, 1670–1715.
- SOA Zámorsk, Sbíрка matrik Východočeského kraje, inv. č. 6497, sig 113-4, Matrika narozených, 1784–1796.
- SOA Zámorsk, Sbíрка matrik Východočeského kraje, inv. č. 6498, sig 113-5, Matrika narozených, 1796–1812.
- SOA Zámorsk, Sbíрка matrik Východočeského kraje, inv. č. 6499, sig. 113-6, Matrika narozených, 1812–1829.
- SOA Zámorsk, Sbíрка matrik Východočeského kraje, inv. č. 6518, sig 113-12, Matrika oddaných, 1720–1771.
- SOA Zámorsk, Sbíрка matrik Východočeského kraje, inv. č. 6519, sig 113-13, Matrika oddaných, 1771–1784.
- SOA Zámorsk, Sbíрка matrik Východočeského kraje, inv. č. 6520, sig 113-14, Matrika oddaných, 1784–1812.
- SOA Zámorsk, Sbíрка matrik Východočeského kraje, inv. č. 6521, sig. 113-15, Matrika oddaných, 1812–1836.
- SOA Zámorsk, Sbíрка matrik Východočeského kraje, inv. č. 6524, sig. 113-47, Matrika oddaných, 1837–1903.
- SOA Zámorsk, Sbíрка matrik Východočeského kraje, inv. č. 6526, sig 113-17, Matrika zemřelých, 1704–1771.
- SOA Zámorsk, Sbíрка matrik Východočeského kraje, inv. č. 6527, sig 113-18, Matrika zemřelých, 1771–1784.
- SOA Zámorsk, Sbíрка matrik Východočeského kraje, inv. č. 6528, sig 113-19, Matrika zemřelých, 1784–1795.
- SOA Zámorsk, Sbíрка matrik Východočeského kraje, inv. č. 6529, sig 113-20, Matrika zemřelých, 1795–1834.

Pozemkové knihy

- SOA Zámorsk, sbírka Velkostatek Kumburk, označení sbírky a signatura 47, inv. č. 404, Gruntovní kniha rychty Staropacké pro vesnice Stará Paka, Roškopov, Brdo a Krsmol z let 1605–1705.
- SOA Zámorsk, sbírka Velkostatek Kumburk, sign. 47, inv. č. 100, Kniha nová gruntovní vesnic Roškopova, Brda a Krsmolu 1701–1879.

Urbáře

- SOA Zámorsk, Velkostatek Kumburk, sign. 47, inv. č. 1, číslo knihy 1, Urbář panství Kumburk-Úlibice z roku 1635.
- SOA Zámorsk, Velkostatek Kumburk, sign. 47, inv. č. 16, číslo knihy 16, Urbář pro obec Krsmol, 1757.

Katastry

- Národní archiv v Praze, fond Tereziánský katastr, inv. č. 14, panství Kumburk-Úlibice, 1748.
- Národní archiv v Praze, fond Tereziánský katastr, inv. č. 714, kart. 187, spisy panství Kumburk-Úlibice panství, 1713–1790.
- Národní archiv v Praze, fond Tereziánský katastr, inv. č. 777, kart. 209-211, rustikální fassé panství Kumburk-Úlibice, 1713.
- Národní archiv v Praze, fond Tereziánský katastr, inv. č. 3699, kart. 1035, revizitační nález panství Kumburk-Úlibice, 1721.
- Národní archiv v Praze, fond Tereziánský katastr, inv. č. 52, panství Kumburk-Úlibice, 1757.
- Národní archiv v Praze, Josefský katastr, fond č. 55, inv. č. 1136, karton 467, Obec Krsmol, 1785.

Paměti

- Státní okresní archiv v Jičíně, fond Šádek Jindřich + Matěj, *Pamětní kniha Nové Paky 1772–1841*.

Ostatní prameny

- Paměti Františka Podzimka, 1950.
- Paměti Josefa Křížka z Krsmolu, 1985–1988.
- Paměti Josefa Podzimka, *O Krsmoli trochu víc*, 2002.

PRAMENY VYDANÉ

- DOSKOČIL, Karel (ed.), *Berní rula : K edici Berní ruly*, svazek 1, Praha : Archiv bývalé země české, 1950.
- CHALUPA, Aleš a kol. (ed.), *Tereziánský katastr český, sv. I: rustikál (kraje A-CH)*, Praha: Archivní správa ministerstva vnitra, 1964.
- PALACKÝ, František, *Popis království českého čili podrobné poznamenání dosavadních krajův, panství, statkův, měst, městeček a vesnic, někdejších hradův a tvrzí, též samot a zpustlých osad mnohých v zemi české, s udáním jejich obyvatelstva dle popisu r. MDCCCXLIII vykonaného*, Praha : Knihkupectví J. G. Kalve, 1848, s. 122.
- PEŠÁK, Václav, ed., *Berní rula : kraj Hradecký*, svazek 13, Praha : SPN, 1954.

LITERATURA

- BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Staré míry, váhy a peníze*, Plzeň: Západočeské muzeum, 1984.
- BENČ, Bohuslav, Novopacko, *Nová Paka*, 2005 str. 13.

- FRANCEK, Jindřich, *Dějiny Jičína*, Praha : Rybka Publishers, 2010. ISBN: 978-80-87067-81-9.
- CHALUPA, Aleš: Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700-1750), in: *Sborník Národního muzea v Praze*, Praha, Národní muzeum, roč. 23, 1969, č. 4-5, s. 197-378.
- KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana, *Dějiny pedagogiky*, Praha : Grada, 2008, ISBN:978-80-247-2429-4.
- KROFTA, Kamil, *Dějiny selského stavu: (Přehled dějin selského stavu v Čechách a na Moravě)*, Praha: Nakl. Jana Laichtera, 1949.
- MENČÍK, Ferdinand, *Dějiny města Jičína*, Jičín : Obec Jičínská, 1906.
- PÁNEK, Jaroslav, TŮMA, Oldřich a kol., *Dějiny českých zemí*, Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2008, ISBN: 978-80-246-1544-8.
- PEKAŘ, Josef, *České katastry 1654–1789 se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním*, Praha: Historický klub, 1932.
- PETRÁŇ, Josef, *Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011, ISBN 978-80-7422-123-1.
- PETRÁŇ, Josef, *Příběh Ouběnic: mikrohistorie české vesnice*, Praha: Lidové noviny, 2001, ISBN 80-7106-469-6.
- PROFOUS, Antonín, *Místní jména v Čechách*, Praha : Československá akademie věd, 1947.
- SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky, tvrze království Českého*, díl 5., Podkrkonoší, Praha : Argo, 1995, s. 175-184.
- STEJSKAL, Jan, *Novopacko*, Nová Paka, 2009.
- ŠPRÁCHAL, Přemysl, *Kumburk*, Dobrá: Beatris, 2007.
- ÚLOVEC, Jiří, *Hrad Kumburk, I. Historie hradu*, in *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 10, Semily 1997.
- VELKOVÁ, Alice, *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?: proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy*, Praha: Historický ústav, 2009. ISBN 978-80-7286-151-4.

INTERNETOVÉ ZDROJE

- Historie obce, in: *Obec Syřenov* [online], [vid. 7. 12. 2015], dostupné z: <http://www.syrenov.cz/index.php/cs/>.
- Historie staré školy, in: *Masarykova základní škola ve Staré Pace* [online], vid [7. 12. 2015], dostupné z: <http://www.zsstarapaka.cz/Historie/Histstsk.htm>.
- Historie školy, in: *Základní škola s rozšířenou výukou informatiky v Nové Pace* [online], [vid. 7. 12. 2015], dostupné z: <http://zsnovapaka.cz/o-skole/historie-skoly/>.